

SKRIFTSERIE 8/2005

Ellen Brandt

Kartlegging av praksisbasert høyere utdanning

© NIFU STEP Norsk institutt for studier av forskning og utdanning/
Senter for innovasjonsforskning
Hegdehaugsveien 31, 0352 Oslo

Skriftserie 8/2005
ISSN 1504–1832

For en presentasjon av NIFU STEP's øvrige publikasjoner, se www.nifustep.no

Forord

På oppdrag for Avdeling Kompetanse og FoU, Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) har NIFU STEP gjort en undersøkelse «Kartlegging av praksisbasert høyere utdanning», som presenteres i denne rapporten.

Fokus i kartleggingen er praksisordninger ved universiteter og høyskoler, der studenters praksis i virksomheter i privat og offentlig sektor er en obligatorisk eller frivillig del av studiet. Også praksisordninger i etatsinterne og bransjeinterne høyskolestudier er med. Kartleggingen inkluderer samarbeid mellom universiteter/høyskoler og virksomheter om skreddersydd videreutdanning for ansatte, der ansattes arbeidserfaringer utnyttes i utdanningen. Ordninger for praksisbasert opplæring etter studiet, som trainee-ordninger i bedrifter og turnusordninger i helsesektoren, er også inkludert.

Formålet med rapporten er å kartlegge eksisterende praksisordninger, vi skal ikke evaluere hvordan disse ordningene virker. Vi gir en oversikt på tvers av fagområder i studier og sektorer i arbeidslivet. En ambisjon er å løfte frem mindre kjente praksisordninger, også for å gi fagmiljøer ideer til hvordan de kan innføre praksis i studier som nå er uten praksisinnslag.

Kartleggingen er første fase i prosjektet «Lærlingordninger i høyere utdanning». Andre fase er en nasjonal konferanse. Tredje fase er pilotprosjekter, der forskjellige varianter av praksisbasert høyere utdanning prøves ut i tre fagområder. Prosjektet gjennomføres med økonomisk støtte fra Kompetanseutviklingsprogrammet (KUP). Vi takker deltakerne i styringsgruppen for prosjektet for innspill til kartleggingen på prosjektmøter.

Vi takker også ansatte ved universiteter og høyskoler for intervjuer og opplysninger om praksisordninger i studiene.

Rapporten er skrevet av Ellen Brandt, som har vært prosjektleder. Per Olaf Aamodt har vært medarbeider.

Oslo, mai 2005

Petter Aasen
Direktør

Bjørn Stensaker
Forskningsleder

Innhold

1	Innledning	9
1.1	Kartlegging av praksisbasert høyere utdanning	9
1.2	Hva er «praksis» i denne rapporten?	11
1.3	Hvorfor praksis i studiene?	12
1.4	Datakilder	14
2	Praksismodeller	16
	<i>Del A Praksis før studiet .....</i>	<i>17</i>
3	Praksis før studiet	17
3.1	Ufaglært arbeid i bransjen før studiet	17
3.2	Faglært arbeid i bransjen før studiet	17
	<i>Del B Praksis under studiet .....</i>	<i>18</i>
4	Praksis ved lærestedet	18
4.1	Praktisk arbeid i studiet: laboratorier, kunst, prosjekter	18
4.2	Intern klinikk	18
5	Sommerjobber i studiet	19
5.1	Sivilingeniørpraksis	19
5.2	Arkitektpraksis	21
5.3	Veterinærpraksis	22
5.4	Fiskeripraksis	23
6	Valgfri praksisperiode	24
6.1	Valgfri økonomisk-administrativ praksis	24
6.2	Valgfri reiselivspraksis	26
6.3	Valgfri praksis i planlegging og administrasjon	29
6.4	Valgfri juristpraksis	29
7	En praksisperiode med praksisveileder	31
7.1	Journalist- og mediepraksis	31
7.2	Kjemiingeniørpraksis	31
7.3	Juristpraksis	33
7.4	Tannlegepraksis	34
8	Praksisperiode i utlandet	38
8.1	Studentorganisasjoner for praksisutveksling	38
8.2	Valgfri praksis i utlandet	39

9	Parallellpraksis med praksisveileder og UH veileder	41
9.1	Kjemiingeniørpraksis en dag i uken	43
9.2	Elektronikkingeniørpraksis halv uke i bedrift	44
10	Mange praksisperioder med praksisveileder og UH veileder	45
10.1	Sykepleierpraksis	46
10.2	Fysioterapeutpraksis	48
10.3	Vernepleierpraksis	50
10.4	Annen helsefagpraksis	50
10.5	Sosionompraksis	52
10.6	Barnevernpedagogpraksis	53
10.7	Allmennlærerpraksis	54
10.8	Førskolelærerpraksis	56
11	Praksisperioder med praksisveileder i siste del av studiet	58
11.1	Psykologpraksis	58
11.2	Pedagogpraksis	59
11.3	Prestepraksis	60
12	Påbygging av fagstudier	63
12.1	Pedagogisk praksis	63
13	Internutdanning med praksisperioder som ansatt/aspirant i etater	65
13.1	Skatteetatskolen	66
13.2	Politipraksis	67
14	Internutdanning på deltid for ansatte i bransjer	71
14.1	Bankakademiet	72
15	Skreddersydd videreutdanning deltid med prosjektoppgaver	74
16	Skreddersydd videreutdanning deltid med ledersamlinger/coach .	79
	<i>Del C Praksis etter studiet .....</i>	82
17	Lang praksisperiode med praksisveileder og kurs etter studiet	82
17.1	Trainee for bedrifts/bransjekunnskaper	82
17.2	Turnuskandidat etter studiet	85
17.3	Spesialistopplæring etter studiet	88
18	Konklusjoner	91
18.1	Veiledning i praksis er avgjørende	91
18.2	Tidlig praksis for motivasjon, sen praksis for profesjonelt arbeid	92

18.3 Lærestedet bør skaffe praksisplass	93
18.4 Mange praksisperioder i hele studiet er krevende	94
18.5 Hvordan innføre praksis?	95
18.6 Kvalitetsreformen og praksis?	96
Referanser	98

1 Innledning

1.1 Kartlegging av praksisbasert høyere utdanning

Denne undersøkelsen «Kartlegging av praksisbasert høyere utdanning» er et oppdrag fra Næringslivets hovedorganisasjon (NHO), Avdeling Kompetanse og FoU.

Målet er å foreta en nasjonal kartlegging av dagens ordninger for praksisbasert høyere utdanning, og systematisere ulike modeller for slik utdanning. Vi vil understreke at formålet med denne rapporten er å kartlegge eksisterende praksisordninger i høyere utdanning, vi skal ikke evaluere hvordan disse ordningene virker. Det er klart at fagmiljøene ved universiteter og høyskoler har mer omfattende kunnskaper om praksis i eget studium enn det rapporten formidler. Vi skal gi en oversikt på tvers av fagområder i studier og sektorer i arbeidslivet. En målsetting er å løfte frem mindre kjente praksisordninger, også for å gi fagmiljøer ideer til hvordan de kan innføre praksis i studier som nå er uten praksisinnslag.

Denne kartleggingen av praksisbasert høyere utdanning skal først og fremst fokusere på praksisordninger ved universiteter og høyskoler, der studenters praksis i virksomheter i privat og offentlig sektor er en obligatorisk del av studiet. Vi har også inkludert noen ordninger der praksis er frivillig som et alternativ til fagstudier. Kartleggingen skal videre inkludere praksisordninger i etatsinterne og bransjeinterne høyskolestudier.

Fra prosjektskissen: «Relevante opplysninger om praksisordningene kan for eksempel være:

- antall studenter årlig i utdanningen
- varighet av praksis, eventuelle endringer over tid
- plassering av praksis i tid (før/under/etter studiet)
- praksis i konsentrerte perioder (i semester/mellom semestre) eller integrert i utdanningen (noen dager i uken)
- praksis ved en eller flere virksomheter
- organisering av veiledning ved universitetet/høyskolen
- organisering av eventuell veiledning i virksomheten
- bruk av praksisseminar, praksisrapport og lignende
- hvem setter krav til praksis

- har studenter lønn under praksis
- hvordan finansieres praksis
- eventuelle evalueringer av praksisordningen.».

Kartleggingen skal inkludere samarbeid mellom universiteter/høgskoler og virksomheter om skreddersydd videreutdanning for ansatte, der ansattes arbeidserfaringer utnyttes i utdanningen gjennom prosjektoppgaver og lignende. Vi konsentrerer oss om noen nyere eksempler og refererer til tidligere undersøkelser. Dette er en type praksisbasert utdanning i vekst.

Kartleggingen skal videre inkludere ordninger for praksisbasert opplæring etter studiet av nyansatte høyere utdannede i virksomheter, som trainee-ordninger i bedrifter og turnusordninger i helsesektoren. Dette er interessante ordninger, men ikke det sentrale i kartleggingen.

I rapporten har vi ut fra kartleggingen systematisert ulike modeller for praksisbasert høyere utdanning (kapittel 2). Rapporten har et kapittel for hver praksismodell, med opplysninger om studier som har organisert praksis på denne måten. Rapporten er organisert i tre deler: A Praksis før studiet (kapittel 3), B Praksis i studiet (kapittel 4–16) og C Praksis etter studiet (kapittel 17). Ut fra kartleggingen kommer vi med noen konklusjoner (kapittel 18).

Kartleggingen er første fase i NHO-prosjektet «Lærlingordninger i høyere utdanning». Andre fase er en nasjonal konferanse 30.-31. mai 2005. Målet med konferansen er å formidle resultatene fra kartleggingen; presentere utvalgte «case» som aktuelle modeller til piloter; samle de sentrale tilbyderne, brukerne og beslutningstakerne til en bred drøfting av mulige nye veier for samarbeidet om virksomhetsbaserte studiemodeller i høyere utdanning. Tredje fase er pilotprosjekter, der forskjellige varianter av praksisbasert høyere utdanning prøves ut i tre fagområder. I økonomisk-administrative studier skal praksis i virksomheter innføres i studier ved to høgskoler. I teknologiske studier skal det utvikles bachelorstudier og masterstudium i samarbeid mellom to høgskoler og bedrifter. I helse- og sosialstudier har praksisordninger eksistert lenge, her vil en fokusere på hvordan praksisordningene fungerer og hvordan de kan bli bedre. Prosjektet «Lærlingordninger i høyere utdanning» har en styringsgruppe med representanter for arbeidsgiverorganisasjoner (NHO, HSH, NAVO, KS, Moderniseringsdepartementet), arbeidstakerorganisasjoner (Akademikerne/Tekna, LO, NITO, UHO, YS) og studentorganisasjoner (NSU, StL). Fra NIFU STEP har vi deltatt på tre prosjektmøter med gruppen, som har vært en referansegruppe for kartleggingen. Møtene har vært nyttige for oss i arbeidet med å rette kartleggingen av eksisterende praksisordninger inn mot pilotprosjektene.

1.2 Hva er «praksis» i denne rapporten?

Praksis i motsetning til teori kan være så mangt, og forholdet mellom teori og praksis er et omfattende tema. I denne kartleggingen av praksisbasert høyere utdanning fokuserer vi på ekstern praksis for studenter i virksomhet som en del av studieløpet. Ekstern praksis blir også kalt praksisopplæring, praksisstudier, utplassering, hospitering, opphold i bedrift. En definisjon er «planmessig opplæring som foregår i autentiske yrkesituasjoner under veiledning av person med relevant yrkesutdanning og yrkespraksis».

Hva skiller ekstern praksis fra en vanlig jobb som studenter har?

- For det første skal studenten få veiledning i arbeidet fra en praksisveileder som er ansatt på praksisstedet, for å knytte erfaringene i arbeidet til innholdet i studiet. (Det finnes imidlertid unntak, der sommerjobber uten slik veiledning brukes som praksis.)
- For det andre skal studenten ikke få lønn fra praksisvirksomheten. Det forutsetter at praksis foregår i løpet av semestrene da studenten har studielån, og ikke om sommeren. (Hvis veiledet praksis derimot foregår etter studiet, får kandidater lønn som trainee eller turnuskandidat.)
- For det tredje har praksisvirksomheten kostnader med å gi veiledning og opplæring til studenten, selv om virksomheten også får gratis arbeidskraft i en eller flere perioder. Praksisveiledere i offentlige virksomheter (helse- og sosialvesen, undervisning) får en viss kompensasjon for arbeidet. Dette er ikke vanlig når private virksomheter har studenter i praksis.

Intern praksis, det vil si yrkespraksis på lærestedet, er nevnt i rapporten (kapittel 4) men faller utenfor det vi skal kartlegge. Før studenter går ut i ekstern praksis i bedrifter, sykehus og lignende har de ofte forberedt seg gjennom ulike former for intern praksis. I helsefagstudiene brukes begrepet ferdighetstrening om praktisk/klinisk læring på utdanningsinstitusjonen. Eksempler er øvingspost der studenter trener på hverandre, studentdreven post og simulering. Rammeplaner for helsefagstudiene spesifiserer omfanget av ferdighetstrening i tillegg til omfanget av ekstern praksis.

Prosjektoppgaver og bruk av «case» i studiet knytter utdanningen til praksisfeltet og kan oppfattes som en type praksis. Økonomistudentene gjorde det i sin henvendelse til høyskolene med spørsmål om de hadde praksis i studiene: «Med praksis mener vi alt fra studentopphold i bedrift, caser mot næringsliv, større prosjekter med studenter og trainee stillinger.» (PRØA 2005 s. 3) Bruk av prosjektoppgaver i grunnutdanningen er omfattende og trolig økende, men det fal-

ler utenfor hva vi skal kartlegge. Derimot inkluderer vi eksempler på videreutdanning for ansatte som er i arbeid, særlig skreddersydde opplegg med prosjektoppgaver knyttet til arbeidet (kapittel 15 og 16).

Trainee-ordninger, turnusordninger og spesialisering i helsesektoren foregår etter studiene. De omtales vanligvis ikke som praksis. Vi har inkludert dem i rapporten (kapittel 17), fordi disse ordningene gir «planmessig opplæring som foregår i autentiske yrkesituasjoner under veiledning av person med relevant yrkesutdanning og praksis».

1.3 Hvorfor praksis i studiene?

Det har blitt økt oppmerksomhet på arbeidsplassen som læringsarena gjennom Kompetansereformen. Denne undersøkelsen fokuserer på arbeidsplassen som læringsarena for studenter i løpet av studiene, til dels også etter studiene. Spørsmålet om hvorfor lærestedene har praksis for studentene som en del av studiene, har mange svar. Ut fra kartleggingen gir vi en oversikt her over målsettinger med praksis. Vi skulle ikke gjøre noen egne undersøkelser av i hvilken grad disse målsettingene er nådd, det vil si evaluere praksisordningene.

Hva skal praksis gi studentene?

- Utvikle kunnskaper som vanskelig kan overføres i selve undervisningssituasjonen
- Bidra til refleksjon og enhet mellom teori og erfaring
- Ser hensikten med teoriene
- Kontakt for senere prosjektoppgave/masteroppgave
- Ser hele produksjonsprosessen
- Ser hvordan virksomheter organiserer arbeidet
- Bruker nyeste utstyr og metoder i høyteknologiske bedrifter
- Opplever bedriftskulturen(e)
- Samarbeider med andre yrkesgrupper
- Diskusjon og vurdering av egen utforming av yrkesrollen
- Faglig og personlig utvikling
- Bedre forberedt til yrkesaktivitet
- Mer attraktiv for arbeidsgivere
- Får kontakt med potensielle arbeidsgivere.

Hva skal praksis gi universiteter og høyskoler?

- Flere søkere, opprettholde studiet
- Mer motiverte studenter
- Kanskje færre studenter slutter, dermed mer penger fra departementet
- Bedre undervisning, kontakt med praktikere om oppgaver
- Mer kvalifiserte kandidater
- Kanskje relevant arbeid for flere kandidater
- Bidra til tettere samarbeid mellom lærested og virksomheter, også for FoU

Hva skal praksis gi praksisvirksomhetene?

- Kandidater trenger mindre opplæring når de er ansatt
- Praksisstudenter kan avlaste ansatte gjennom å løse faglige problemer i prosjektoppgaver
- Ansatte får faglig oppdatering gjennom praksisstudenter
- Studenter spørsmål stimulerer til faglig refleksjon hos ansatte
- Kvalitetsstempel å bli godkjent som/utvalgt til praksisbedrift
- Rekruttere studenter de har inngående kjennskap til
- Motivere studenter til senere å søke jobb i virksomheten, særlig viktig for rekruttering av høyere utdannede i distriktene.

Praksis i profesjonsstudier?

Innslag av praksis i studiene er ikke nødvendigvis knyttet til et skille mellom teoretiske kunnskaper og praktiske ferdigheter, og at praksis primært tar sikte på å utvikle de praktiske ferdighetene. Derimot er en del av formålet med praksis knyttet til graden av relevans. Hva som er praktiske ferdigheter varierer sterkt mellom studiene, og vi vil ikke her forsøke å gi noen definisjon. Men et relevant skille er mellom praksis som primært er et læringsinstrument integrert i studiet og som utgangspunkt for refleksjon i prinsippet uavhengig av den aktuelle bedriften eller bransjen, og praksis som primært bidrar til å utvikle bransje- eller bedriftsspesifikke kunnskaper. Bedrifts- og bransjespesifikke kunnskaper er ellers helst lagt til etter- og videreutdanning eller til trainee-opplegg.

Derimot er det skille mellom profesjonsstudier og mer allmenne eller disiplinorienterte studier. Statlige høyskoler og private høyskoler tilbyr hovedsakelig profesjonsstudier, selv om vi også finner enkelte allmenne studier. I universitetssektoren finner vi både profesjonsstudier og allmenne studier. Skillelinjene mellom profesjonsstudier og allmenne studier er imidlertid ikke skarpe, og det gjelder i økende grad i etterkant av Kvalitetsreformen. Det er for enkelt å si at

profesjonsstudiene er yrkesrettede og at allmennstudiene i større grad er forskerinnrettet. For det første er rekrutteringen til forskning stor også innenfor en del profesjonsstudier. For det andre er allmennstudiene i stor grad innrettet mot yrker. Tradisjonelt er studiene spesielt i humaniora, men også i matematisk- naturvitenskapelige fag, bygd opp med tanke på undervisning i den videregående skolen.

Arbeidslivspraksis finner vi i de profesjonsorienterte studiene. Men også allmennstudiene kan ha innslag av (intern) praksis som for eksempel laboratorieøvelser. På den annen side er flere profesjonsstudier uten innslag av praksis, det gjelder økonomistudiene og ingeniørstudiene. Sammenlikningen mellom ingeniør- og sivilingeniørutdanningene viser et interessant paradoks: man tenker ofte på ingeniørstudiet som mer yrkesrettet og sivilingeniørstudiet som mer teoretisk og forskningsinnrettet. Men mens sivilingeniørstudiet ved NTNU alltid har hatt praksiskrav, er dette ikke tilfelle for ingeniørstudiene. De nyere sivilingeniørstudiene ved høyskolene har heller ikke praksiskrav.

1.4 Datakilder

For kartleggingen av praksisordninger ved universiteter, høyskoler, etatshøyskoler og bransjehøyskoler har vi brukt ulike datakilder:

- Web-sider for studieplaner/fagplaner i studietilbud ved universiteter og høyskoler
- Nasjonale rammeplaner vedtatt av UFD for studier i helsefag, sosialfag, pedagogiske fag og ingeniørfag
- Supplerende opplysninger fra studieavdeling/fagansvarlig/praksisansvarlig i telefon og e-post
- Dokumenter om praksisordningene
- Tidligere undersøkelser og evalueringer
- Intervju med praksisansvarlige for noen studier
- Web-sider for profesjonsforeninger med ansvar for turnusordninger og lignende
- Avisartikler om trainee-ordninger, her finnes ingen oversikt for eksempel i bransjeorganisasjoner.

Det finnes kanskje praksisordninger i studier som vi ikke kjenner til. Vi har ikke sendt ut spørreskjema med e-post til studiesjefer ved læresteder for å få opplysninger om hvilke studier som har praksis. Da høyskolestudentene i økonomisk-

administrative fag i Studentenes landsforbund gjorde dette nylig for sitt fagområde, fikk de selv etter purringer bare svar fra vel halvparten av høgskolene (PRØA 2005). For ikke å belaste studieavdelingene har vi brukt Web-sidene som et første inntak. Et problem er at praksis til dels er lite synlig på hjemmesiden for studiet (dette kan fagmiljøene endre), og at vi gikk inn i studieplaner bare når vi visste eller antok at det var praksis i studiet.

Vi har alle en fortid, vi kjenner noen områder bedre enn andre. Forfatteren av rapporten er utdannet sivilingeniør og sosiolog, som blant annet har gjort undersøkelser av etter- og videreutdanninger ved universiteter, masterutdanninger ved høgskoler, bransjeutdanninger og etatsutdanninger, avkorting av studier på grunnlag av realkompetanse. Kunnskapene om helsefaglige studier og pedagogiske studier har blitt styrket i løpet av kartleggingen av deres omfattende praksisordninger. I avveiningen mellom bredde og fordypning er det allikevel bredde som er prioritert i denne rapporten.

2 Praksismodeller

	Bare praksisveileder (mentor)	UH-veileder og praksisveileder (mentor)	Bare UH-veileder
Praksis før studiet	Praksis som opptakskrav		
Praksis i studiet	Sommerjobber i studiet	Parallellpraksis en dag i uken	Praksis ved lærestedet
	Valgfri praksisperiode	Mange praksisperioder i hele studiet	
	En praksisperiode	Praksisperioder i siste del av studiet	
	Praksisperiode i utlandet	Påbygging av fagstudier Internutdanning med praksisperioder som ansatt/aspirant i etater Internutdanning på deltid for ansatte i bransjer Skreddersydd videreutdanning deltid med prosjektoppgaver Skreddersydd videreutdanning deltid med ledersamlinger/coach	
Praksis etter studiet	Lang praksisperiode med kurs (trainee, turnuskandidat, spesialistopplæring)		

Vår kartlegging av hvordan studentenes praksis er organisert i ulike studier, skulle være grunnlaget for å systematisere ulike modeller for praksisbasert høyere utdanning.

Praksismodellene i oversikten er inndelt ut fra følgende dimensjoner:

- Tid: Foregår praksis før, under eller etter studiet?
- Veiledning av studenten: fra praksisveileder (mentor) på arbeidsplassen, fra ansatt ved universitet/høgskole, fra begge?
- Sted: Foregår praksis i arbeidslivet eller ved universitet/høgskole?
- Organisering: Er praksis samlet i visse perioder (uker, måneder) eller foregår praksis parallelt med undervisningen (en eller flere dager hver uke)?

Hver praksismodell har fått sitt eget kapittel i rapporten (kapittel 3–17).

Del A Praksis før studiet

3 Praksis før studiet

3.1 Ufaglært arbeid i bransjen før studiet

Noen studier hadde krav om praksis som ufaglært arbeider/assistent før opptak, men dette kravet har blitt fjernet.

- Veterinærstudiet hadde krav om 6 måneders sammenhengende heltids praksis inntil slutten av 1990-tallet.
- De fleste sivilingeniørstudier ved NTH hadde inntil 1970-tallet krav om flere måneders praksis som industriarbeider før opptak, opptil 12 måneders praksis i gruve før opptak til bergstudiet.

3.2 Faglært arbeid i bransjen før studiet

Noen studier bygger på at studentene har bestemte yrkesutdanninger fra videregående opplæring og/eller relevant praksis. Disse studiene finnes innenfor hotellfag, og studiene var med da noen høyskoler deltok i forsøksordninger i 1999–2000 med opptak av studenter på grunnlag av realkompetanse. Det toårige heltidsstudiet i Kjøkken- og restaurantledelse ved Høgskolen i Stavanger hadde som opptakskrav at studentene har fagbrev som kokk eller servitør og to års relevant praksis etter fagbrevet. Derfor kunne en der ikke merke forskjell på studenter som var opptatt med realkompetanse eller studiekompetanse, fordi alle hadde praksis. Realkompetansesøkerne hadde minst fem års bransjeerfaring. De toårige heltidsstudiene til husøkonom og kostøkonom ved Høgskolen i Akershus hadde som opptakskrav at studentene hadde fagbrev eller to år med relevant yrkespraksis, det siste særlig for husøkonomstudiet. Begge utdanninger ble grunnlagt på 1950-tallet, og det var ikke krav om generell studiekompetanse før i 1994.

Del B Praksis under studiet

4 Praksis ved lærestedet

Vi skulle ikke kartlegge ulike former for praksis som studentene har ved universiteter og høyskoler. Når vi allikevel nevner det her, er det for å minne om at ikke alle fag er lesefag – eller bare lesefag. Det er for så vidt opplagt, men vi ser at skillet teori/praksis noen ganger blir overført til et tilsvarende skille lærested/arbeidssted.

4.1 Praktisk arbeid i studiet: laboratorier, kunst, prosjekter

Studenter utfører ulike former for praktisk arbeid i svært forskjellige studier, til dels i en stor del av studietiden, for eksempel:

- laboratoriearbeid i naturvitenskapelige og medisinske studier
- modeller av planlagte bygninger i arkitektstudiet
- egen aktivitet som billedkunstner
- øving og egen aktivitet som musiker, danser, skuespiller
- trening og egen aktivitet i idrett.

I de kunstneriske studiene er faglærere ved universiteter og høyskoler også prosessveiledere for en faglig og personlig utvikling, både for enkeltstudenter og for grupper av studenter. Finnes det her veiledningsmåter som andre studier kan inspireres av?

4.2 Intern klinikk

Praksisfeltet legges her til lærestedet. Pasienter kommer til klinikken ved lærestedet der de behandles av viderekomne studenter under veiledning av ansatte med spesialistkompetanse. Eksempler er tannlege-, veterinær- og psykologstudiet (profesjonsstudiet). Studentenes praksis i intern klinikk fungerer som en trening til ekstern praksis senere i studiet for tannlege- og psykologstudenter.

5 Sommerjobber i studiet

5.1 Sivilingeniørpraksis

NTNU krever at sivilingeniørstudenter skal ha relevant praksis i 12 uker i løpet av studietiden før de begynner på masteroppgaven (femårig master). Krav om praksis er nå 6 uker, tidligere 8 uker, for sivilingeniørstudenter fra ingeniørhøgskoler (toårig master). Krav til praksisens varighet er blitt kraftig redusert de siste tretti årene, det var opp til 12 måneder praksis på enkelte avdelinger. Tidlig på 90-tallet varierte praksiskravet fra 12 til 20 uker, siden omfanget ikke ble fastsatt sentralt men på de ulike avdelinger/fakulteter (bygg, kjemi, maskin osv). I 1994 ble kravet 12 måneder for alle.

Praksis er ikke lagt inn i løpet av semesteret, har ikke studiepoeng og er uten veiledning fra lærestedet. Det vil si at praksis forutsettes tatt som en eller flere sommerjobber.

Praksisens omfang, innhold og hensikt har vært diskutert lenge. Virksomhetskomiteen ved NTH i 1993, der en rekke arbeidsgrupper kom med forslag til forbedringer av studiet, mente: «Praksis er en vesentlig del av studiet. Det faglige utbyttet oppnås ved å bli kjent med typiske arbeidsoppgaver, som sivilingeniører senere kan bli satt til å lede. Det er også viktig å få trening i manuelle, tekniske ferdigheter og praktisk ingeniørarbeid. Det sosiale utbyttet gir studentene innsikt i arbeidslivet sett fra «gulvet», og de lærer om verne- og sikkerhetsarbeid, fagbevegelsen og andre forhold. Det bør nedsettes et utvalg til å utrede praksisordningen. Virksomhetskomiteen anbefaler at: Studentene skal ha tolv uker relevant praksis. NTH må arbeide for en forlengelse av praksisperioden.»

«Virksomhetskomiteen mener at det ikke er forsvarlig å uteksaminere sivilingeniører uten praksis fra relevante miljø. I hvert fall gjelder dette innen anleggs-, produksjons- og konstruksjonsrettede studieretninger.» Tidligere førte krav om lang praksis til at studenter etter 1. og 2. studieår arbeidet i ufaglært industriarbeid, som assistenter på byggeplass og kjemilaboratorier o.l. Dette var nyttig når sivilingeniører senere fikk lederstillinger i industrien, men det blir mindre viktig når flere sivilingeniører forblir i faglige stillinger (FoU, engineering, IT og annen forretningsmessig tjenesteyting). Nå krever mulige praksisbedrifter ofte at studenten har fullført 3. eller 4. studieår, slik at studenten kan være produktiv i arbeid på ingeniør/sivilingeniørnivå.

Det har aldri vært krevd praksisrapport eller refleksjon over praksis som en del av studiet, bare praksisattest som viser varighet og arbeidsoppgaver. Slik er

sivilingeniørmodellen grunnleggende forskjellig fra praksismodeller som krever skriftlig rapportering om læringen i praksisperiodene. Riktignok anbefalte Virksomhetskomiteen i 1993 at «Et seks ukers praksisprosjekt integreres i studiet.» En henviste til det engelske «sandwich»-systemet, NTH skulle ha ansvar for etablering og gjennomføring. Studentene skulle skrive rapport. Praksisprosjektet ble foreslått lagt til sommeren etter 4. studieår, ikke i løpet av semesteret. Dette forslaget ble ikke realisert.

Hvert fakultet godkjenner praksis, men har ikke noe formelt ansvar for å skaffe praksisplasser. Det har blitt overlatt til studentene individuelt og komiteer i studentenes linjeforeninger, for praksis i utlandet til den internasjonale studentorganisasjonen IASTE. Dette holder på å endres, fakultetene som har sivilingeniørstudenter blir mer aktive i å skaffe praksisplasser.

Helt fra 1990-årene har det vært vanskelig for studentene å skaffe seg relevant teknisk praksis ifølge fakultetene. Det skyldes særlig at antall arbeidsplasser i tradisjonell produksjonsindustri har sunket. Våren 2003 sendte Studentutvalget for sivilingeniørstudenter og NIF studentgruppe en henvendelse til NTNU, hvor de anfører at studentene opplever stadig større problemer med å få relevant praksis og ber NTNU om å finne tiltak for å bedre situasjonen. Studiedirektøren oppnevnte et utvalg for å utrede praksisspørsmålet, med representanter fra ingeniørfakultetene og studentene. Utvalgets rapport (Søsveen m.fl. 2004) ble fulgt opp med en oppdatert og revidert praksisforskrift, fastsatt av styret ved NTNU i februar 2005.

«Formål: Praksis er ansett som en viktig forutsetning i sivilingeniørstudiet både for å gi studenten motivasjon i studiet, gi studenten et grunnlag for å forstå det mer teoretiske stoffet i utdanningen og gi innsikt i sammenhenger mellom de ulike fagområder i arbeidsoppgavene til en sivilingeniør. Praksisperioden har til hensikt å gi studentene innsikt i å løse tekniske oppgaver i en organisert virksomhet, inklusive administrative disipliner som personalledelse, arbeidsmiljø, planlegging, økonomi med mer. Videre vil et sosialt utbytte oppnås gjennom innsikt i arbeidslivet og erfaring i hvordan det er å være i lønnet arbeid i en organisasjon, sammen med andre i et fellesskap.»

«Aktuell praksis er arbeid i offentlige virksomheter, industribedrifter, anleggsvirksomhet, handelsbedrifter, laboratorier og forskningsinstitusjoner med mer enn 5 ansatte. Arbeid i mindre, teknologiske bedrifter som sysselsetter særlig kvalifisert fagpersonell, kan også godkjennes.» Inntil 50 % av praksisen kan være allmenn arbeidslivserfaring. Den øvrige praksisen skal være faglig relevant, gjerne i form av prosjektarbeid. Relevante områder er:

- Produksjonsvirksomhet
- Administrasjon
- Teknisk problemløsning
- Vedlikehold og feilsøking
- Prosjekteringsarbeid.

Ved flere av sivilingeniørstudiene er det de senere årene etablert samarbeidsorganer mellom fakultetet/studiet og bedrifter for å rekruttere studenter og skaffe praksisplasser. Dette gjelder:

- Næringslivsringen for Bygg- og miljøteknikk, som enkelte år har skaffet praksisplasser til alle studentene.
- Samarbeidsforum for NT fakultetet, som har greid å skaffe praksisplasser til de fleste studenter i Kjemi- og bioteknologi og Materialteknologi.
- Energikontakten for Energi og miljø, som har skaffet en del praksisplasser til studenter.
- Marin teknikk arbeider for å få etablert en tilsvarende ordning for sine studenter.

«STEP (Shell Technology Enterprise Program) er en ordning for å koble bedrifter som kan tilby sommerjobber i form av et kvalifisert praksisprosjekt, med studenter som har den aktuelle faglige bakgrunnen. Ordningen tilbyr dessuten lønnstilskudd til prosjektbedriften. Ordningen er i 2004 utvidet til å omfatte alle masterstudenter innenfor teknologi/siv.ing., realfag, økonomi og administrasjon og næringsmiddelfag. Ordningen administreres av et eget sekretariat. Forventes i 2004 å skaffe ca 100–130 praksisprosjekter.».

Ved NTNU var det 6.811 sivilingeniørstudenter høsten 2004. Ved Universitetet i Stavanger og høyskolene i Telemark og Narvik var det 1.122 sivilingeniørstudenter. Bare ved NTNU er det krav om at studentene skal ha praksis i løpet av studiet. Ved de andre lærestedene startet en sivilingeniørstudier som påbygging av sine ingeniørstudier. Det har ikke vært krav om praksis i løpet av ingeniørstudier, selv om rammeplanen åpner for muligheten.

5.2 Arkitektpraksis

NTNU har krav om at sivilarkitektstudenter skal ha enten 12 uker praksis på byggeplass eller 7 uker praksis på byggeplass og 5 uker praksis på arkitektkontor i løpet av det femårige studiet. Bare praksis fra arkitektkontor godtas ikke. Opp-

legget er som for sivilingeniørstudenter: Praksis tas i sommerferier. Studenter må selv skaffe seg praksisplass. Det er ikke krav til veiledning på arbeidsplassen eller fra NTNU. Studentene skriver ikke praksisrapport, de leverer en attest godkjent av arbeidsgiver som opplyser hvilke arbeidsoppgaver de har hatt. Hvert årskull er omtrent 70 arkitektstudenter, det var 424 arkitektstudenter ved NTNU høsten 2004. Websidene for studiet informerer om at studiet er prosjekt- og problembasert, og at ekskursjoner til inn- og utland er viktige elementer i studiet. Krav til praksis nevnes ikke.

Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo (AHO) har ikke noe krav til praksis for sivilarkitektstudenter i studietiden på 5,5 år. Noen studenter tar permisjon fra studiet og jobber. Hvert årskull er omtrent 50 arkitektstudenter, det var 303 arkitektstudenter ved AHO høsten 2004.

5.3 Veterinærpraksis

Veterinærstudentene har 4 uker obligatorisk ekstern praksis i studiet som varer 5,5 år ved Norges veterinærhøgskole. «Veterinærstudentene trenger praktisk kunnskap om og realistisk erfaring med vanlig husdyrproduksjon, og dette kan vanskelig gis på høgskolen. Derfor er det et krav om fire ukers organisert husdyrpraksis under studiet, lagt inn i en av de to første sommerferieperiodene. Denne praksisen målrettes mot gårdsbruk og setre med produksjonsdyr, primært mjølkeproduksjon. Studiekrav: Det skal utarbeides en rapport fra praksisperioden. Denne inngår i faget husdyrvelferd.» Denne praksisordningen er ny, den startet sommeren 2003. De fleste studentene tar praksis om sommeren etter første studieår. Årskullet er omtrent 60 studenter, det var 343 veterinærstudenter høsten 2004.

Studentene kan skaffe praksisplass selv dersom de kjenner noen på gård, nesten 90 prosent av studentene gjør det. Lærestedet skaffer praksisplass til de andre. Fagansvarlig godkjenner praksisgårdene. Kravet er at gården skal drive med melkeproduksjon fra kyr eller geiter, sambrukssetre med mange geiter godkjennes som praksis, men ikke en seter med bare et par geiter. Studenten skal følge den daglige drift i fjøset, det er ikke krav om veiledning. Praksis er ubetalt. Fagansvarlig har utarbeidet regler for rapporten fra praksisperioden. Studentene får erfaring med veterinærarbeid med mindre dyr fra intern klinikk ved Norges veterinærhøgskole.

Studentene i det ettårige dyrepleierstudiet ved Norges veterinærhøgskole er 50 prosent av tiden i praksis ved klinikker, enten ved lærestedet eller i private klinikker i Oslo-området. De har praksisperioder på 2–4 uker. Det er 14 studenter i kullet.

5.4 Fiskeripraksis

Bachelorstudiet i Eksportmarkedsføring ved Høgskolen i Bodø har obligatorisk kurs Praksis i norsk fiskeribedrift. Studentene skal få praksis fra norsk fiskerirettet virksomhet i fiskebåt eller fiskeindustri. Praksisperioden er 6 uker og skal tas som sommerjobb i ferien etter første studieår. Det vil si dette blir jobber som ufaglært arbeider. Studentene skaffer seg praksisplasser.

Eksportmarkedsføringsstudiet er rettet mot å selge og markedsføre fisk i et internasjonalt marked. Studiet kombinerer bransjekunnskap om fiskeri- og akvakulturnæringen med økonomi og markedsfag. Studiet ble treårig bachelor i 2004, tidligere varte studiet 2,5 år.

Tidligere var det ingen studiepoeng for obligatorisk Praksis i norsk fiskeribedrift, og praksis skulle bare dokumenteres med en attest. (Slik har det også vært ved NTNU for sivilingeniør- og arkitektstudenter.) Fagmiljøet hadde lagt inn krav om å ha norsk praksis, for å gi studentene praktisk bransjeerfaring før de reiste ut til obligatorisk utenlandspraksis. Nå er utenlandspraksis blitt valgfritt, det er et valgfag (20 studiepoeng) i tredje studieår. Praksis i norsk fiskeribedrift er nå 5 studiepoeng, og studentene skal skrive en praksisrapport. Studentene får ikke veiledning fra høgskolen i praksisperioden.

Mange studenter mente det måtte være unødvendig at de skulle ta praksis som sommerjobb, når de hadde jobbet i fiskerinæringen i flere år. Etter at det ble mulig i 2001, søkte de fritak for kurset Praksis i norsk fiskeribedrift på grunnlag av sin realkompetanse. I årene 2001–2004 mottok fagmiljøet 23 slike søknader. Ingen andre studier har hatt så mange søknader om fritak. Det var tretten søknader i 2001, bare en søknad i 2002, fire søknader i 2003 og fem søknader i 2004. Som realkompetanse hadde seks søkere arbeidserfaring fra fiskebåt, to søkere hadde erfaring fra både fiskebåt og fiskeindustri, tolv søkere hadde erfaring fra fiskeindustri, en søker hadde erfaring fra oppdrettsanlegg. Alle disse 21 studentene fikk innvilget søknaden om fritak for praksis på grunnlag av realkompetanse. Bare to søknader ble avslått, i 2001 og 2004, fordi søkerne ikke hadde relevant arbeidserfaring.

I fagmiljøet har det vært diskusjoner om organiseringen av praksis i norsk fiskeribedrift. Studieansvarlig sier det har blitt behov for mer fleksibilitet i praksisordningen. Det skyldes at det har blitt mindre tilgang på praksisplasser i forhold til søkningen av studenter, og at det er begrenset kapasitet på praksisplasser om sommeren på studentenes hjemsteder (Brandt 2005 s. 41). Eksportmarkedsføringsstudiet har 135 studenter, etter første studieår skal omtrent 40 studenter ha praksisplass på fiskebåt eller i fiskeindustri.

6 Valgfri praksisperiode

I de aller fleste studier der ekstern praksis inngår, er denne praksis obligatorisk. Men det finnes noen unntak der studentene kan velge en praksisperiode i bedrift med praksisrapport som et alternativ til ulike valgfag ved lærestedet og til studier i utlandet. Valgfri praksis er etablert i økonomisk-administrative studier, juridiske studier og yrkesrettede samfunnsfaglige studier.

6.1 Valgfri økonomisk-administrativ praksis

Tre høyskoler (Molde, Sogn og Fjordane, Telemark) har praksis i en bedrift som en valgmulighet for studenter i andre eller tredje studieår av økonomisk-administrative studier. Alternativene er valgfag og studier i utlandet. Varigheten av praksisperioden er fra 8 uker til 24 uker. Praksis og skriving av praksisrapport gir 12–30 studiepoeng. Studentene har praksis i norsk bedrift, studentene i Telemark kan også ha praksis i utenlandsk bedrift. Disse høyskolene opplyste at de hadde utplassering/studentopphold i bedrift når de svarte på et spørreskjema fra Profesjonsråd for Økonomi og Administrasjon (PRØA), et fagpolitisk organ i Studentenes Landsforbund. Siden åtte høyskoler ikke svarte, er det mulig at flere høyskoler har valgfri praksis i økonomisk-administrative studier. I spørreskjemaet og rapporten (PRØA 2005) var det ikke informasjon om hvilke studier som hadde praksis eller varighet av praksis. Vi kontaktet høyskolene for å få slik informasjon.

I **Økonomi og administrasjon** bachelorstudiet ved Høgskolen i Sogn og Fjordane kan studentene ta Praksis i norsk bedrift i 8 uker som valgfag i vårsemesteret i andre studieår. Med praksisrapport utgjør dette 12 studiepoeng. Studentene skal utføre ulike arbeidsoppgaver i praksisbedriften. Dette tilbudet startet i 2004. Høgskolen har ikke markedsført det så mye, det er ikke så mange lokale bedrifter å velge blant. Av omtrent 65 studenter i kullet hadde 2 studenter praksis i sparebank våren 2004 og en student hadde praksis i produksjonsbedrift våren 2005.

Internasjonal markedsføring er en profilering i tredje studieår av bachelor i økonomi og administrasjon ved Høgskolen i Telemark i Bø. Studentene har tre alternativer i siste semester:

- Praksis i norsk eller utenlandsk bedrift med praksisrapport (30 studiepoeng)
- Studier ved utenlandsk lærested
- Studier ved høgskolen, valgemne og oppgave.

Studentene har praksis i 14–16 uker (3,5–4 måneder), fra midten av januar og ut april. Av et kull på 25–30 studenter tar omtrent 1/3 praksis. Studenter skaffer seg praksisplasser, fagmiljøet kan eventuelt hjelpe. Det er ikke krav om at bedriften skal være internasjonalt rettet, men det er naturlig at studenter leter etter bedrifter som er noe internasjonale. Noen studenter har praksis ved norske bedrifters kontorer i utlandet.

I **Transportøkonomi og logistikk** bachelorstudiet ved Høgskolen i Molde har studentene tre alternativer i vårsemesteret i andre studieår:

- Praksis i norsk bedrift med praksisrapport (30 studiepoeng)
- Studier ved utenlandsk lærested
- Studier ved høgskolen, valgfag.

Web-siden for studiet opplyser: «Valgmulighetene i grunnstudiet er store. I løpet av studiets andre år kan du velge mellom å ta ett semester ved en av våre utenlandske samarbeidende høgskoler eller universiteter, utredningsoppdrag for en bedrift eller offentlig etat, eller velge mellom et bredt spekter av valgfag hos oss.» Det er ikke helt klart at utredningsoppdraget er knyttet til en praksisperiode.

Studentene har lang praksisperiode i 24 uker (6 måneder), fra 1. januar og ut juni måned. Av et kull på 25–30 studenter tar 6–8 studenter praksis årlig.

I praksisperioden på et halvt år skal studenten ha omtrent halve arbeidstiden i typisk arbeid i bedriften, gjerne i ulike avdelinger. Halve arbeidstiden skal brukes til et utredningsprosjekt, med en konkret problemstilling som bedriften setter opp. Rapporten fra dette prosjektet vurderes av ekstern sensor og er tellende for karakteren. Selv om studentene bare er i andre studieår, sier de fleste bedriftene at de har hatt nytte av utredningsprosjektet. Det kan være å få orden på informasjon og andre arbeidsoppgaver som ansatte ikke har hatt tid til å gjøre i små bedrifter.

Valgfri praksis ble startet for fire – fem år siden. Studentene ønsket seg praksis. Høgskolen slet litt med departementet for å få det til. Semesteret måtte utvides til seks hele måneder, og det var et krav at studentene ikke skulle motta lønn fra praksisbedriften. Myndighetene legger vekt på utenlandsstudier. Men av transportøkonomistudentene er omtrent halvparten stedbundne på grunn av familie, de tar valgfag ved høgskolen. De andre studentene er mobile og velger utenlandsstudier eller praksis.

Praksisplasser i transportøkonomi og logistikk har vært i hele Sør-Norge, både i Oslo-området og på Sørlandet, og ikke bare i Møre og Romsdal. Fagmil-

jøet har avtaler med en del bedrifter og virksomheter i offentlig sektor, slik som Posten, Statens vegvesen og samferdselsetat i kommunene. Fagmiljøet ved Institutt for økonomi har hatt flere bedrifter i kø for å få praksisstudenter enn de har klart å skaffe studenter. Siden studentene ikke skal ha lønn, får bedriften gratis arbeidskraft i et halvt år. Studenter har hatt praksis i SMB bedrifter med rundt femti ansatte og i store bedrifter, i helt små bedrifter med for eksempel bare fem ansatte er det vanskelig å finne gode problemstillinger for utredningsprosjekt. Praksisbedriftene har vært i mange bransjer, fra fiskeforedling og plastindustri til godstransport.

Studenter kan også skaffe seg praksisplasser selv, men høgsolen skal godkjenne dette. Det skal for eksempel ikke være for tette familiebånd til bedriftseier eller leder, da blir det ikke objektivitet i vurderingen av studentens arbeid.

Høgsolen skaffet praksisplasser de første årene etter at den frivillige praksisordningen var etablert. Det var mye arbeid å etablere kontakt mellom bedrift og student. Noen studenter var først svært interesserte, men ombestemte seg og ville ikke ha praksis. Dette skapte vansker for bedrift og høgsolen. I de senere årene må studentene selv sikre seg praksisplass. Instituttet kommer med forslag og ber studentene kontakte bedrifter. Det blir mer motiverte studenter som deltar i praksisordningen.

Instituttet sender informasjon om praksisordningen til bedriften. Studenten oppgir navn og e-post adresse på kontakt i bedriften. I november – desember sender de kontrakt til bedriften som undertegnes av de tre partene bedrift, høgsolen og student. Navn på veileder i bedriften og på høgsolen er med, informasjon om taushetsplikt og lignende. Fra høgsolens side er dette en relativt effektiv ordning.

Studentene skriver utredningsrapporten mens de er i praksis. Det er ingen skriftlig evaluering av studentens arbeid fra veileder i bedriften. Hver student har sin veileder på høgsolen, dette ansvaret fordeles mellom faglærerne. Det er vanlig, men ikke pålagt, at hver veileder fra høgsolen reiser og besøker sine praksisstudenter en gang i løpet av semesteret. Da blir det møte med veilederen i bedriften og studenten, om arbeidsoppgavene og utredningsprosjektet.

6.2 Valgfri reiselivspraksis

Tre høgsoler (Harstad, Sogn og Fjordane, Telemark) har tre – fire måneder praksis i en reiselivsbedrift som en valgmulighet for viderekomne studenter i tredje studieår av bachelorstudier. Praksis og skriving av praksisrapport gir 20–

30 studiepoeng. Studentene har praksis i norsk bedrift, studentene i Harstad kan også ha praksis i utenlandsk bedrift.

I Reiseliv og turisme bachelorstudiet ved **Høgskolen i Harstad** har studentene tre alternativer i siste semester, våren i tredje studieår:

- Praksis i norsk bedrift med prosjektrapport (20 studiepoeng)
- Praksis i utenlandsk bedrift med prosjektrapport (20 studiepoeng)
- Studier ved høgskolen og prosjektoppgave.

Muligheten for praksis er nevnt på Web-siden for studiet: «Tredje studieår er internasjonalt orientert og inneholder bl.a. et tre mnd opphold i en reiselivsbedrift i Europa.».

Studentene har 12 uker praksis (3 måneder), fra sist i mars og ut juni. Dermed kan studenter med praksis i utlandet eller i Sør-Norge si opp hybelen før de reiser ut. Studentene skriver prosjektrapport på omtrent 15 sider mens de er i praksis, ikke etterpå. Bare praksis uten rapport gir ingen studiepoeng. Rapporten skal være knyttet til fagene og praksisstedet. Studentene får veiledning fra høgskolen via e-post og telefon. Høgskolen har hatt praksisordning siden 2001. De første tre årene reiste fagansvarlige ut til praksisstedene for å få erfaringer.

Av et kull på omtrent 25 studenter tar 2/3 praksis, omtrent like mange i norsk og utenlandsk bedrift. Praksis er ulønnet. I tillegg til studielån får studentene med utenlandspraksis Leonardo-stipend, som er relativt gunstige. Fagmiljøet har lagt opp studieplanen for å passe til stipendet og bruker kontaktnettet fra Leonardo.

Internasjonalt kontor ved Høgskolen i Harstad skaffer praksisplasser i utlandet. Noen få studenter skaffer seg utenlandspraksis selv. Norske praksisplasser skaffer flere studenter seg gjennom egne kontakter. Dessuten skaffer fagmiljøet praksisplasser ikke bare i Nord-Norge men i hele landet, slik at studenter fra Sør-Norge kan reise til hjemstedet for praksis.

Tilbakemeldinger fra studentene er positive om norsk og utenlandsk praksis. Det skjer en seleksjon, de flinkeste får jobb på praksisstedet etterpå f eks hos norsk kontor i London.

Studieleder mener reiselivsstudier har tradisjon for at de er nærmere knyttet til næringslivet enn rent økonomisk-administrative studier er. Reiselivsstudiet i Harstad er ikke påbygging på økonomisk-administrative studier, men har et særpreget opplegg med mer vekt på språk (engelsk, tysk, spansk) og markedsføring. I Harstad har de planer om å utvikle studentbedrifter som tilbyr tjenester til næringslivet f eks guide og lage arrangementer. Noen studenter gjør dette allerede. Studentene får større kontaktnett mot næringslivet og praksis å henvise til.

I Reiseliv bachelorstudiet ved **Høgskolen i Telemark** har studentene tre alternativer i siste semester, våren i tredje studieår:

- Praksis i norsk bedrift med praksisrapport (30 studiepoeng)
- Studier ved utenlandsk lærested
- Studier ved høgskolen, et valgemne og oppgave

Studentene har praksis i 14–16 uker (3,5–4 måneder), fra midten av januar og ut april. Studentene skriver en omfattende praksisrapport. Studentene har ikke lønn fra praksisbedriften. Praksisordningen startet våren 2004. Av et kull på 25–30 studenter har omtrent 1/3 valgt praksis, det er ganske populært.

Studentene skaffer seg praksisplasser, fagmiljøet ved Avdeling for informatikk, økonomi og administrasjon kan eventuelt hjelpe med dette. Modell er reiselivsstudiet ved Universitetet i Ålborg, for høgskolen er det vanskelig å skulle forplikte seg til å skaffe praksisplasser. Høgskolen skal godkjenne praksisstedet. Studentene må først innhente stillingsomtale, som viser at arbeidsoppgavene står i forhold til studiet og er varierte. Studentene i praksis har faglærer som kontaktperson. Faglæreren har noen møter med bedriften.

Fagmiljøet skal evaluere praksisordningen. De vil bygge opp en database over hvilke bedrifter som har hatt studenter i praksis, slik at det blir enklere å veilede studentene i å skaffe seg praksisplass.

Reiselivsstudiet i Telemark er en profilering i tredje studieår av bachelor i økonomi og administrasjon.

I Turisme og reiseliv bachelorstudiet ved **Høgskolen i Sogn og Fjordane** har studentene flere alternativer i høstsemesteret i tredje studieår:

- Praksis i bedrift med praksisrapport (30 studiepoeng)
- Studier i utlandet
- Valgfag: entreprenørskap, naturbasert turisme, engelsk

Muligheten for praksis er nevnt på Web-siden for studiet: «Studiet har spennende valfag og gir muligheter for kompetansegivande praksisopphald i næringa.».

Ennå har ingen studenter vært ute i praksis i reiselivsbedrift, de første får praksis høsten 2005.

6.3 Valgfri praksis i planlegging og administrasjon

I Planlegging og administrasjon bachelorstudiet ved Høgskolen i Volda kan studentene velge praksis i norsk bedrift 12 uker i løpet av et semester i andre studieår. Studentene skal skrive praksisrapport, dette gir 15 studiepoeng. Fagmiljøet skal godkjenne praksisplass og praksisrapport. Alternativet er å skrive en tradisjonell semesteroppgave. Fagmiljøet har mer enn femten års erfaring med valgfri praksis i det tidligere kandidatstudiet i Planlegging og administrasjon.

Studentene skal helst selv skaffe seg praksisplass, fagmiljøet begrunner dette med at studentene bør klare dette siden de skal bli planleggere og administratører. Men hvis det er nødvendig, tar lærerne kontakt med mulige praksisplasser ut fra sitt kontaktnett i regionen. Studiet har normalt maksimalt 25 studenter i kullet, så lærerne kjenner studentene.

6.4 Valgfri juristpraksis

I profesjonsstudiet i jus ved Universitetet i Oslo kan 6 uker ekstern praksis med rapport bli godkjent som et valgfag (15 studiepoeng) i femte studieår. Jusstudenter skal ta to eller fire valgfag (avhengig av om masteroppgaven er 60 eller 30 studiepoeng) av de omtrent 60 valgfag som tilbys. Ordningen startet 1999–2000 som en del av valgfagene etter studieplanen av 1996. Tidligere hadde det vært mulighet for å ta praksis i studiet, men uten vektall (studiepoeng).

Fakultetet tilbyr praksisplasser hvert semester, de arbeider med å få inn praksisplasser. De to siste semestrene har de fått inn flere praksisplasser enn det har vært søkere. Ordningen er ikke godt nok kjent blant studentene. Våren 2005 tok 34 studenter praksis som valgfag. En liten del av kullet tar praksis. Evalueringsskjemaer fra studenter etter praksis er positive og mener flere burde gjøre dette. Det ble sagt at praksis kanskje er litt mer «farlig» enn å ta teoretiske fag som studentene er vant til. Etter vårt syn er det uheldig at praksis må konkurrere med andre valgfag der studentene kan spesialisere seg. På den annen side ville det kreve langt mer ressurser å tilby praksis til alle studenter, så dette kan ses som et brukbart kompromiss. Jusstudenter kan også få praksis gjennom studentdrevne tiltak som JussBuss og JURK (Juridisk rådgivning for kvinner), og noen blir også engasjert som assistenter ved juridiske kontorer i studietiden.

Praksis som valgfag i Oslo har et eget reglement, som er i samsvar med reglementet for obligatorisk praksis ved jusstudiet i Tromsø (se kapittel 7). Praksiskontoret i offentlig eller privat sektor må drive juridisk virksomhet under ledel-

se av minst en jurist, og en jurist der skal være veileder (mentor) for studenten. Praksisordningen består av en dags praksisforberedende undervisning, utplaseringsperioden og rapportskriving. Praksisrapporten skal inneholde en grundig omtale av en eller flere saker eller rettslige problemstillinger studenten har vært med på å behandle, og redegjøre for rettskildebruken. Studenten får ikke lønn under praksis, og praksiskontoret gis ikke honorar for å stille praksisplass til disposisjon.

7 En praksisperiode med praksisveileder

7.1 Journalist- og mediepraksis

Studentene i journalistikk har praktiske øvelser i redaksjonsrom, radio- og TV-studio på høgsolen. I tillegg er det obligatorisk ekstern praksis i 8 uker, der de arbeider i redaksjoner i radio, TV, aviser o.l. Praksis er plassert mot slutten av første studieår ved Høgsolen i Oslo, mot slutten av tredje studieår ved Høgsolen i Volda. Høgsolen skaffer praksisplasser. Redaksjonen skal oppnevne en veileder (mentor). Studentene skal levere en praksisrapport der de evaluerer praksisperioden og sin egen innsats, et eget journalistisk arbeid og en analyse av arbeidet fra studenten med kommentarer fra veileder. «Gjennom ekstern praksis skal studentene gjøre seg kjent med yrket, få praktisk erfaring med journalistisk arbeid, utvikle evnen til kritisk evaluering av eget arbeid, lære hvordan en redaksjon fungerer og samarbeider.» Med praksis bare i ett av de tre studieårene blir behovet for praksisplass omtrent 1/3 av de 394 studenter som var i journalist/fotoutdanning ved statlige høgsolen høsten 2004.

Også studentene i informasjon og media ved høgsolen i Hedmark (Rena) og Volda har ekstern praksis. I Hedmark ble det innført etter ønske fra studentene, fordi arbeidsgivere foretrakk kandidater fra Volda som hadde praksis.

7.2 Kjemiingeniørpraksis

Ved Høgsolen i Nord-Trøndelag har kjemiingeniørstudentene i første studieår en uke obligatorisk praksis i begynnelsen av vårsemesteret (Kaldani og Hammer 2005). Selv om praksisperioden er kort, er opplegget faglig og pedagogisk ambisiøst. Praksisordningen er helt ny, den ble utviklet i 2004 og startet i 2005. Nå utvikles et opplegg for andre studieår. Praksisperioden er knyttet til faget Bedriftsutvikling med økonomi. Bedriftene skal kunne tilby arbeidsoppgaver innen fagfeltene kjemi, bioteknologi eller bioinformatikk. Studentene har basiskunnskaper og laboratorieerfaring i fagene Kjemi og kvalitetssikring og Cellebiologi. Det kreves at bedriften stiller opp med en mentor som har relevant kompetanse i forhold til arbeidsoppgaver som tildeles studentene. Mentoren har hovedansvaret for oppfølging og tilrettelegging av studentenes arbeidsoppgaver.

Hver bedrift tar mot to studenter samtidig. Det vil bidra til et tettere samarbeid mellom studentene og gi dem arbeidsoppgaver med større tyngde og utfordringer. Samtidig vil det forenkle etterarbeidet, logistikken og oppfølgingen av studenten både for bedriften og høgskolen. Det var 11 studenter som ble fordelt på seks praksissteder, fire bedrifter og to offentlige virksomheter.

Læringsmålene omfatter både kunnskaper, ferdigheter og holdninger. Studentene skal lære om bedriftens historie, organisasjonshierarki, bedriftens økonomi og eventuelle utenlandske samarbeidspartnere. De skal lære om bedriftens HMS-system og kunne bruke det i arbeidet. Faglig skal studentene kunne gjøre rede for en av bedriftens hovedproduksjonslinje/analyse og beskrive detaljert kjemiske prosesser analyser knyttet til dette, de skal også kunne foreta en selvstendig analyseprosess.

Istedenfor praksisrapport skal hver student ved slutten av hver arbeidsdag skrive en logg. Hvilke arbeidsoppgaver har jeg gjennomført i løpet av dagen? Hva har jeg lært av de ulike arbeidsoppgavene? Hvilke teorier kan belyse de utførte arbeidsoppgavene? Hvordan kan arbeidssituasjonen anvendes videre? Hensikten er å bidra til faglig og personlig utvikling; bidra til at studenten tar ansvar for egen læring gjennom å reflektere over egen praksis; tydeliggjøre sin praksis ved å beskrive opplevelser, tanker og følelser; gjøre studenten i stand til å ta imot nye erfaringer, skape kontinuitet og se sammenhenger; skape ny innsikt i ulike problemer og øke bevisstheten av egne kunnskaper. Loggen er også en forberedelse til vurdering og utgangspunkt for veiledning. Mentor kommenterer og signerer loggen. Etter endt praksis leveres loggene til faglærer.

Kontaktlærer ved høgskoler avgjør, i samråd med mentor, om praksis blir godkjent eller ikke for studentene. Dette bygger på tilbakemeldinger fra mentorene, studentloggene og kontaktlærers vurdering av de gjennomførte arbeidsoppgavene.

Mentorene kalles inn til et evalueringsmøte etter praksisperioden. De mente en ukes praksis var greit, en lengre praksisperiode ville gi større arbeidsbelastning og kreve større oppgaver for studentene. Noen av bedriftene er akkreditert på sine analyser, slik at studenter ikke kan gjøre analyser alene men bare være observatører. I andre bedrifter hadde studentene utført selvstendig arbeid. Studentene bør ikke få arbeidsoppgaver som blir utført av praktikanter/laboranter, men få bruke sine kunnskaper.

7.3 Juristpraksis

I profesjonsstudiet i jus ved Universitetet i Tromsø har studentene hatt 6 uker obligatorisk utplassering i praksis i vårsemesteret i løpet av fjerde studieår. Med innføring av mastergrad i 2004 ble praksis forkortet til 4 uker. Reglementet for praksisordningen er fra 1992, men også tidligere på 1980-tallet var det obligatorisk praksis i jusstudiet i Tromsø. Ingen av jusstudiene ved universitetene i Oslo og Bergen har obligatorisk praksis. Omtrent 20–30 jusstudenter blir utplassert i praksis årlig i Tromsø, det var 28 studenter i praksis i 2004. Dette er omtrent like mange som tar frivillig praksis som valgfag i Oslo, der kullene er vesentlig større.

Vi går nærmere inn på denne praksisordningen fordi den kan være egnet som modell for fagmiljøer som ønsker å innføre praksis i studiet:

- Med bare en kort praksisperiode er ordningen mindre krevende for lærestedet enn de mer kjente praksisordningene i lærerstudier og helsefagstudier.
- Studentene lærer praktisk profesjonelt arbeid.
- Studentene har praksisveileder og veileder (kontaktlærer) på lærestedet.
- Studentene skriver praksisrapport med faglig analyse og refleksjon.

«Formålet med praksisordningen er å gi studentene en innføring i praktisk juridisk arbeid og bedre forståelsen av hvilke krav ulike yrkesoppgaver stiller til juridisk kunnskap.» Praksisplasser tildeles normalt i Nord-Norge. «Et minstekrav for godkjenning av praksisplass er at vedkommende kontor driver juridisk virksomhet under ledelse av minst en jurist. Praksisplass kan godkjennes i privat sektor ved advokatkontor, bank og forsikringsselskap e l. Innenfor den offentlige sektor kan praksisplass godkjennes ved dommerkontor, statsadvokatkontor, politikammer og ved statlige, fylkeskommunale og kommunale kontorer e l. .. En jurist ved kontoret skal utpekes som studentens veileder.» Fakultetet skaffer praksisplasser. Studenter med omsorgsansvar for barn o l tildeles plass på ønsket sted. Deretter bestemmer loddtrekning i hvilken rekkefølge studentene kan velge praksisplass. Fakultetet kan godkjenne praksis fra Jusshjelpa i minimum et og et halvt semester som obligatorisk praksis. I særlige tilfelle kan fakultetet godkjenne relevant yrkespraksis med varighet minst 12 uker i løpet av 3. avdeling. Praksisforberedende obligatorisk undervisning gis i følgende emner: formålet med praksisordningen, praktisk juridisk metode, rettspolitiske og retts sosiologiske problemstillinger i praksis, yrkesetiske problemstillinger, utforming av praksisrapport.

Praksiskontoret skal utarbeide en plan for de aktiviteter som praktikanten skal være med på og sende den til fakultet innen to uker før praksisstart. «Praksisperioden bør gi innsikt i kontorets arbeidsoppgaver, organisering og saksbehandling; herunder klienters og parters problemoppfatning, praktisk juridisk analyse og fremgangsmåter for å løse sakene. Relevante arbeidsoppgaver bør være saksutredning, utforming av forslag til brev, prosesskrifter eller avgjørelser m v. Praktikanten bør trekkes inn i faglige diskusjoner som har tilknytning til de daglige gjøremål ved kontoret. Praktikanten bør også få være til stede ved konferanser, befaringer, rettsmøter etc. Praksisveileder må avsette tid til veiledning minimum tilsvarende 2 x 45 min. pr uke. I og med at praktikanten ikke er lønnet skal han/hun ikke brukes som vanlig arbeidskraft. På den annen side er det viktig at praktikanten yter noe selv, for på den måten å få et bedre innblikk i det som foregår på kontoret.»

Praksisperioden skal avsluttes med en obligatorisk rapport på normalt 10–15 sider. «Rapporten skal inneholde en kort oversikt over de arbeidsoppgaver og saker praktikanten har hatt i praksisperioden. Den skal gi en grundig analyse av en eller flere saker praktikanten har kommet i kontakt med på praksisplassen. Analysen skal omfatte det problem som ligger til grunn for saken, de faktiske forhold som er av betydning og de rettsreglene som kommer til anvendelse. Praktikanten skal finne fram til og gjennomgå aktuelle rettskilder. Rapporten skal gi uttrykk for hvilke løsninger som kan være aktuelle etter gjeldende rett. Rapporten skal inneholde presise kildehenvisninger. Dersom saken ligger til rette for det, bør praktikanten også gi en rettspolitisk vurdering av de løsninger han/hun er kommet frem til. Praktikanten kan videre gi retts sosiologiske synspunkter på saken(e) .. Det er dessuten anledning til å trekke inn yrkesetiske spørsmål. Praktikanten har krav på veiledning fra kontaktlærer (ved fakultetet) og praksisveileder om emnevalg, emneavgrensing og om opplegget for rapporten for øvrig. Praksisveileder skal påse at praktikanten redegjør for rettskildebruken. Om nødvendig skal han/hun hjelpe praktikanten å finne aktuelle rettskilder og forklare bruken av disse.» Rapporten skal leveres innen tre uker etter praksisperioden, sammen med en evaluering/vurdering av praksisen. Kontaktlærer og en annen sensor bedømmer om gjennomføringen av praksisperioden og rapporten skal godkjennes eller ikke, det gis ikke karakterer.

7.4 Tannlegepraksis

Odontologistudentene ved Universitetet i Oslo har 5 uker obligatorisk praksis i slutten av det femårige studiet, i begynnelsen av siste semester. Læringsmålene

er (ifølge Håndbok for studenter og veileder): «Overordnet mål for praksisstudiet er å forberede odontologistudenter på yrkeslivet og lette omstillingen fra å være student til å praktisere som tannlege. Generelle læringsmål er: Studenten skal gjennom praksisstudiet styrke sin integrering av teori og praksis, og derved forbedre sine forutsetninger for læring, forståelse og utvikling av holdninger i fremtidig utøvelse av yrket. Studenten skal øke sine kliniske ferdigheter i forbindelse med behandling av pasienter med behandlingsbehov som vanligvis ikke er representert blant fakultetets pasienter. Studenten skal tilegne seg forståelse for hvordan tannhelsetjenesten er organisert og drives.» Studentene har allerede erfaring med pasienter fra klinikken ved Odontologisk fakultet. Blant de tretten fagspesifikke læringsmål som settes opp, er bl.a. behandling av eldre/sykehjemspasienter. Individuelle læringsmål kommer i tillegg: «Studentens kunnskaper og ferdigheter varierer underveis i studiet. Praksisstudier kan derfor være en mulighet for den enkelte student til å tilegne seg kunnskaper og ferdigheter som er individuelt tilpasset. Studentene definerer sine egne læringsmål. Disse sendes til veileder så snart praksisplassene er fordelt.»

Det var 370 odontologistudenter høsten 2004. Et kull på omtrent 70 studenter skal skaffes praksisplasser i den offentlige tannhelsetjenesten. «Fakultetet jobber med å utvikle et tett samarbeid med et mindre antall kvalitetssikrede tannklinikker i Norge, og det er disse klinikkene studentene skal benytte i praksisperioden. Klinikkene velges ut av fakultetet på grunnlag av tidligere erfaringer og kunnskap om den enkelte klinikk. Disse klinikkene skal tilfredsstillende krav Det odontologiske fakultet stiller, men det innebærer ingen garanti om at ikke uønskede situasjoner kan oppstå ved eksempelvis sykdom, stillingsvakanter o.l. Studentene kan ikke selv skaffe klinikker til praksisperioden.» Studentene velger praksissted, etter loddtrekning for valgrekkefølgen. Hver student har en veileder ved praksisklinikken. Praksisklinikkene hjelper med å skaffe bolig. Studentene tildeles et reise- og bostipend fra fakultetet som er ment å dekke merkostnadene ved praksisstudiet. Studentene følger ordinær arbeidstid på praksisstedene, men har krav på to lesedager i løpet av de fem ukene.

Før praksisperioden er det «en forberedelsesuke med relevante kliniske og samfunnsodontologiske emner. En av dagene møter veilederne til en temadag med faglig innhold, der det også diskuteres aktuelle lærings- og veiledningsforhold. Siste del av dagen blir satt av til møte mellom student og veileder. Studentene har mulighet til å delta også i den faglige delen av programmet dersom de ønsker det.»

Istedenfor praksisrapport er det utarbeidet skjemaer for dokumentasjon av klinisk arbeid og av studentens læringsutbytte for hver pasient, skjemaene gjen-

nomgås og signeres av veileder. Studentene oppfordres til også å gjøre personlige notater om dagens aktiviteter og læring med spørsmål og kommentarer.

«Arbeidsoppgavene i tannhelsetjenesten defineres ut fra Lov om tannhelsetjeneste 1984, samt ut fra lokale forhold. Det er derfor naturlig at tannlegestudenter i praksisstudiet på flere områder vil møte ulike forhold og tilegne seg noe forskjellig erfaring. Studentene vil etter praksisstudiet få anledning til å diskutere sin erfaring og læring med lærere og medstudenter. Dette vil kunne bidra til å utvikle en helhetsforståelse.».

Både veiledere og studenter evaluerer praksisstudiet, gjennom spørreskjema med kommentarer i siste del av praksisstudiet. Resultatene for de ulike kull legges ut på studiets Websider. Det holdes et evalueringsmøte med studentene og de ansvarlige for praksisstudiet ved fakultetet. Studentenes evaluering omfatter:

- Totalvurdering av praksisstudiet
- Totalvurdering av veiledning
- Er klinikken egnet til praksisstudie?
- Nytteverdi av forberedelsesuka, temaer du ønsker mer/mindre av
- Lærte du noe om distriktets og klinikkens arbeidsrutiner, arbeidsdeling og samarbeidsformer?
- Omfang av pasientbehandling
- Hvilke områder fikk du erfaring med?
- Læringsutbytte av arbeidsdagen
- Fikk du kjennskap til tannhelsetilbudet for ulike befolkningsgrupper?
- Ble du kjent med distriktets tiltak for helsefremmende og sykdomsforebyggende arbeid?
- Samarbeid mellom offentlig og privat virksomhet
- Var behovet for odontologiske spesialisttjenester dekket på praksisstedet?
- Andre aktiviteter i praksisperioden

De fleste studentene er godt fornøyd med praksisperioden og veiledningen. Noen studenter synes de fikk for mange pasienter i forhold til at de måtte bruke lengre tid enn erfarne tannleger, slik at det ble forsinkelser eller ikke tid til å diskutere behandlingen med kolleger og veiledere. «Veileder bør ha en time daglig for oppsummering og ikke ha full timebok.» Både ledige stillinger og reisefravær økte arbeidspresset. Noen studenter måtte være vikarer for syke tannpleiere. Flere studenter savnet oppfølging fra lærerne ved fakultetet via telefon eller e-post i løpet av praksisperioden.

Veilederne er godt fornøyd med studentenes forkunnskaper og ferdigheter. Det er positivt at praksisstudiet er utvidet fra tre uker til fem uker, studentene får gjort mer og sett igjen pasientene. De fleste veilederne ved praksisklinikkene nevnte faglig oppdatering som positivt ved å være veileder, f.eks. «lærerikt selv for erfarne klinikere. Kontakt med fakultetet slik at dagens standard formidles gjennom studenten.» Noen nevnte rekruttering, muligheten til å motivere studenter til å arbeide i offentlig tannhelsetjeneste. Flere syntes det er interessant å være instruktør og arbeide med ungdom. Men veilederne opplever å være presset på tid. Enten får de ikke selv tatt like mange pasienter som ellers, «produksjonen ved klinikken går noe ned i perioden». Eller veileders arbeidsinnsats går ut over veiledningen: «press fra ledelsen på høye effektivitetskrav, noe jeg føler går ut over de krav jeg selv stiller til å gjøre en god jobb som veileder.» Dette er et allment dilemma i virksomheter som har praksisstudenter.

8 Praksisperiode i utlandet

Studieopphold ved utenlandsk lærested i løpet av studiet er blitt vanlig, og ses som sentralt i internasjonalisering av høyere utdanning. Praksis i utenlandske bedrifter som en del av studiet er hittil mindre vanlig. Internasjonal seksjon ved Studieavdelingen, NTNU formidler en del praksismuligheter, blant annet gjennom LEONARDO.

8.1 Studentorganisasjoner for praksisutveksling

For sivilingeniørstudenter ved NTNU har den obligatoriske praksis til dels kunnet tas i utlandet som lønnete tekniske sommerjobber. Helt siden 1960-tallet har slike praksisjobber vært tilbudt gjennom den studentbaserte organisasjonen IASTE (International Association for Students in Technical Education). Norske studenter tilbys praksisplasser i utenlandske bedrifter, mot at IASTE her skaffer tilsvarende praksisplasser i norske bedrifter til utenlandske studenter. Studenter i norske IASTE skaffer og formidler 70–80 praksisplasser i utlandet årlig.

Også økonomistudenter kan bruke en tilsvarende studentbasert utvekslingsorganisasjon AISEC (Association Internationale des Etudiants en Sciences Economiques et Commerciales) til å få praksis i utenlandsk bedrift om sommeren eller i semesteret. Økonomistudenter har ikke obligatorisk praksis som krav fra noen av lærestedene. Presidenten i norske AISEC ga en oversikt over aktiviteten: De skaffet praksis i utlandet til 24 økonomistudenter, fordelt med 6 studenter fra NHH, 4 studenter fra BI Sandvika, 5 studenter fra Norges Markedshøgskole (BI) og 6 studenter fra Trondheim Økonomiske Høgskole i 2004. Dette er både bachelor og master studenter. I tillegg utveksler de studenter fra IT, samfunnsfag og pedagogikk.

De fleste studentene som søker er ferdig med studiene, og AISEC bruker betegnelsen traineeship. Få opphold er sommerjobber, de fleste opphold i utlandet varer fra fem til åtte måneder, noen ettårige traineeships Make a Difference (MAD) er i samarbeid med UD. De legger vekt på at studentene er fleksible med hensyn på tid og land for traineeship. De må generelt skaffe en praksisplass i Norge per 1,5 studenter de sender ut. Sender de ut 30 studenter, bør de altså skaffe 20 praksisplasser i Norge for utenlandske studenter.

De siste årene har antall norske økonomistudenter de sender ut, ligget stabilt mellom 20 og 25. I år forventer de å sende ut ca 30 økonomistudenter. Generelt var utvekslingstallene mye høyere for 20–30 år siden, da AISEC var eneste muligheten for mange til å komme seg utenlands. «Vi ser likevel at studentene an-

ser oss som svært relevante i dag, da det å studere i utlandet normalt er svært annerledes enn det å jobbe i utlandet. Vi er fremdeles organisasjonen for de som ønsker både personlig utvikling og relevant jobberfaring i utlandet.».

De siste årene har det vært ganske vanskelig å få norske bedrifter til å ta imot utenlandske traineer. Det svinger noe med markedet, det blir litt lettere nå. AI-SEC har bare en bedrift som National Exchange Partner, men de har også store utvekslingspartnere lokalt. De bedriftene og bedriftslederne som kjenner til AI-SEC er mer åpne for å ta imot traineer fra utlandet.

8.2 Valgfri praksis i utlandet

Eksportmarkedsføring bachelorstudiet ved Høgskolen i Bodø hadde obligatorisk utenlandspraksis for studentene, også da studiet varte to og et halvt år. Dette ble endret slik at praksis i utenlandsk bedrift kan være et valgfag (20 studiepoeng) i vårsemesteret i tredje studieår. Studentene må kvalifisere seg for slik praksis. Eksportmarkedsføringsstudiet er rettet mot å selge og markedsføre fisk i et internasjonalt marked.

Gründerskolen (GS) ved Universitetet i Oslo ble etablert i 1999 i et samarbeid mellom Universitetet i Oslo (med initiativ fra Institutt for informatikk), Universitetet i Bergen og Norges Handelshøyskole. Den grunnleggende faglige ide har vært at studenter allerede i studietiden skal introduseres til en tankegang som inkluderer mulighet for kommersialisering, i tillegg til å få praktisk og teoretisk kompetanse om entreprenørskap. Gründerskolen har bestått av tre faglige deler:

- Forkurs i Norge
- Faglig 3 måneders opphold ved en «gründerbedrift» i utlandet samt undervisning på kveldstid på utenlandsk universitet eller høgskole
- Avsluttende del i Norge.

En evaluering (Klaveness m.fl. 2002) var kritisk til forkursene ved ulike læresteder, studentene har varierende forkunnskaper særlig i økonomi. «Utenlandsoppholdet med hospiteringen i gründerbedrift har generelt vært meget vellykket. De aller fleste studentene har fått mye ut av dette. Det finnes noen få tilfeller hvor studentene har fått mindre lærerike, mer rutinemessige oppgaver uten mye involvering i bedriftsprosessene. Det var også negative tilbakemeldinger på å plassere for mange norske studenter i samme bedrift, spesielt dersom de hadde samme fagbakgrunn.» Gründerskolen ble anbefalt videreført som et

nasjonalt tilbud organisert fra Universitetet i Oslo, men sterkere forankret i MN-fakultetet.

I det nye toårige heltidsstudiet **Master i innovasjon og entreprenørskap** ved Universitetet i Oslo skal studentene ha 12 uker (3 måneder) praksis i en relevant oppstartbedrift i Singapore i første semester, etter å ha hatt kurs i entreprenørskap og internasjonalisering (10 studiepoeng). Praksisperioden er fastsatt til 10 studiepoeng. Samtidig skal studentene følge kurs (10 studiepoeng) i innovasjon og entreprenørskap ved universitetet i Singapore. Opptakskrav er bachelorgrad i informatikk eller molekylær biovitenskap. Dette studiet startet i januar 2005. Her har studentene mer enhetlig faglig bakgrunn enn det var tilfelle i Gründer-skolen.

9 Parallellpraksis med praksisveileder og UH veileder

Rammeplanen for ingeniørutdanning (2003) sier om arbeids- og undervisningsformer: «Praksis kan brukes som et ledd i studiet. Innholdet i praksis skal være relevant i forhold til studentens tekniske spesialisering. Det bør utarbeides en plan for praksis der mål, innhold og arbeidsoppgaver fremkommer. En eventuell praksisperiode skal ha et omfang på minst 5 studiepoeng og erstatte tilsvarende mengde tekniske fag eller valgfag. Praksis kan gjennomføres enten i offentlig eller i privat virksomhet.... Fagplanen kan gi utfyllende opplysninger om eventuelle praksisformer.» Det stilles ikke krav om veiledning fra høyskolen i praksisperioden, bare veiledning i hovedprosjektet hvis det utføres i samarbeid med en bedrift eller offentlig virksomhet..

Den forrige rammeplanen for ingeniørutdanning (1996) sa om arbeidsmåter og evaluering: «Styrt praksis kan brukes som et ledd i undervisningen. Med styrt praksis menes yrkespraksis som en del av selve studiet og med særskilt evaluering av de oppgaver studentene blir pålagt i praksisperioden. Slik styrt praksis må ha et arbeidsomfang på minst to vekttall og erstatter tilsvarende mengde studieretningsfag eller valgfag.»

Nasjonalt råd for teknologisk utdanning har diskutert studentpraksis i ingeniørstudiet. Det har vært stor enighet om at dette er gunstig for studentene, høyskolene og arbeidsgiverne. Praksis i ingeniørstudiet kan føre til at flere studenter fullfører studiet og kanskje også føre til økt rekruttering. Å innføre studentpraksis krever et tett samarbeid med næringslivet for å få nok praksisplasser. Korte praksisperioder ute i bedrift er krevende for bedriften. Det er viktig at det blir en vann-vinn situasjon for alle parter. Type praksis spiller inn, bedrifter kan f.eks. få løst enkle utviklingsoppgaver eller prøve ut en kandidat for eventuelt senere ansettelse.

Et notat (Hagen 2004) til Nasjonalt råd for teknologisk utdanning diskuterer fordeler og ulemper ved ulike måter å gjennomføre praksis i ingeniørstudier:

- a Praksisperiode. Her får studentene en fast periode ute i en bedrift hvor de kan observere hvordan en bedrift fungerer, samtidig får de teknisk innsikt innen sitt studieområde. Men studentene vil ikke få like mye teoriundervisning som før. Høyskolene må bygge opp et apparat for å håndtere praksis. Som følge av konjunktursvingninger er det usikkert om en får nok praksisplasser i industrien.
- b Praksis i forbindelse med hovedprosjekt. Den største fordel er at hovedprosjektet er i tredje studieår. Studentene kan relatere hovedprosjektet til teori ervervet i studiet og tilføre bedriften en ressurs. Høyskolen må bygge

opp et administrativt apparat, men kanskje ikke så omfattende siden hovedprosjektet allerede er en del av studiet. Også her er praksisplassene usikre.

- c Valgfag. Studentene får en periode i en bedrift hvor de kan observere bedriften. Faglig kan de relatere teori og praksis. Med oppfølging kan studenten lære å skrive rapporter, tidsplaner o.l. For høgsolen vil et valgfag være viktig fordi dette kan gi uttelling i vekttallproduksjon. Høgsolen må bygge opp et apparat for å ivareta praksis og oppfølging. Det kan ikke garanteres at praksis som valgfag kan tilbys alle studenter som er interessert.
- d Praktiske caseoppgaver. Studentene vil få oppgaver som er relatert til virkelige ingeniøroppgaver, dette vil gi gode eksempler på hvordan ingeniører løser oppgaver i en praktisk arbeidssituasjon. Men studentene vil ikke få oppleve en bedrift og arbeidssituasjon i praksis.
- e Sommerjobb/praksis. Studentene får en fast periode ute i en bedrift hvor de kan observere hvordan en bedrift fungerer, samtidig får de teknisk innsikt innen sitt studieområde. Det må avklares om en høgsolen kan kreve denne type praksis uten å være ansvarlig for gjennomføringen og utbyttet av den.

Ut fra et praktisk pedagogisk ståsted vil en kombinasjon av punktene b, c og d gi det beste resultatet. Ved å kombinere teori og praksis vil studentene forstå fagdisiplinen bedre. Innføringen av praksis der høgsolen er ansvarlig vil medføre to ting:

- Høgsolen må bygge opp et apparat som kan administrere praksisen. Dette blir gjort innen bl.a. lærer- og sykepleieutdanningene med betydelig ressursbruk. Ingeniørfag har i dag ikke økonomiske ressurser til å bygge opp en administrasjon for å ivareta praksis.
- Høgsolen blir ansvarlig for praksisen. Dette tilsier at dersom en student ikke får praksis, må høgsolen løse dette. Sammenlignet med praksisplasser for lærer- og sykepleiestudenter er det mindre stabilitet i industrien. Det må derfor opprettes alternative løsninger for de ingeniørstudentene som ikke får praksis (Hagen 2004).

Vår kommentar er at kanskje det viktigste skillet er mellom praksis der studenten ikke får veiledning fra en mentor på arbeidsplassen og praksis der studenten får slik veiledning. Sommerjobb/praksis uten veiledning er obligatorisk i 12 uker for studenter i sivilingeniør- og sivilarkitektstudiene ved NTNU, i 4 uker for veterinærstudenter og i 6 uker for studenter i eksportmarkedsføring ved Høgsolen i Bodø (kapittel 5). Det vil si en høgsolen kunne nok kreve slik som-

merjobbpraksis for ingeniørstudenter. Men i likhet med Hagen mener vi en form for veiledet praksis ville være bedre. Praksismodellen fra lærer- og helsefagstudiene med de mange praksisperiodene integrert i fagene krever mye av praksisstedene og av høyskolene (kapittel 11). Slik organisering av praksis er neppe egnet for høyskoler som vil innføre praksis i ingeniørstudier. En bedre modell er kanskje å ha bare en veiledet praksisperiode. Praksisen kan legges sent i studiet, som 5 uker for tannlegestudenter, 6 uker for jusstudenter i Tromsø og 8 uker for journaliststudenter i Volda. I denne fasen av studiet er yrkesforberedelse viktig. Praksisen kan også legges tidlig i studiet, som 8 uker for journaliststudenter i Oslo og en uke for kjemiingeniørstudenter i Nord-Trøndelag. I denne fasen av studiet er det, i tillegg til å gjøre relevante arbeidsoppgaver, viktig å se hvordan en bedrift i bransjen er organisert og fungerer (kapittel 7).

Et interessant alternativ for ingeniørstudenter er praksis hver uke i samme bedrift i løpet av hele studiet, som vi nå skal se på.

9.1 Kjemiingeniørpraksis en dag i uken

Ingeniørutdanningene kritiseres for å mangle kontakt med arbeidslivet. Den manglende praktiske orienteringen gjør studiet mindre forlokkende og fører til at mange studenter faller fra underveis, blir det hevdet. Høgskolen i Østfold hadde i 2001 så få søkere til kjemilinjens ingeniørutdanning at studiet sto i fare for å bli nedlagt. Fagmiljøet holdt møter med representanter for lokal kjemisk industri, Prosessindustriens landsforening (PIL) og NHO Østfold. Toppledelsen ved kjemiske industribedrifter i fylket ble innkalt til et allmøte. Det førte til at høgskolen inngikk en avtale med 28 bedrifter om utplassering av studenter som en del av læringsprosessen (Aarvig 2004).

Hver student skulle ha en mentor i bedriften ved utplasseringen i 20 prosent av studietiden. For å lette studiearbeidet under utplasseringen fikk hver student en gratis bærbar PC. Med det nye opplegget i 2002 økte antall søkere sterkt, det var mentorordningen og ikke PC som var avgjørende. Alle de 20 studentene er utplassert en dag i uken i en lokal kjemisk industribedrift. Slik organisering i parallellpraksis, ikke blokkpraksis med separate praksisperioder, er relativt sjelden.

Høgskoleansatte og mentor i bedriften legger opp et program for hver student. Hver bedrift har to studenter utplassert. Studentene løser fire prosjektoppgaver i bedriften hvert år. Praksis og prosjektoppgaver utgjør det nye faget Industriell integrering 1–3, med i alt 30 studiepoeng (15 + 10 + 5) de tre årene. Også hovedprosjektet (15 studiepoeng) kan tas i bedriften. Studentene blir ut-

plassert i bedrifter ut fra faglige interesser (prosessdesign, produktutvikling, bioteknologi), etter å ha vært på flere bedriftsbesøk i første semester. Mentorbedriftene eller mentorene får ikke betalt. Studentene får heller ikke lønn, men mulighet for sommerjobber. Det er et nært samarbeid mellom høgsolen, mentorbedriftene og NHO Østfold blant annet gjennom mentormøter.

Høgsolen planlegger å la mentoropplegg inngå i nytt treårig maskiningeniør studie og kanskje toårig masterstudie i teknologisk innovasjon og entreprenørskap. Det har vært et premiss å gi muligheter for spredning av mentoropplegg til andre studier.

9.2 Elektronikkingeniørpraksis halv uke i bedrift

Slik parallellpraksis i ingeniørstudiet har tidligere vært gitt ved Høgsolen i Vestfold. I den nasjonale evalueringen av elektronikkstudier i 1994–95 mente de nordiske sakkyndige at det var et utmerket tiltak at høgsolen hadde etablert Alternative Studier AS for «ingeniørlærlinger». En del ingeniørstudenter tok siste årskurs fordelt over to år, med halv uke på skolen og halv uke i en lokal elektronikkbedrift. Det vil si studentene brukte et år ekstra mot å få relevant praksis (Brandt 1996). Ti år senere i 2005 eksisterer ikke dette praksisopplegget. Det har vært vanskelige tider for elektronikkbedrifter i Vestfold, med oppkjøp og innskrenkninger.

Det er ikke lett å få organisert stabile praksisplasser i privat sektor. Men organiseringen i Østfold virker relativt robust med en «pool» på 28 kjemiske bedrifter og involvering av arbeidsgiver- og bransjeorganisasjon.

10 Mange praksisperioder med praksisveileder og UH veileder

Målt ut fra antall studenter, er dette den dominerende praksismodellen i grunnutdanninger. Slik organisering av praksis brukes i de treårige høgstudiene i helsefag (sykepleier, fysioterapeut, vernepleier m.fl.), sosialfag (sosionom, barnevernspedagog) og pedagogiske fag (førskolelærer) og i de fireårige allmennlærerstudiene. Praksis er omfattende og obligatorisk. Veksling mellom studieperioder og praksisperioder skal sikre at teori og praksis integreres.

Nasjonale rammeplaner for disse studiene blir fastsatt av departementet, med krav til samlet omfang av praksis i uker eller studiepoeng. I tillegg blir det i helsefagstudiene ofte satt krav til omfang av ferdighetstrening ved høgstolen, som et grunnlag for praksis.

Praksis utgjør en betydelig del av disse studiene. Omfanget av praksis er 90 studiepoeng i sykepleierstudiet som utgjør halve studiet, 60 studiepoeng i radiografstudiet som utgjør en tredjedel av studiet, 45 studiepoeng i fysioterapeutstudiet og sosionomstudiet som utgjør en fjerdedel av studiene.

Samlet varighet av praksis er nå 20–22 uker i lærerstudiene, 25–40 uker i de ulike helsefagstudiene og 50 uker + 10 uker i sykepleierstudiet.

Tabell 10.1 Krav til praksis omfang og varighet av praksis i helse- og sosialfagstudier og pedagogiske studier ved høgstoler.

Studier	Antall studenter statlige høgstoler høst 2004	Rammeplan krav til praksis (studiepoeng)	Varighet av praksis (uker)
Allmennlærer	9.948	Ikke studiepoeng, 20–22 uker	20–22
Barnevern-pedagog	2.092	45	34 -
Bioingeniør	754	20	20
Ergoterapeut	690	45	34–40
Fysioterapeut	915	45	26 -
Førskolelærer	4.449	Ikke studiepoeng, 20 uker	20
Radiograf	684	60	Ca 40
Reseptar	276	36 (ikke rammeplan)	24
Sosionom	2.420	45	35 -
Sykepleier	11.393	75 + 15	50 + 10
Tannpleier	116	25 (ikke rammeplan)	10
Vernepleier	2.741	48	33–34

Praksis er organisert som blokkpraksis, med vekslning mellom studieperioder og praksisperioder på ulike arbeidsplasser/avdelinger. Rammepanene fastsetter krav til totalt omfang av praksis og ikke fordeling i uker (unntatt for sykepleierstudiet), slik at hver høgskole prinsipielt sett kan velge hvor mange perioder praksis skal inndeles i og hvor lang hver praksisperiode skal være i disse studiene. Vi vil gi noen eksempler på hvordan praksis er organisert ved ulike høgskoler.

Ved ulike høgskoler har de sosialfaglige studiene 2–4 praksisperioder, helsefagstudiene har 4–6 praksisperioder og de pedagogiske studiene har 6–7 praksisperioder.

Hver enkelt praksisperiode er ofte 4–5 uker, men en praksisperiode kan være så kort som enkeltdager (særlig tidlig i studiet) og så lang som 12–14 uker. Lærerstudiene har korte praksisperioder på 2–4 uker. Helse- og sosialstudiene har gjennomgående lengre praksisperioder på 8–10 uker.

I praksisperiodene skal studentene bli veiledet av praksisveiledere, som skal ha samme profesjonsutdanning som studentene. Dessuten har studentene veiledere ved høgskolen. Før ekstern praksis forbereder studentene seg gjennom ferdighetstrening og til dels intern praksis ved høgskolen.

Denne praksismodellen krever langvarig samarbeid og formelle avtaler mellom høgskolen og aktuelle praksisarbeidsplasser i regionen, både for utplassering av studentene og veiledningen i praksisperiodene. Rammepanene for helsefagstudiene har som et eget punkt: «Det skal utarbeides gjensidig forpliktende samarbeidsavtaler mellom utdanningsinstitusjon og praksisfelt. Avtalene skal sikre tilstrekkelig tilgang til egnede praksisplasser og beskrive oppgaver, roller og ansvarsfordeling.» Her er de regionale helseforetakene en ny avtalepartner for høgskolene.

10.1 Sykepleierpraksis

Kunnskaper om, og erfaringer med syke mennesker, deres sykdommer og opplevelser er avgjørende for å kunne fungere som sykepleier. Utviklingen innen helsetjenesten stiller nye krav til sykepleierne. I kommunehelsetjenesten synes utviklingen å gå i retning av at pleie- og omsorgsoppgavene blir mer akutte og komplekse. I spesialisthelsetjenesten er utviklingen slik at avdelingene blir mer spesialisert, utredning og behandling blir mer kompleks og liggetiden stadig kortere. Polikliniske tilbud og dagtjenester er økende i omfang. Juridiske rammer og faglige standarder sikrer pasientrettigheter og beskriver forventninger til sykepleierens yrkesutøvelse, idet sykepleierne representerer et sentralt holde-

punkt i kontakten med pasienten. Det stilles krav om bruk av oppdatert kunnskap, forbedring av dokumentasjon, kvalitetssikring, effektiv ressursutnyttelse og tverrfaglig samarbeid. Evne til etisk stillingstagen, omstillingsevne og evne til kontaktetablering og kommunikasjon er andre sentrale krav (Fagplan for bachelorstudium i sykepleie, Høgskolen i Oslo).

Praksisperiodene i sykepleierstudiet er nær knyttet til de fagene det undervises i. Målet er integrering av teoretisk og praktisk kunnskap.

Rammeplanen fastlegger minstekrav for hvor lang praksis studentene skal ha ved ulike typer arbeidsplasser for sykepleiere. Rammeplan for sykepleierutdanning fra 2004 fastsetter at praksis skal utgjøre totalt 90 studiepoeng og bestå av følgende praksisområder:

A Ferdigheter, forberedelser til og refleksjon over praksis (15 studiepoeng)
10 uker

B Praksisstudier i samarbeid med pasienter og pårørende (75 studiepoeng)
50 uker

B1 Spesialisthelsetjenesten: Medisinske og kirurgiske enheter minst 16 uker, herav minst 6 uker både på medisinsk og kirurgisk sengepost

B2 Kommunehelsetjenesten: Sykepleietjeneste i kommune, eldreomsorg og hjemmesykepleie minst 12 uker, herav praksis i hjemmebaserte tjenester/omsorgsboliger minst 8 uker

B3 Spesialist- eller kommunalhelsetjenesten: Praksis knyttet til psykisk helsearbeid minst 8 uker, øvrige praksisstudier maksimum 14 uker.

«Praksis må inkludere erfaring fra operasjons- og/eller overvåkingsavdeling, forebyggende helsearbeid samt svangerskaps- og barselomsorg.

Studentene skal gjennomføre minst en praksisperiode i første studieår.

Praksis i psykisk helsearbeid og på medisinsk og kirurgisk sengepost samt minst 8 uker innenfor kommunehelsetjenesten skal være veiledet. Alle studenter skal ha veiledete praksisstudier i hjemmebaserte tjenester.»

Rammeplanen åpner for en viss variasjon mellom høgskolene i hvordan de vil fordele de 50 ukene med ekstern praksis på forskjellige arbeidsplasser for sykepleiere. Som et eksempel kan vi se på organiseringen av praksis ved Høgskolen i Oslo.

Første studieår er rettet mot grunnleggende sykepleie med vekt på pasientkunnskap. Studentene har en praksisperiode, 8 uker veiledet praksis i grunnleggende sykepleie (12 studiepoeng) der de møter pasienter i institusjoner, sykehjem og sykehus.

Andre studieår er rettet mot langtidssyke pasienter, i hovedsak i kommunehelsetjenesten. Studentene har tre praksisperioder:

- 8 uker veiledet praksis i sykepleie (12 studiepoeng) til eldre og langtidssyke i kommunehelsetjenesten
- 8 uker veiledet praksis i psykisk helsearbeid (12 studiepoeng) til akutt syke og langtidssyke psykiatriske pasienter,
- 8 uker prosjektorganiserte praksisstudier (12 studiepoeng) i helsefremmende og forebyggende arbeid i kommunehelsetjenesten, der målgruppen primært er barn og unge.

Tredje studieår er rettet mot akutt syke og kritisk syke pasienter. Studentene har veiledet praksis ved medisinske og kirurgiske avdelinger ved sykehus, organisert i en eller flere praksisperioder:

- 18 uker veiledet praksis (27 studiepoeng) med to separate praksisperioder med arbeidstid 30 timer/uke er det vanlige opplegget. Det er en praksisperiode på 12 uker ved medisinsk avdeling og en periode på 6 uker ved kirurgisk avdeling. Dette er to uker lenger praksis enn minimumskravet i rammeplanen.
- 14 uker sammenhengende veiledet praksis (27 studiepoeng) i en praksisperiode med arbeidstid 35,5 timer/uke er et mer intensivt opplegg. Studenten er først 6 uker ved medisinsk avdeling og deretter 8 uker ved kirurgisk avdeling.

Med praksis i alle tre studieår for sykepleierstudenter har høyskolene en omfattende oppgave i å sikre tilstrekkelig praksisplasser.

10.2 Fysioterapeutpraksis

Rammeplan for fysioterapeututdanning fastsatt av UFD i 2004 har krav om at utdanningen tilrettelegger for praktisk/klinisk læring på utdanningsinstitusjon (ferdighetstrening som skal omfatte 30 studiepoeng) og i praksisfeltet (praksisstudier som skal utgjøre 45 studiepoeng). Hvordan praksis skal fordeles mellom ulike typer fysioterapeutarbeid, overlates til den enkelte høyskole å bestemme. Rammeplanen sier: «Praksisstudiene skal være planlagte og målrettede samtidig som studentenes læring knyttes til den situasjonsbestemte praksis. Praksisstudiene skal hovedsakelig omfatte aktivt pasient-/klientrettet arbeid og være veiledet av kompetent og autorisert fysioterapeut. Praksisstudiene skal foregå innen kommune-, institusjons- og bedriftshelsetjeneste samt andre virksomhetsområder der fysioterapeuter arbeider. De skal sikre at studentene får variert erfaring.».

Ved Høgskolen i Bergen har fysioterapistudentene 26 uker ekstern praksis, fordelt på fem praksisperioder: en uke og tre uker i første studieår, 11 uker og 1 uke i andre studieår, 10 uker i tredje studieår.

Ved Høgskolen i Oslo er ekstern og intern praksis i fysioterapistudiet til sammen 30 uker.

«Fagplanens grunnleggende premisse er at praksis er læringsarena, arbeidsmåte og studieinnhold. Praksisstudier anvendes således både for oppdagelse og begrunnelse av fysioterapifaglige problemstillinger. Praksisstudier skal hovedsakelig være veiledet av autorisert fysioterapeut. Veiledet praksis innebærer veiledning, vurdering og utveksling av refleksjoner mellom student og veileder. Praksisstudiene begynner i 1. semester. Studentene skal bli kjent med yrkesutøvelsen så tidlig som mulig, og praksisstudier skal motivere og øke forståelsen av teoristudier. Praksisstudiene skal ha en tydelig progresjon fra 1. til 6. semester. Progresjonen er knyttet både til omfang av tid med direkte kontakt med pasient/klient/bruker, arbeidsoppgavens omfang og grad av selvstendig arbeid. Tidlig i studiet introduseres studentene for kompleksiteten og mangfoldet i yrkesutøvelsen gjennom avgrensede oppgaver i tråd med læringsmålene for de enkelte studieområder. Omfanget øker fra enkelt dager tidlig i studiet til lengre, sammenhengende perioder i slutten av studiet.»

I første studieår er det praksisstudier med omfang 6 studiepoeng i studieområdet Fysioterapi – bevegelse og funksjon, med enkelt dager i praksis. Dessuten er det praksis med omfang 1,5 studiepoeng i tverrfaglig modul, felles for helsefagstudier unntatt sykepleie ved høgskolen.

I andre studieår har studentene instituttpraksis og klinisk praksis i studieområdet Behandling og rehabilitering. I studieområdet Helsefremmende og forebyggende arbeid har studentene praksis i bedriftshelsetjeneste, der de skal lage en kartleggingsrapport som fremlegges muntlig med opponenter i gruppe, og praksis i skole og/eller barnehage. Praksisstudier har omfang 16,5 studiepoeng.

I tredje studieår har studentene klinisk praksis i to perioder i studieområdet Behandling, habilitering og rehabilitering. Her skal studentene lage tre fagnotater om fysioterapi for barn, for eldre, til mennesker med psykiatriske og psykosomatiske plager. Praksisstudier har omfang 21 studiepoeng.

Etter studiet er det krav om ett års turnustjeneste med veiledning for å bli autorisert fysioterapeut.

10.3 Vernepleierpraksis

«Formålet med vernepleierutdanningen er å utdanne brukerorienterte og reflekterte yrkesutøvere som er kvalifiserte for å utføre miljøarbeid, habiliterings- og rehabiliteringsarbeid sammen med mennesker med fysiske, psykiske og/eller sosiale funksjonsvansker som ønsker og har bruk for slike tjenester. Mennesker med psykisk utviklingshemming vil fortsatt være en sentral målgruppe for vernepleiefaglig arbeid.» Rammeplan for vernepleierutdanning fastsatt av UFD i 2004 sier: «Praksisstudier og ferdighetstrening er obligatorisk og skal utgjøre minimum 60 studiepoeng, hvorav 48 studiepoeng skal være i direkte brukerkontakt. Praksisstudiene skal knyttes til alle hovedemnene, og en av praksisperiodene skal være organisert slik at studentene tilegner seg nødvendig helsefaglig kompetanse og ferdigheter i medikamenthåndtering.

.. Det bør legges til rette for kontakt med forskjellige arbeidsplasser, slik at studentene kan skaffe seg kunnskap om yrkesrollen i ulike virksomheter.

Institusjonene har ansvar for at studentenes mestring i praksis vurderes, og praksisstudiene og ferdighetstreningen skal organiseres slik at faglig progresjon fremmes. Veiledete praksisstudier innebærer jevnlig veiledning med vurdering av studentens fungeringsnivå og kompetanse.».

Hver høgskole står relativt fritt i hvordan de vil fordele praksis på de tre studieårene. Ved høgskolen i Agder er det 33 uker praksis med en praksisperiode i hvert studieår: 12 uker, 11 uker, 10 uker. Ved Høgskolen i Østfold er det 34 uker praksis med fire praksisperioder: 8 uker, 8 uker, 10 og 8 uker i siste studieår.

10.4 Annen helsefagpraksis

Radiografpraksis

Rammeplan for radiografutdanning fastsatt av UFD i 2004 sier: «Praksisstudiene er obligatoriske og utgjør 60 studiepoeng. De skal ha slik fordeling:

- 12 studiepoeng skal være klinisk praksis ved somatisk avdeling ved sykehus. Praksisstudiene skal være veiledet av sykepleier.
- 48 studiepoeng skal være radiografpraksis og skal inkludere praksis med stråleterapi. Praksisstudiene skal i hovedsak omfatte aktivt pasientrettet arbeid samt være veiledet av radiograf/stråleterapeut.».

Et eksempel på organisering av praksis: Ved Høgskolen i Bergen har studentene 41 uker praksis. I første studieår er det en uke praksis. I andre studieår er det 22

uker praksis fordelt på tre praksisperioder. I tredje studieår er det 18 uker praksis fordelt på tre praksisperioder.

Bioingeniørpraksis

Rammeplan for bioingeniørutdanning fastsatt av UFD i 2004 sier: «Formålet med bioingeniørstudiet er å utdanne ansvarsbevisste og reflekterte bioingeniører som er kvalifisert for bioingeniørfaglig arbeid i alle typer medisinske laboratorier. Bioingeniørens arbeid utgjør et viktig ledd i forebygging, screening, diagnostisering, behandling og oppfølging av sykdom. Bioingeniørens teknologiske og metodiske kompetanse gjør dem også kvalifisert til oppgaver innenfor andre typer laboratorier og industriell virksomhet.

.. Praksisstudier og ferdighetstrening skal utgjøre minimum 60 studiepoeng, hvorav 20 studiepoeng skal være ekstern praksis i medisinske laboratorier. «

Et eksempel på organisering av praksis: Ved Høgskolen i Oslo har bioingeniørstudentene 20 uker ekstern praksis. I første studieår får studentene en første kontakt med yrket gjennom 1 uke praksis på poliklinikker på sykehus og legeentre. I andre studieår har studentene 3 ukers praksis i blodbankarbeid i sykehus. I tredje studieår har studentene tre praksisperioder i tre ulike laboratoriedisipliner (4, 4 og 8 uker). Ekstern praksis allerede i første studieår er ikke vanlig for bioingeniørstudenter.

Tannpleierpraksis

Dette toårige studiet har ikke rammeplan. Det er 116 studenter, 26 ved Høgskolen i Tromsø og 90 ved universitetene i Oslo og Bergen. Studentene i Tromsø har 10 uker praksis, 4 uker i første studieår (barn og unge pasienter) og 6 uker i andre studieår (voksne og eldre pasienter).

Reseptarpraksis

Dette treårige studiet ved Høgskolen i Oslo har ikke rammeplan. Studentene har 24 uker praksis (36 studiepoeng) i faget Praktisk apotekfarmasi.

Ergoterapeutpraksis

Rammeplan for ergoterapeututdanning fastsatt av UFD i 2004 sier: «Formålet med ergoterapeututdanningen er å utdanne brukerorienterte og reflekterte yrkesutøvere som er kvalifiserte til å arbeide med å fremme befolkningens helse- og livskvalitet. Gjennom metodisk bruk av aktivitet skal ergoterapeuter kunne arbeide for å gjenoppbygge tapt aktivitet etter sykdom eller skade og arbeide for å fremme tilpasning til ny livssituasjon.

..Studiet utgjør til sammen 180 studiepoeng hvorav praksisstudier normalt utgjør 60 studiepoeng og ferdighetstrening minimum 15 studiepoeng. Institu-

sjonene kan redusere praksistiden med maksimum 15 studiepoeng, men disse må da erstattes med 15 studiepoeng brukerrettet ferdighetstrening ved institusjonen, slik at praksisstudier og ferdighetstrening til sammen utgjør 75 studiepoeng.

.. Praksisstudiene skal inkludere ukentlig veiledning av kompetent veileder, primært av ergoterapeut.».

To eksempler på organisering av praksis: Ved Høgskolen i Bergen har ergoterapeutstudentene 34 uker praksis, med en praksisperiode hvert studieår på 10 uker, 12 uker og 12 uker. Dessuten tre dagers introduksjonspraksis først i studiet. Ved Høgskolen i Tromsø har studentene 40 uker praksis, med 8– 13 uker praksis hvert studieår.

10.5 Sosionompraksis

Rammeplanen for sosionomutdanning fra 1999 omtaler hensikten med praksis for studentene: «Med praksisstudier menes at studentene skal ut i arbeidsfeltet på relevante arbeidssteder. Praksisstudienes plass i utdanningen er både pedagogisk begrunnet som studieform, og faglig begrunnet som studieinnhold. Praksisstudiene skal bidra til at studentene øker sin forståelse for sammenhengen mellom forskning, teori og praktisk arbeid. Observasjon, samhandling, veiledning og praktisk utprøving i arbeidsfeltet er av stor betydning for studentenes mulighet til å utvikle og bevisstgjøre seg sin egen yrkesrolle.

Praksisstudiene skal være planlagt og målrettet samtidig som det er vesentlig at studentenes læring knyttes til det situasjonsbestemte i praksis. Praksis skal være en integrert del av utdanningen og kan knyttes til alle hovedemner. Den skal bidra til at studentene utfordres til faglig og etisk refleksjon og til bearbeiding av kunnskaper. Studentene skal også gjennom praksisstudiene øke sin bevissthet om egne følelser og holdninger og utvikle sine evner til kommunikasjon og samarbeid.

Studentene skal i løpet av sin praksis erfare direkte kontakt med brukere og delta i forvaltningsmessig planlegging og tilrettelegging. Det bør legges til rette for kontakt med forskjellige arbeidsplasser slik at studentene kan skaffe seg kunnskap om yrkesrollen i ulike virksomheter. Høgskolen har ansvar for at studentenes mestring i praksis vurderes.».

«Av totalt 60 vekttall skal praksisstudier og ferdighetstrening til sammen utgjøre 14 vekttall, hvorav minimum 10 vekttall skal være i samarbeid med brukere/klienter. Alle hovedemner kan danne utgangspunkt for praksisstudier.

Praksisperiodenes form, antall, lengde og plassering i studieforløpet fastsettes av høgskolens styre og inntas i fagplanen.»

Etter skifte fra vekttall til studiepoeng vil praksis og ferdighetstrening utgjøre 45 studiepoeng eller 25 % av studiet i sosialt arbeid (sosionom).

Ved Høgskolen i Østfold har studentene 35 uker praksis fordelt på fire praksisperioder: 8 uker i første studieår, 9 uker i andre studieår, 10 uker og 8 uker i tredje studieår.

Ved Høgskolen i Oslo har studentene to praksisperioder: 8 uker i første studieår, ingen praksis i andre studieår og hele høstsemesteret i tredje studieår. Studentene har praksis i et bredt spekter av arbeidsplasser, dvs. alle de ulike typene institusjoner der sosionomer arbeider; sosialkontor, rusomsorg, eldreomsorg, private institusjoner. Kontakt med praksisplass kan opprettes enten av studenten selv eller av lærestedet. Tilgangen på praksisplasser er en knapphetsfaktor.

Praksis i sosialt arbeid og barnevern organiseres gjennom en praksiskonsulent som betjener begge studiene ved Høgskolen i Oslo. Før studenten går ut i praksis lages det en kontrakt med en fast veileder på praksisstedet, dette skal fortrinnsvis være en utdannet sosionom. Det lages også en kontrakt med studenten ved starten av praksisperioden.

Det er en målsetting å knytte sammen teori og praksis tettest mulig. Studentene skal lage en praksisoppgave, erfaringene skal bringes tilbake i et praksisseminar, det skrives en praksisrapport, og endelig avsluttes det hele med et nytt praksisseminar ved høgskolen.

Praksisperiodene betraktes som en svært viktig del av sosionomstudiet. Sett fra høgskolen burde det knyttes et tettere samarbeid mellom høgskole og praksisfeltet. Ansatte i sosionomstudiet ved Høgskolen i Oslo foretar vanligvis ikke praksisbesøk. Samarbeidet om praksis kan danne utgangspunkt for høgskolens FoU, men en tettere kopling er ønskelig for å få utnyttet disse mulighetene bedre.

10.6 Barnevernpedagogpraksis

Rammeplan for barnevernpedagogutdanning fastsatt av UFD i 1999 sier: «Formålet med barnevernpedagogutdanningen er å utdanne brukerorienterte og reflekterte yrkesutøvere som er kvalifiserte for omsorgs-, oppdragelses-, behandlende og forebyggende arbeid med risikoutsatte barn og unge, samt deres foresatte.» Krav til omfang av praksisstudier og ferdighetstrening er som for sosionomer og definert i vekttall.

Et eksempel på organisering av praksis er Høgskolen i Østfold. Barnevernpedagogstudentene har 34 uker praksis fordelt på fem praksisperioder: en uke og 7 uker i første studieår, 8 uker i andre studieår, 10 uker og 8 uker i tredje studieår.

Et annet eksempel er Høgskolen i Oslo som har bare to praksisperioder. I første studieår har studentene praksis i 9–10 uker. Praksis kan tas i et bredt spekter av institusjoner, ikke bare i selve barnevernet, men også i skole, barnehage, SFO. Hensikten er å gjøre de ferske studentene mer fortrolige med å arbeide med barn. Det er ingen praksis i andre studieår. I tredje studieår har studentene praksis i hele høstsemesteret, inklusive to uker til slutt for å oppsummere i et praksisseminar. Da formidler studentene sine erfaringer tilbake gjennom undervisning, dette gjøres fordi barnevernpedagogene trenger undervisningserfaring i arbeidet. Også praksisveilederne deltar i denne tilbakemeldingen.

Opplegget med faste veiledere er det samme som for sosionomer. Veilederne får kurs, og kan få status som godkjent veileder.

Til forskjell fra sosionomstudiet har barnevernstudiet ikke problemer med å skaffe praksisplasser. Det synes også å være et noe tettere samarbeid mellom skole og praksissted, og praksislærer ved høgskolen foretar ett besøk på praksisstedet i løpet av praksisperioden.

10.7 Allmennlærerpraksis

Nasjonal rammeplan for allmennlærerutdanning, fastsatt av UFD i 2003, omtaler praksisopplæring: «I praksisopplæringen skal studentene møte de kravene og forventningene som blir stilt til læreren. De skal utvikle sin profesjonskunnskap gjennom å prøve ut og bearbeide egne faglige og didaktiske kunnskaper. Erfaringer og problemstillinger fra praksisfeltet er et sentralt utgangspunkt også for fagstudiene. For å gjøre sammenhengen mellom de ulike læringsarenaene tydelig må studiet legge til rette for didaktisk refleksjon.

Institusjonene lager en plan for praksisopplæringen. Denne planen bygger på målene for de enkelte fagstudiene og for utdanningen som helhet. Planen skal vise hvordan praksisopplæringen er organisert, og hvordan progresjonen er sikret gjennom studieløpet. Den skal understreke det ansvaret faglærere, studenter og praksisskoler sammen har for å planlegge, gjennomføre og bearbeide praksiserfaringene. Praksisopplæringen tilsvarer 20–22 uker, skal være veiledet og primært foregå i grunnskolen, men inntil 2 uker kan også foregå på andre aktuelle praksisfelt. Studentene skal ha en vurdering med karakteren bestått/ikke bestått etter hver praksisperiode.

Praksisopplæringen skal legges opp slik at studentene

- blir kjent med mangfoldet i yrkesoppgavene
- møter praksisfeltet som arena for studiearbeid i fagene og som arena for utforskning
- utvikler kunnskap om samspillet mellom elever og mellom elev og lærer, kunnskap om skoleledelse, klasseledelse og teamarbeid
- reflekterer over og utvikler didaktisk kunnskap i fagene og på tvers av fagene
- arbeider i et flerkulturelt læringsmiljø og legger til rette tilpasset opplæring for alle
- får erfare samarbeid med foreldre/foresatte og andre med ansvar for barnas oppvekstmiljø
- analyserer praksiserfaringene i lys av teori, læreplaner for grunnskolen og egne erfaringer med elever
- får erfaring med arbeidsmetoder som fremmer entreprenørskap.».

Praksis er en integrert del av allmennlærerstudiet, men praksis er ikke definert ved antall studiepoeng som i helsefagstudiene. Innenfor en felles ramme på 20–22 uker praksis står hver høyskole relativt fritt i hvor mange og hvor lange praksisperioder de vil organisere for studentene. Tidligere organisering av praksis, hva praksisskoler ønsker og tilgang på praksisplasser kan legge føringer.

Et eksempel på organisering av praksisperioder i allmennlærerstudiet er Høgskolen i Agder. Studentene har i alt 20 uker praksis i skolen fordelt på syv praksisperioder.

- I første studieår har studentene 8 uker praksis fordelt på tre perioder med varighet 1 uke, 3 uker og 4 uker.
- I andre studieår har studentene også 8 uker praksis fordelt på tre perioder med varighet 4 uker, 2 uker og 2 uker. Siste periode er «skoleovertakelse».
- I tredje studieår har studentene 4 uker praksis i en periode.
- I fjerde studieår har studentene ikke praksis.

Disse praksisperiodene er korte, sammenlignet med helse- og sosialfagstudiene der praksisperiodene gjennomgående er 8–10 uker.

10.8 Førskolelærerpraksis

Nasjonalt rammeplan for førskolelærerutdanning, fastsatt av UFD i 2003, omtaler praksisopplæring: «I praksisopplæringen, som har et omfang tilsvarende 20 arbeidsuker, skal studentene bli kjent med de utfordringene og kravene som blir stilt til en førskolelærer. De skal få erfaring i å samhandle med barn og grupper av barn i ulik alder, med ulik bakgrunn og med ulike forutsetninger. De må få erfaringer med å være ledere for barn og voksne og med å bearbeide sine erfaringer.

Erfaringer og problemstillinger fra praksisfeltet er sentrale utgangspunkt for fagstudiene. For å gjøre sammenhengen mellom de ulike læringsarenaene tydelig må studiet legge opp til refleksjon. Det bør eksistere fora der studenter, faglærere og øvingslærere kan drøfte studentenes praksiserfaringer og ulike syn på kunnskap og læring. Slike fora kan også gi rom for refleksjoner omkring førskolelæreres mulighet til å forme oppvekstmiljøer som fremmer utvikling, lærelyst, glede, trivsel og mestringsopplevelser for alle barn. Slike drøftinger og refleksjoner bidrar til å utvikle kunnskap og dyktighet innenfor arbeidsområdet.

Godt samarbeid mellom praksisbarnehagene og utdanningsinstitusjonen er av stor betydning for den totale kvaliteten i utdanningen. Institusjonene lager en plan for praksisopplæringen som bygger på målene for de enkelte fagstudiene og for utdanningen som helhet, samtidig som den skal være romslig nok til å ta hensyn til barnehagens planer. Planen skal vise hvordan praksisopplæringen er organisert, og hvordan progresjonen skal være gjennom studieløpet. Den understreker det ansvaret faglærere, studenter og praksisbarnehager sammen har for å planlegge, gjennomføre og bearbeide praksiserfaringene.

Praksisopplæringen skal være veiledet. Utbyttet av praksis er avhengig av kyndig veiledning, som bygger på praksisbarnehagens og øvingslæreres evne til å gi rom for studentens egne erfaringer, undring og refleksjon. Praksis skal i hovedsak være knyttet til arbeid i barnehage, men 2–3 uker skal være i det første året i grunnskolen. Etter hver praksisperiode skal studenten ha en vurdering, med karakteren bestått/ikke bestått.

Praksisopplæringen skal legges opp slik at studentene

- får innsikt i allsidig pedagogisk arbeid, med hovedvekt på barns lek og læring
- får samhandle med barn enkeltvis og i grupper, og får innsikt i barnehagen og grunnskolen som viktige læringsarenaer
- får ledererfaring gjennom samarbeid med og ledelse av personalgrupper, innsikt i styrerens oppgaver og i samarbeidet med foreldre/foresatte og andre samarbeidspartnere

- får innsikt i flerkulturelle utfordringer i forhold til barn og familier
- får innsikt i hvordan barnehagen kan forebygge problemer og gi hjelp til barn med særskilte behov
- analyserer praksiserfaringer i lys av teori, rammeplanen for barnehagen og barnehagens prioriteringer og satsinger
- utvider refleksjonsgrunnlaget fra personlig mestring til å omfatte pedagogisk fellesskap og historiske, kulturelle og politiske fenomener knyttet til barnehagen som samfunnsinstitusjon
- møter praksisfeltet som arena for utforskning og refleksjon over eget studiearbeid og for innhenting av kunnskap.».

Et eksempel på organisering av praksisperioder i førskolelærerstudiet er Høgskolen i Agder. Studentene har i alt 20 uker praksis fordelt på seks praksisperioder. I første studieår har studentene 8 uker praksis fordelt på to 4 ukers perioder. Det samme gjelder andre studieår. I tredje studieår har studentene 4 uker praksis fordelt på to 2 ukers perioder.

11 Praksisperioder med praksisveileder i siste del av studiet

11.1 Psykologpraksis

Profesjonsstudiet i psykologi cand.psychol. hadde 1.210 studenter høsten 2004 ved universitetene i Oslo, Bergen, Tromsø og NTNU. Det vil si det er omtrent 240 studenter nasjonalt i et kull.

Profesjonsstudiet varer fem år etter ex.phil. og introduksjonsstudiet i psykologi, slik at total studietid er seks år. De første to og et halvt år (1. avdeling) gir teoretisk og metodisk kunnskap. Praksis kommer inn i studiet i tredje til femte studieår (2. avdeling). «2. avdeling er sterkere yrkesorientert enn 1. avdeling og har som målsetting fordypende studier i anvendt og klinisk psykologi, som skal gi deg generell kyndighet i fagpsykologisk arbeid på ulike yrkesområder. Det profesjonsrettede formålet med 2. avdeling nås først og fremst gjennom at praksis er integrert i den løpende undervisning og gjennom demonstrasjoner og øvelser. Undervisningen vil, der det er hensiktsmessig, bli lagt til interne klinikker og eksterne institusjoner instituttet har avtale med. I løpet av 2. avdeling skal du ha arbeidet terapeutisk med klienter under faglig veiledning av lærer.»

Som et eksempel skal vi se på hvordan praksis er organisert i profesjonsstudiet ved Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo. Studentene har tre perioder med ekstern praksis, to praksisperioder med praksis en dag i uken i 11 uker i tredje og fjerde studieår, og en lang praksisperiode på 24 uker (seks måneder) i fjerde studieår.

I tredje studieår (6. semester) har alle studentene praksis med unge/voksne ved ekstern klinisk institusjon i fire timer en dag i uken i 11 uker. (Denne organiseringen som parallellpraksis tilsvarer en uke praksisperiode på heltid.) Praksis er knyttet til et av seks felleskurs. «I 6. semester skal du tilegne deg kunnskap som er relevant for profesjonelt arbeid med voksne og unge med mentale og nevropsykologiske forstyrrelser og med generelle helseproblemer. Du introduseres til de utfordringer psykologen møter i organisasjoner og som team- og avdelingsleder. Det legges vekt på konkret kunnskap, klassifisering, kartlegging og diagnostikk, og du introduseres til kunnskapsbasert behandlingsvirksomhet. Du får gjennom praksis erfaring i hvordan kliniske institusjoner arbeider.» Studentene arbeider som psykologs medhjelper. Praksis skal godkjennes av praksisveileder.

I fjerde studieår (7. semester) har alle studentene praksis med barn ved ekstern klinisk institusjon. Også denne praksis er organisert parallelt med undervisningen, med fire timer en dag i uken i 11 uker. Praksis er knyttet til et felleskurs i klinisk arbeid med barn og deres familier.

I fjerde studieår (8. semester) har alle studentene hovedpraksis i 6 måneder (24 uker) med 28 timer/uke ved ekstern klinisk institusjon. «Hovedpraksis skal gi studentene erfaring med psykologiske problemer, arbeidsmetoder som benyttes og de praktiske, teoretiske og metodiske forutsetninger for disse. Samtidig skal studentene skaffe seg kjennskap til institusjonen og til samarbeidsformer med personale med annen fagutdanning. Gjennom arbeid med de konkrete foreliggende menneskelige problemer bør studentene også få en klarere forståelse av styrken og begrensningen i den teoretiske psykologi i forbindelse med psykologisk yrkesutøvelse og de etiske problemer som oppstår i denne sammenheng. Studentenes erfaringer fra praksisperioden forutsettes trukket inn og bearbeidet i enkelte undervisningstiltak. Ved praksisinstitusjonen vil studentene få veiledning av en psykolog som er ansatt ved institusjonen og som er knyttet til psykologistudiet for å gi supervisjon og ha tilsyn med denne del av studiet (praksislærer). Studenten vil være å betrakte som psykologs medhjelper i praksistiden.» Ved universitetet er en fagperson koordinator for hovedpraksis.

I femte studieår (9.-10. semester) har studentene fordypningspraksis en dag i uken i 14 uker. Men for de fleste studenter foregår denne praksis ved interne klinikker. Av et kull på omtrent 40 studenter i Oslo er det bare 4–6 studenter som har ekstern praksis. Disse må også følge en gruppe ved intern klinikk. All praksis er med veiledning. Studenten skal ha møte med en klient/pasient en dag hver uke eller annenhver uke. Praksis varer i to semestre for å følge opp en pasient i dynamisk terapi eller barne- og familierapi, ellers tas praksis i et semester. Studentene kan velge mellom ulike fordypningsområder. Ved Universitetet i Oslo er dette arbeids- og organisasjonspsykologi, pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT), klinisk voksen- og ungdomspsykologi, klinisk barne- og familierapi.

11.2 Pedagogpraksis

De to profesjonsrettede masterstudiene i Didaktikk og organisasjonslæring og i Pedagogisk-psykologisk rådgivning ved Universitetet i Oslo har praksisperioder. Det har disse studiene, som tidligere var cand.ped/cand.ed., hatt i mer enn ti år. Praksis er obligatorisk i disse to masterstudiene, men ikke i det allmenne masterstudiet i pedagogikk. Hovedhensikten er å kople praksis til teorifeltet.

Det har ikke vært noen primær hensikt å lette studentenes overgang til arbeidslivet, men dette har vært en bi-effekt.

Studenter med tidligere arbeidserfaring kan ikke få godkjent denne som praksis, heller ikke arbeid som studenter måtte ha ved siden av studiet.

Det toårige masterstudiet i Didaktikk og organisasjonslæring har i alt 12 uker praksis fordelt på tre perioder i første studieår. I første semester har studentene to praksisperioder på 4 uker med undervisningspraksis ved institusjoner som Politihøgskolen, Krigsskolen, ved lærerutdanning og etter- og videreutdanning. I andre semester er det en praksisperiode på 4 uker der studentene utplasseres i privat eller offentlig virksomhet. Dette er 15 studenter, som er opptaksgrensen.

Det toårige masterstudiet i Pedagogisk-psykologisk rådgivning har i alt 14 uker praksis fordelt på tre perioder i første studieår. I første semester har studentene to praksisperioder på 3 uker og i andre semester en praksisperiode på 8 uker i PP-tjenesten. Dette er 15 studenter.

Praksisperiodene avsluttes med eksamen, nå er skoleeksamen erstattet med mappeinnlevering. I andre studieår er det metode og statistikkeksamen, og masteroppgaven skrives.

Det er Pedagogisk forskningsinstitutt (PFI) ved universitetet som kontakter praksisvirksomhetene og formidler praksisplassene til studentene. Dette er en krevende jobb, det er vanskelig å finne praksisplasser. Praksisstedene skiftes ut, og ofte er det tidligere studenter som tar kontakt og tilbyr praksisplasser. Praksis er ulønnet.

Ved alle praksisstedene oppnevnes det en veileder for studentene i den perioden praksisperioden varer, og veileder lønnes av PFI. Dersom det ikke kan skaffes relevant praksisplass i Oslo betaler PFI også for reise for studentene. Studentene er på praksisstedet fra mandag til torsdag i praksisperioden, og samles så hver fredag på undervisningsstedet i grupper for å diskutere erfaringene under veiledning av en faglærer.

11.3 Prestep praksis

Profesjonsstudiet i teologi cand.theol. varer seks år, de tre første årene er felles med bachelor i teologi og kristendom. Praksis organiseres i form av praktisk-teologisk seminar, separat for Universitetet i Oslo og for Menighetsfakultetet. Det er samarbeid mellom lærestedene og fremtidig arbeidsgiver (biskopene/bispedømmerådene) om avsluttende praksis i studiet.

Det praktisk-teologiske seminar ved Det teologiske fakultet (TF), Universitetet i Oslo har ansvar for Praktisk teologi (60 studiepoeng, derav 10 i bachelor-

studiet). Dette er et teoretisk og praktisk studium rettet inn mot presteyrket, det er plassert i fjerde og sjette studieår i teologistudiet slik at det er to praksisperioder. Det er omtrent 10 studenter i kullet.

Praktisk teologi 1, integrert praktikum (20 studiepoeng) gis i vårsemesteret i fjerde studieår. Studentene har 16,5 dager veiledet praksis i menighet med en dag i uken og 20 dager (4 uker) veiledet heltidspraksis i institusjon som sykehus, fengsel og lignende. «Menighetspraksis skal gi innsikt i menighetsliv og prestedtjeneste, og skal dessuten forberede for den senere stiftspraksis (avsluttende semester). Det forutsettes derfor at studenter som sikter mot opptak på avsluttende semester utfører et nærmere definert minstemål av prestedtjeneste under veiledning. Institusjonspraksis er praksis i sjelesorg, og skal gi studentene samtaletrening og respons på egen kommunikasjon. Institusjonspraksis består av fire uker, fortrinnsvis i sammenheng.» Praksisveileder er prest ved institusjonen som har veilederutdanning. Studentene har ikke lønn i denne praksisperioden.

Praktisk teologi 2, avsluttende praktikum (30 studiepoeng) gis i vårsemesteret i sjette studieår. «PT 2 er videregående og avsluttende yrkesrettede studier, som har til mål at studentene skal tilegne seg tilstrekkelige ferdigheter til å gå inn i prestedtjeneste. Med dette menes både teoretiske og praktiske ferdigheter, slik at de kan gjøre bruk av sin samlede teologiske utdanning til å møte de varierte utfordringene i yrket.» Praksis i avsluttende semester kalles stiftspraksis. Studentene har 5 uker vikartjeneste istedenfor annen prest, de mottar lønn og eventuelle godtgjøringer for tjenesten. Reise og bolig blir dekket. Stiftspraksis skjer ved at studenten engasjeres som vikar i det bispedømmet studenten ble knyttet til ved opptak i programmet «Veien til prestedtjeneste».

Det praktisk-teologiske seminar ved Det teologiske menighetsfakultet (MF) har ansvar for Praktisk teologi (60 studiepoeng, derav 20 i bachelorstudiet). Studiet har tre praksisperioder i tredje, fjerde og sjette studieår. De diskuterer å flytte praksisperiodene litt tidligere i studiet og å innføre noe praksis allerede i første semester. Det er omtrent 20 studenter i kullet. Dessuten har eldre studenter kunnet ta institusjonspraksis når det passer og 20 studenter gjør det nå, men denne ordningen vil bli avskaffet.

Allerede i bachelorstudiet, i høstsemesteret i tredje studieår, har MF-studentene 4 uker med veiledet menighetspraksis. Praksis finner sted i en menighet i Den norske kirke eller i annet kirkesamfunn. «Gjennom menighetspraksis skal studenten lære å møte lokalt menighetsliv på en faglig kvalifisert måte ved å få mulighet og hjelp til observasjon og refleksjon, og til selv å gjøre erfaringer i pastorale funksjoner.»

MF-studentene har 4 uker veiledet institusjonspraksis i høstsemesteret i fjerde studieår. «Praksis finner sted på sykehus eller annen institusjon. Det legges vekt på studentens møte med mennesker i sykdom og krise, møte med prestedtjenesten i et tverrfaglig team på en institusjon og studentens egen vekst og modningsprosess mot prestedtjeneste. Institusjonspraksis inneholder både observasjon og deltakelse.» MF betaler veiledere i de to første praksisperiodene og eksterne veiledere i stiftspraksis.

Stiftspraksis/pastoral praksis 5 uker i menighet har MF-studentene i høstsemesteret i sjette studieår. For studenter tilhørende Den norske kirke er praksis organisert gjennom ordningen «Veien til prestedtjeneste», som for TF studenter. Studenter fra andre kirkesamfunn vil normalt få praksis tilrettelagt i sitt kirkesamfunn. Tidligere var stiftspraksis bare 2 uker, før den ble utvidet til 5 uker.

«Veien til prestedtjeneste» (VTP) er et innføringsprogram for teologistudenter og andre som vurderer å bli prest i Den norske kirke. Programmet løper parallelt med teologistudiet. Gjennomføring av programmet er obligatorisk for alle som skal ordineres til prest i Den norske kirke. Biskopene driver VTP i samarbeid med bispedømmerådene og de teologiske lærestedene. «Målet for VTP er

- å rekruttere, motivere og forberede til ordinasjon og prestedtjeneste
- å utvide deltakernes kjennskap til Den norske kirke
- å gi deltaker og veiledningsbiskop anledning til å bli kjent med hverandre
- å gi biskop som skal forestå ordinasjon, grunnlag for å prøve deltakerens skikkethet.

Ved opptak på VTP-programmet blir deltakerne tilknyttet et bestemt bispedømme. Ved søknad om opptak oppgir søkeren tre prioriterte ønsker om bispedømmetilknytning. Bispedømmetilknytningen kan normalt ikke endres. I VTP-programmet inngår tre ordinasjonssamlinger (O1, O2 og O3). O1 gjennomføres normalt i løpet av de to første årene av studiet, mens O2 følger vanligvis to år etter. O1 og O2 går hver over tre dager. Samlingene skal gi hjelp til personlig refleksjon over prestedtjenesten og ordinasjonen, og gi kjennskap til bispedømmet deltakeren er knyttet til. .. O3 arrangeres i tilknytning til stiftspraksis, og skal gi hjelp til utdypende refleksjon over prestedtjeneste og ordinasjon på bakgrunn av erfaringene som er gjort gjennom stiftspraksis. Biskopen og deltakeren gjennomgår praksisrapporten sammen. Lønnet stiftspraksis av fem ukers varighet inngår som element både i VTP-programmet og i den praktisk-teologiske utdanning som gis av de tre fakultetene. Stiftspraksis gjennomføres i det bispedømmet deltakeren er tilknyttet. Når særlig tungtveiende hensyn tilsier det, kan stiftspraksis gjennomføres i et annet bispedømme.».

12 Påbygging av fagstudier

12.1 Pedagogisk praksis

Ved høyskolene er undervisningsfagene og pedagogikk integrert i lærerutdanningen, praksisperiodene er fordelt på studieårene. De senere årene har også universitetene utviklet integrerte lærerutdanninger, der pedagogisk teori og praksis kombineres med fagstudier til femårige mastergrader med ulike spesialiseringer (språk, realfag) og til dels fireårig lærerutdanning (realfag ved Universitetet i Bergen). Målsettingen har særlig vært å utdanne flere realfaglærere med fordypning i fagene.

Ved universitetene har det vært en annen modell for lærerutdanning, med først fagstudier i undervisningsfag og deretter et praktisk rettet pedagogisk seminar (ped.sem. eller PPU) som påbygging, for å gi studentene pedagogiske kunnskaper og praksis i å undervise. Slik påbygging tilbys også ved høyskolene.

Praktisk-pedagogisk utdanning (PPU) er et studium på ett år heltid ved universiteter og statlige høyskoler, studietiden var tidligere et halvt år. Studiet er en pedagogisk påbygging for studenter som allerede har oppnådd cand.mag./bachelorgrad eller hovedfag/mastergrad med ett eller flere undervisningsfag i fagkretsen. PPU skal kvalifisere dem til å arbeide som lærer (adjunkt, lektor) i grunnskolenes mellom- og ungdomstrinn, i videregående skole og i voksenopplæring.

PPU tilbys også som deltidsstudier med varighet 1,5– 2 år. Målgruppen er studenter som er ansatt i skolen etter fullført universitetsutdanning eller yrkesutdanning, de trenger å ta PPU for å bli fast tilsatt. Disse studentene har allerede noe undervisningspraksis.

Antall studenter i PPU var 2.240, med 862 studenter ved universiteter og 1.378 studenter ved statlige høyskoler høsten 2004. Alle disse studentene skal ha praksis i skolen, i tillegg til et stort antall allmennlærerstudenter.

De fleste studentene som tas opp til PPU, har to undervisningsfag, i hvert av disse fagene skal studentene ha fagdidaktikk (15 studiepoeng). Alternativet er fagdidaktikk (30 studiepoeng) for studenter som bare har ett undervisningsfag. Felles er pedagogikk (30 studiepoeng). Praksis gir ikke egne studiepoeng, men inngår i fagene.

Nasjonal fagplan for studiet fastsetter 12– 14 uker praksis. PPU ved Universitetet i Oslo har 4 uker gruppepraksis i første semester og 8 uker individuell praksis eller parpraksis i andre semester i heltidsstudiet. Studenter har praksis

ved samme skole i begge perioder. Deltidsstudentene har tilsvarende praksis i andre og tredje semester, de kan ha individuell praksis i egne klasser. PPU ved Universitetet i Tromsø har 7 uker parpraksis i første semester og 7 uker individuell praksis i andre semester. Parpraksis innebærer at to studenter med samme eller liknende fagkrets samarbeider gjennom praksisperioden. Studentene kan også ha en timeplan der noen timer er felles, mens andre timer er individuell praksis. Parpraksis gir særlig muligheter for å utvikle studentenes samarbeidsevner i læreryrket, noe som er meget aktuelt i dagens skole.

Studentene får veiledning på praksisskolen og fra universitetet. Det brukes faste praksisveiledere (øvingslærere) og til dels timebetalte veiledere.

I praksisperiodene skal studentene bli kjent med de ulike sidene av læreryrket: De skal planlegge, gjennomføre og evaluere undervisning, og de skal delta på ulike møter og i andre aktiviteter på skolen. Studentenes arbeidsmengde skal tilsvare en lærers arbeidsuke. Overordnede tema for praksisopplæringen er:

- Innføring i faglig og sosialt arbeid i praksisklassene (herunder ferdighetstrening som lærer i klasserommet).
- Innføring i den øvrige pedagogiske virksomheten på skolen (som f.eks. virksomhets- og utviklingsplaner).
- Innføring i skolen som organisasjon (skolens oppbygging, struktur og ledelse).

13 Internutdanning med praksisperioder som ansatt/ aspirant i etater

Veksling mellom skoleperioder og praksisperioder har vært typisk for de interne utdanningene i offentlige etater. En rekke etater opprettet etatsskoler for ansatte/ aspiranter: Teleskolen 1855, Jernbaneskolen 1913, Politiskolen 1919, Postskolen 1937, Tollskolen 1937, Luftfartsverkets skole 1946, Trygdeetatsskolen ca 1950, Fengselsskolen 1959, Arbeidsmarkedsetatens aspirantopplæring 1962, Skatteetatsskolen 1970. De fleste etatsutdanningene er på videregående skole nivå.

Etter hvert ble det opprettet påbygginger, kalt høyere etatsutdanninger, i blant annet Norges Statsbaner, Postverket, Skatteetaten og Televerket. De var organisert som en skoleperiode på 6–10 måneder og en praksisperiode fra noen måneder opptil to år. Et unntak var Televerkets ingeniørutdanning i 2,5 år på heltid. Fra 1970-tallet ble distriktshøgskolene opprettet, og eksisterende tekniske skoler, lærerskoler osv ble oppgradert til høgskoler ut fra endret innhold og endret rekruttering. Også noen av de høyere etatsutdanningene utviklet seg og ble godkjent som utdanning på høgskolenivå.

Hvorfor opprettet etatene internutdanning på høgskolenivå? (Brandt 1995)

- Noen yrker eksisterer bare innenfor en etat, og arbeidsgiver må gi yrkesutdanning. Eksempler er politiet, militære, flygeledere. Kompleksiteten i arbeidsoppgaver kan kreve høgskolenivå på utdanningen og/eller etaten ønsker å rekruttere unge som har fullført videregående skole. For disse monopolyrkene har etatene fortsatt intern høgskoleutdanning.
- Intern høgskoleutdanning kvalifiserer etatsutdannede for stillinger på saksbehandler- og ledernivå. Det krever at de har forkunnskaper fra videregående skole eller tilsvarende fra etatsutdanningen.
- Etaten har problemer med å rekruttere og beholde kandidater fra universiteter og høgskoler. Private bedrifter ble sett som mer interessante og tilbød høyere lønn. Det gjaldt for eksempel Skatteetaten og Televerket tidligere.

Et alternativ til å ha egne interne høgskoler var å bruke høgskoler til påbygging av ansattes kompetanse. Både Trygdeetaten og Televerket fikk distriktshøgskoler til å utvikle ettårige skreddersydde heltids videreutdanninger for saksbehandlere.

Et annet alternativ var å gi ansatte permisjon og stipend for å studere ved universiteter og høyskoler, det har etatene gjort.

Hvis etaten kan rekruttere høyskoleutdannede med relevant utdanning, vil etaten spare penger ved å legge ned etatshøyskolen. Det skjedde med ingeniørutdanningen i Televerket og med utdanningene av revisorer og saksbehandlere i skatteetaten. Etaten kan lage traineeordninger og kurs for å gi etatsspesifikke kunnskaper til ansatte som kommer utenfra.

13.1 Skatteetatskolen

Fra 1965 overtok staten ansvaret for ligningsetaten fra kommunene. Opplæringsutvalget for skatteetaten avga i 1967 en innstilling, som blant annet foreslo et opplæringsprogram for nye saksbehandlere. Dette ble vedtatt i 1970. Krav til ansettelse som saksbehandler var økonomisk gymnas eller eksamen fra andre gymnaslinjer pluss handelsutdanning tilsvarende et års yrkesskole for handel og kontorlag. Opplæringsprogrammet for saksbehandlere hadde en varighet på fem år. Først var det ett års praksisperiode ved ligningskontor, så ca 700 timer undervisning i løpet av et skoleår (1. avdeling), deretter to års praksisperiode ved ligningskontor, til slutt ca 800 timer undervisning i løpet av et skoleår (2. avdeling). Undervisningen var klasseromsundervisning og gruppearbeid med oppgaver, stort sett seks timer daglig. Som postgymnasial utdanning ble etatens saksbehandlerutdanning i 1987 godkjent med 30 vekttall som grunnlag for fritak i universitets- eller høyskolegrad.

Fra midten av 1980-tallet ansatte imidlertid ligningsetaten stadig flere saksbehandlere som hadde mer utdanning enn videregående skole. Fra etaten ble det reist spørsmål om det var nødvendig å la disse ansatte gjennomføre hele etatsopplæringen. For å tilordne og tilpasse teoriopplæringen, ble ansatte med 40 vekttall i toårig økonomisk-administrativ utdanning (høyskolekandidater) fag tilbudt å ta 1. avdeling som privatist og gjennomføre 2. avdeling på etatsskolen. Ansatte med 60 vekttall i treårig økonomisk-administrativ utdanning (diplomkandidater) kunne sløyfe 1. avdeling og opptas direkte i 2. avdeling. Dette var en ordning som fungerte, men som ikke ga fullgod opplæring. Grunnen var at disse studentene kom inn midt i et opplæringsprogram og mistet noe av sammenhengen i fagene. De fikk med seg viktige emner bare stykkevis og delt, blant annet fordi etatskolen manglet pensumlitteratur egnet for selvstudium.

Som en følge av dette ble det i 1996 vedtatt å øke kravet til utdanning for å bli ansatt som ligningssekretær. Søkere måtte ha minst 40 vekttall i økonomisk-administrative fag i høyskolesystemet, minst to års studier. Ligningsetaten sto

også overfor utfordringer som krevde god og allsidig kompetanse hos de ansatte. Ved å heve det generelle kvalifikasjonskravet forventet etaten å kunne redusere opplæringstiden ved etatsskolen for nyansatte og dermed spare kostnader. Gevinsten kunne brukes til etterutdanning og ajourføring for andre ansatte i etaten.

Praksisperiodene ble kortet ned i 1995, til 7 måneder i første periode og ett år i andre periode, det vil si en halvering fra tre år til halvannet år. Den totale teoriopplæringen har variert fra 15 til 13 måneder. Samlet opplæringsperiode ble nedkortet fra fem år til omtrent tre år.

I 1996 ble det nedsatt et arbeidsutvalg for å se på innhold, undervisningsformer og omfang av etatsopplæringen tilpasset studenter med studieerfaring og formalkompetanse fra høyskole. Det ble besluttet å gjennomføre en basisopplæring med varighet ett skoleår (10 måneder) for nyansatte ligningssekretærer, den startet i 1997/98. Mer tid ble avsatt til selvstudium og egenaktivitet blant annet med semesteroppgave. Opplæringen skulle gi plattform for arbeidet på ligningskontor og legge grunnlaget for spesialopplæring etter noen års praksis. Samtidig ble gammel ordning avvirket.

Skatteetatskolen i Oslo opprettet egen utdanning av skatterevisorer til fylkes- skattekontorene. Revisorlinjen utviklet seg etter hvert til å bli svært lik den utdanningen som fører frem til registrert revisor, i tillegg til noen etatsfag. I 1992 ble derfor også revisorlinjen nedlagt. Skatteetaten begynte å rekruttere ferdig utdannede revisorer med treårig utdanning (60 vekttall) og registrert revisoreksamen. Som videreutdanning for disse ble et halvårig studium med bare etatsfag opprettet i 1994. Utdanningen drives hovedsakelig med innleide timelærere, både internt fra etaten og eksternt (Kårstein og Brandt 1999 s. 15– 16, basert på notat fra Skattedirektoratet om opplæring ved Skatteetatskolen).

Vi ser at utbyggingen av det regionale høyskolesystemet førte til at Skatteetaten kunne ansette kandidater fra økonomisk-administrative studier, og dermed nedlegge sine interne utdanninger på høyskolenivå. De interne lange utdanningene med veksling mellom praksisperioder og skoleperioder ble erstattet med kortere etatsspesifikk videreutdanning for høyere utdannede.

13.2 Politipraksis

Politi- og høyskolen (PHS) har vel 700 studenter i det treårige studiet. Studentene er utplassert i praksis i politidistrikter i hele andre studieår, det gjelder 240 studenter i 2004/2005. Dette antallet skal øke til 360 studenter i år.

Et år praksis ved politikammer eller lensmannskontor var en sentral del av Politiskolen helt fra 1952. Etter hvert ble den teoretiske delen av utdanningen utvidet. Først var det 4 uker forkurs før praksis og et skoleår grunnkurs etter praksis for politiaspirantene. I 1981 ble det 7 uker teoretisk undervisning og 5 ukers praktisk opplæring i leir før praksis. Midt på 1980-tallet ble det en målsetting for Justisdepartementet å utvikle Politiskolen til en høyskole. Høsten 1992 startet første kull med studenter på treårige studier. Politihøgskolen er underlagt Justisdepartementet, som dekker praksisfinansiering.

I andre studieår skal studentene delta i aktiv polititjeneste. Under veiledning av praksisveiledere skal studentene løse de oppgaver som politiet stilles overfor i hverdagen. I praksisåret har studentene begrenset politimyndighet. Opplæringen finner sted i 17 utvalgte politidistrikter. Noen studenter blir stasjonert ved en politistasjon, andre ved et lensmannskontor. Opplæringen ledes av en hovedveileder og følger fagplanene ved Politihøgskolen. Opplæringen er obligatorisk. Noe opplæring følger vaktlister (turnus) og studentene må påregne kvelds- og nattarbeid. Andre studieår innledes med tre ukers opplæring i leir. Der øves samtlige studenter i blant annet ordenstjeneste og våpenbruk.

Studentene har ikke lønn i praksisperioden. Ut over 40 timers studieuke kan studenter engasjeres på timebasis for å ta enkeltvakter, men hovedveileder skal godkjenne dette.

I praksisåret er det flere former for veiledning av politistudentene:

En hovedveileder har ansvar for en gruppe på 8–10 studenter utplassert i politidistriktet. Hele gruppen møter hovedveileder på fagdager. Hovedveileder skal også ha tre individuelle vurderingssamtaler med hver student i gruppen i løpet av praksisåret, om hva som eventuelt må forbedres. Det er oftest to hovedveiledere og to studentgrupper i hvert distrikt, i år er det 30 hovedveiledere. Dette er heltidsstillinger som faglig er underlagt Politihøgskolen, men som lønnes av politidistriktet. Hovedveiledere har omfattende kurs i veiledning, de blir oppfordret til og får støtte til å ta veiledningspedagogikk eller 60 studiepoeng pedagogikk.

En praksisveileder er ansvarlig for en student i hele praksisåret. Med slik entil-en veiledning er det i år 240 praksisveiledere, neste år blir det 360. Praksisveileder skal være en politimann/kvinne på praksisstedet med minst fem års arbeidserfaring, som kan være god rollemodell. Det er allikevel ingen mester-svenn modell, slik det var for aspirantene ved Politiskolen. Nå legges det opp til stor grad av refleksjon i praksis og i resten av studiet.

Ut over den daglige veiledningen skal praksisveilederen gjennomføre avtalte og forberedte veiledningssamtaler med studenten minst en time pr måned.

Praksisveiledere skal ha en ukes veiledningskurs. Ordningen har vart i ti år, de aller fleste praksisveiledere fortsetter år etter år, men de kan bli ønsket til andre arbeidsoppgaver.

Nettbasert veiledning av studentene i de juridiske fagene strafferett og straffeprosess er en del av praksisåret. Faglærer ved Politihøgskolen og hovedveileder deltar.

«Foruten opplæring i politioperative fagområder, skal studentene hospitere i etater/institusjoner som politiet samarbeider med. Eksempler er: helse- og sosialtaten, barnevernet, utekontakten, kriminalomsorgen, edruskapsinstitusjoner, flyktning- og asylmottak.» Hospiteringen er 4 uker på et sted i løpet av praksisåret. Studentene velger hvor de vil hospitere, ut fra hva politidistriktet tilbyr. Studentene skal i størst mulig grad aktivt delta i det daglige arbeid. Hver student har en kontaktperson på hospiteringsstedet, men også praksisveileder skal følge opp studenten. Studentene må skrive rapport fra hospiteringen og presentere rapporten for medstudenter i gruppen, representanter fra etaten/institusjonen og klienter. Hensikten er kvalitetssikring gjennom spørsmål fra hospiteringsstedet.

Politistudentene skriver ikke praksisrapport fra praksisåret. De skriver refleksjonslogg, som de lærer i første studieår. Dette er et pedagogisk dokument som er forbeholdt studenten (jf kjemiingeniørpraksis omtalt i kapittel 7.2). Hovedveileder kan eventuelt få innsyn hvis studenten ønsker det, og bruke refleksjonsloggen til veiledning individuelt og i gruppen.

Med utgangspunkt i fagplanen lages det en gjennomføringsplan for hver student. Praksisveileder krysser av de ulike momentene når studenten lærer dette. Hvor er det mangler? Dette tas opp i vurderingssamtalene med hovedveileder. Godkjenning av studentens praksis skjer ved at hovedveileder kontakter studentens praksisveileder. Hovedveileder skriver en praksisuttalelse etter omtrent ti kriterier, både faglige og i forhold til kolleger. Det er sjelden at noen studenter får praksis «ikke bestått», da må hele praksisåret tas på nytt. Del 1 av praksisuttalelsen går til Politihøgskolen. Del 2 får studentene utlevert. Noen bruker den som vedlegg når de søker jobb, selv om de ikke skal det.

Politidistriktene tilbyr praksisplasser. Studentrådet fordeler praksisplassene i desember første studieår. Da samles hovedveilederne ved Politihøgskolen, de treffer de studentene de vil få ansvar for til høsten. Hovedveileder kan koble student og praksisveileder ut fra studentens spesialinteresser. (Studentene har to valgfag i tredje studieår.) Studenten kan i vårsemesteret få svar på spørsmål om praksisstedet. Studentene får dekket reise tur/retur praksisstedet og flytteutgifter.

Praksisstedene blir evaluert. Studentene evaluerer praksisstedene skriftlig til Politihøgskolen: utbyttet, rammevilkårene, veiledningen. Dette tas opp i årlige samlinger med hovedveilederne. Praksisansvarlig (studieleder for andre studieår) reiser rundt til politidistriktene som har studenter. Han får tilbakemeldinger gjennom samtaler med studentene, hovedveiledere og ledelsen (politimester/lensmann).

Det er ikke vanskelig å få praksisplasser i etaten ifølge studiesjefen ved Politihøgskolen. Politidistriktene er interessert i å ha studenter. Det kan styrke rekrutteringen, særlig i mindre sentrale strøk, ved at praksisstudenter senere søker jobb der. Det gir også en viss status ved å bli godkjent av Politihøgskolen og bli utvalgt. (Nå har 17 av 29 politidistrikter studenter.) Dessuten må de ansatte skjerpe seg når de får mer kritiske studenter, som spør hvorfor ting gjøres slik, hva som er hjemmel for dette. Flere forhold bidrar til mer kritiske studenter: Studentene er selektert ikke bare ut fra karakterer og fysiske tester, men også skikkethet gjennom intervjuer. Samfunnsvitenskapelige fag inngår i studiet. Undervisningen legges om fra lærerstyrt til studentaktiv læringsform med temaer og case.

14 Internutdanning på deltid for ansatte i bransjer

På 1960-tallet ble bransjeinterne utdanninger opprettet for ansatte i flere bransjer: Forsikringsskolen (senere Forsikringsakademiet) i 1958 av skade- og livsforsikringsselskaper, Det norske Shippingakademiet (DnS) i 1967 av Norges Rederiforbund, Norsk Kjøpmannsinstitutt (KI) i 1967 som senere etablerte Varehandelens Høgskole, Bankakademiet i 1969 av forretnings- og sparebanker. Arbeidsgiverne i disse bransjene vurderte at undervisningen i økonomi ved eksisterende høgskoler (NHH, BI) ikke var tilstrekkelig bransjerettet.

Men bransjehøgskolene fikk fra 1980-tallet problemer med konkurranse fra to sider, fra høgskoler som kvalifiserer for mange bransjer og fra bedriftsintern spesialisert utdanning (Brandt 1995,1989).

For arbeidsgiver og stabile ansatte var det en fordel at den interne høgskoleutdanningen var skreddersydd for arbeidet i bransjen. Men dette gjorde det vanskeligere å skifte til andre bransjer. Også for bedriften kunne utdanningen bli for snever og spesialisert, særlig for lederstillinger.

For stabile ansatte var det en fordel med intern utdanning på flere nivåer, slik at de kunne bygge på grunnutdanningen og øke sin formelle kompetanse uten å måtte ta opp studielån. Men de ansatte måtte studere på deltid i flere år ved siden av full jobb. Banker og forsikringsselskaper hadde ikke organisert undervisningen i heltids studieperioder, slik offentlige etater hadde gjort.

Bedriften fikk øket kompetansen hos erfarne og motiverte ansatte, og kunne rekruttere ledere internt. Men arbeidsgivere i bransjen måtte betale dyrt for intern høgskole, og bransjehøgskolene som interne tilbud for ansatte ble etter hvert avvirket.

Det siste tiåret har bransjeinterne utdanninger på høgskolenivå fusjonert med Handelshøgskolen BI.

- Bankakademiet fusjonerte med BI i 1994 og ble BI Senter for finansutdanning, nå BI Bank og finans.
- Norges Varehandelshøgskole (NVH) fusjonerte med BI i 2000 og ble BI NVH, nå BI Varehandel.
- Det norske Shippingakademiet fusjonerte med BI i 2000 og ble BI Det norske shippingakademiet, nå BI Shipping.
- Forsikringsakademiet fusjonerte med BI i 2002 og ble BI Forsikringsakademiet, nå BI Forsikring.

14.1 Bankakademiet

Bankakademiet (BA) ble opprettet i 1969 som et felles opplæringstilbud for sparebanker og forretningsbanker, i samarbeid mellom de to arbeidsgiverorganisasjonene og ansattes fagforening. I 1980-årene ble utdanningen delt inn i moduler, med eksamen etter hvert fag. Det var tre nivåer: Obligatorisk grunnutdanning, normert til to år deltid med brevkurs og studiesamlinger (5 vekttall). Bankfaglig eksamen, normert til to år deltidsstudier med eksamen i elleve fagkurs (15 vekttall). Bankøkonom, normert til to år deltidsstudier med eksamen i fem studiekurs og diplomoppgave (35 vekttall).

Noen mente Bankakademiet burde utvikles til siviløkonominivå. Men kunne dette skje som deltidsstudier? Bankansatte brukte seks til åtte år på deltidsstudier for å bli bankøkonom. Det er lite trolig de ville orke enda lenger deltidsstudier. Og hadde bankene råd til dette? Mot slutten av 1980-årene viste det seg at bankene ikke hadde råd til å oppgradere Bankakademiet til siviløkonominivå, selv nivået på linje med distriktshøgskoler ble for dyrt. I 1989 foreslo arbeidsgiverne at bare obligatorisk grunnutdanning skulle fortsette, at de andre studiene ved Bankakademiet skulle nedlegges og at bankansatte fikk sin utdanning gjennom det ordinære utdanningssystemet. Fagforeningen protesterte, og Bankakademiet fortsatte en tid med kurs på høgsolenivå. Hva var bakgrunnen for forslaget?

- Bankakademiet kostet årlig omtrent 35 millioner kroner. Kostnadene var størst for kursene på høgsolenivå.
- Bankene hadde store tap på utlån. Det var oppsigelser og ansettelsesstopp.
- Bankene hadde lenge gitt stipend til ansatte som tok økonomisk utdanning på deltid ved eksterne høgsolen, som et alternativ til Bankakademiet.
- Bankøkonom fra Bankakademiet eller tilsvarende toårig – treårig høyskoleutdanning ble ikke lenger vurdert som tilstrekkelig kompetanse for lederstillinger på banksjefnivå og høyere.
- Et billigere alternativ til å utdanne bankøkonomer var gjennom trainee-ordninger å gi bankfaglige kunnskaper til siviløkonomer og høgsolenøkonomer (Brandt 1989 s. 165).

Etter fusjonen med Handelshøyskolen BI i 1994 tilbyr BI Bank og finans fortsatt studier på tre nivåer: Bedriftsøkonom (60 studiepoeng) som grunnlag for Bankkandidat Personmarked eller Bedriftsmarked (120 studiepoeng) og videre Bachelor i bank og finans (180 studiepoeng). Laveste nivå er blitt en allmenn økonomiutdanning, mens det var bransjerettet. Hvert kurs kan tas separat som

spesialisert videreutdanning, både nå og tidligere. Kursene tilbys nå som deltidsstudier med Internettbasert fjernundervisning og studiesamlinger. Kostnadene for kursene kan nå dekkes av arbeidsgiver og/eller ansatt, mens Bankakademiet ble finansiert av arbeidsgiver.

15 Skreddersydd videreutdanning deltid med prosjektoppgaver

Når arbeidsgiver betaler for ansattes etter- og videreutdanning, er det basert på forventninger om at ansatte skal kunne bruke utdanningen i arbeidet. Disse forventningene blir ikke alltid innfridd. For å koble teoretiske kunnskaper i utdanningen og praksis i arbeidet, er prosjektoppgaver blitt vanlig som en del av videreutdanninger for yrkesaktive. (Prosjektoppgaver brukes selvsagt også i grunnutdanning, og ofte der koblet til studentenes praksis i virksomheter – slik tidligere kapitler i rapporten gir eksempler på.)

Et av særtrekkene ved etter- og videreutdanning er at fagmiljøer ved universiteter og høyskoler må ha tett kontakt med potensielle brukere (deltakere og arbeidsgivere) for å avklare kursbehov. Standard kurs som åpne kurs henvender seg til et nasjonalt marked. På felter hvor dette markedet er både begrenset og høyst variabelt, risikerer institutter at det blir for få deltakere til å holde kurs. En strategi er da å satse på bedriftsinterne kurs, hvor en bedrift eller flere bedrifter kjøper et standard kurs for sine ansatte. Et skritt videre er kurs der innholdet er spesielt tilpasset for den enkelte bedrift, ved NTNU har dette blitt kalt bedriftstilpassede kurs. Kursene kan være basert på en langsiktig samarbeidsavtale med bedriften. Bedriften kan også delta i undervisningen, da vil NTNU stå ansvarlig for teoridelen mens bedriften vil dekke praktiske anvendelser av teorien. I løpet av 1990-tallet har instituttene ved NTNU i økende grad holdt bedriftsinterne og bedriftstilpassede kurs, som åpner for stor fleksibilitet i organisering og til dels innhold (Brandt og Aamodt 2002 s. 21). Standard kurs blir ofte kalt «hylleware», mens kurs som er tilpasset bedriften/kunden kalles «skreddersydd». Et skreddersydd kurs kan eventuelt omformes for nye kunder.

Hvordan utvikles skreddersydde kurs? Ut fra ønsket om å få relevant videreutdanning for ansatte gjennom tett kobling til arbeidet, kontakter en arbeidsgiver et fagmiljø eller senter for etter- og videreutdanning ved universitet/høyskole. En skreddersydd videreutdanning (med studiepoeng) utvikles i samarbeid mellom fagmiljøet/flere fagmiljøer og oppdragsgiveren (ledere og eventuelt opplæringsansvarlige i virksomheten). Innholdet i utdanningen baseres på eksisterende studier/kurs og forskning, «skreddersømmen» kan være å kombinere ulike kurs og bringe inn profesjonelle med spesiell ekspertise. Oppdragsgivere har preferanser for hvordan videreutdanningen skal gis, de fleste ønsker samlinger på arbeidsstedet eller lokalt, kombinert med bruk av IKT. Universitet el-

ler høyskole ønsker at deltakerne skal ha i hvert fall en samling på lærestedet, for å besøke bibliotek og fagmiljø. Skreddersydd videreutdanning er studier på deltid, som annen videreutdanning med yrkesaktive som målgruppe. Vanligvis legges det opp til å bruke dobbelt så lang tid som heltidsstudenter, det vil si 30 studiepoeng (10 vekttall) i løpet av et år. For å koble teorier fra studiet og praksis fra arbeidserfaringer skriver ansatte prosjektoppgaver med veileder ved universitet/høyskole.

Skreddersydd videreutdanning ble på 1980-tallet hovedsakelig gitt innen organisasjon og ledelse fra Norges handelshøyskole, BI, NTH og noen distrikthøyskoler. På 1990-tallet ble skreddersydd videreutdanning utviklet i mange flere fagområder. Slike tilbud er imidlertid sjelden omtalt i nettbaserte kataloger for etter- og videreutdanning. Vi gir her noen eksempler på skreddersydd videreutdanning fra undersøkelser som fokuserte på universitetene.

De fleste skreddersydde studier ble utviklet for «gamle kunder» i instituttenes kjernemarkeder. Disse arbeidsgiverne har brukt standard etter- og videreutdanning for sine ansatte, de har ansatt kandidater fra instituttet, kanskje hatt erfaringer med forskningssamarbeid og oppdragsforskning. De tar direkte kontakt med ansatte ved instituttet. Fra sin tidligere erfaring med instituttet i mange år eller tiår, stoler disse arbeidsgiverne på at instituttet vil utvikle et skreddersydd tilbud som er relevant og har høy akademisk kvalitet. Teknologiske fagmiljøer ved NTNU utviklet skreddersydde studier for treforedlingsindustri (kjemi), bergindustrien gjennom bransjeforeningen, Statens vegvesen, Telenor og andre virksomheter. Skreddersydde IT studier ble utviklet for bank og forsikring. Arkitektur fagmiljøer ved NTNU utviklet skreddersydde studier for ansatte hos Riksantikvaren og for kommuner i by- og regionplanlegging. Pedagogiske miljøer ved alle universiteter utviklet en rekke studier knyttet til skolereformene og skoleledelse (Brandt 2002 s. 406– 408).

Noen teknologiske institutter ved NTNU har kursmarkeder der bedriftene er forskningsintensive og svært spesialiserte i sine nisjer. Som en følge av dette etterspør ikke mange bedrifter de samme etter- og videreutdanningskursene. Dette gjelder blant annet bioteknologi, elektronikk, tele- og datakommunikasjon. Ved institutt for teleteknikk annonseres en rekke spesialiserte teknologiske kurs på 2– 3 vekttall (6– 9 studiepoeng) gjennom brosjyrer, katalogen fra NTNU Videre og Internett. Kursene tilbys imidlertid ikke som åpne kurs holdt i visse uker ved NTNU. Stikkordet er mest mulig fleksibilitet. Mulige kunder i bedrifter tar direkte kontakt med fagansvarlige. Hvert kurs utformes bedriftstilpasset/skreddersydd i dialog med kunden – det gjelder tema, omfang (kursdager, prosjekt) og tidspunkt. Kurset holdes i bedriften, slik at universitetsansatte

forelesere reiser dit. Ved instituttet understreker en behovet for fleksibilitet, det ville være uheldig om det ble regler om at for eksempel alle kurs måtte ha vekt-tall eller vare minst en uke. Kunden (bedriften) avgjør om et bedriftstilpasset kurs skal avsluttes med eksamen for deltakerne (ansatte) eller ikke. Tradisjonelt har eksamen alltid vært frivillig for deltakerne på de åpne teknologiske kursene, også før vekt-tall ble innført. Men NTH/NTNU og instituttet har vært forpliktet til å arrangere eksamen. Når bedriftstilpassede kurs holdes uten eksamen og dermed ikke bidrar til oppnådde vekt-tall, fører det til at instituttet ikke får in-sentivmidler for disse kursene fra NTNU sentralt etterpå (Brandt og Aamodt 2002 s. 24).

En del skreddersydde studier av omfang omtrent 30 studiepoeng (10 vekt-tall) ble utviklet for «nye kunder» i bransjer eller sektorer som var nye markeder for instituttene. Slike oppdragsgivere kontakter ofte først senter for etter- og videreutdanning ved lærestedet, de kjenner ikke instituttene godt nok eller de ønsker tverrfaglige studier. Noen HF fagmiljøer gikk inn i nye markeder utenfor skolesektoren. Ved NTNU utviklet Institutt for anvendt språkvitenskap videre-utdanning i kommunikasjon for bedrifter, og Nordisk institutt utviklet norsk-studier for ansatte i lokale banker og finansinstitusjoner. Ved Universitetet i Tromsø utviklet Engelsk institutt studier i bankengelsk for lokal bank.

Institutt for statsvitenskap i Tromsø utviklet to 10 vekt-tall moduler i **Perso-nalledelse under omstilling** for militære og sivile ansatte i Forsvaret i Nord-Norge. Oppdraget hadde sammenheng med omorganisering og mulig nedbe-manning på grunn av mindre øst-vest spenning politisk. Pensum er basert på organisasjonsteorier, prosjektoppgaver i gruppe/individuell skal knytte sam-men teorier og arbeidserfaring. Senere har instituttet utviklet kurs i norsk sik-kerhetspolitikk for nordområdene for militære ledere.

En tverrfaglig 10 vekt-tall videreutdanning i **Arbeidsliv, Historie, Samfunn** ble utviklet av HF- og SV-forskere ved Universitetet i Bergen for lokale og re-gionale tillitsvalgte i ulike yrkesorganisasjoner. De fleste deltakerne hadde høye-re utdanning, noen hadde etatsutdanning. Utviklingen av samarbeidsrelasjoner i norsk arbeidsliv og nye utfordringer (internasjonalisering, fleksibilisering) for yrkesorganisasjonene ble studert ut fra perspektiver i sosiologi, historie, filosofi og jus. Teoretisk refleksjon over egne erfaringer som yrkesutøver og tillitsvalgt ble krevd i papers og prosjektoppgave. De ti samlingene ble holdt i seminarform med forelesninger og kritiske dialoger.

Senter for lærerutdanning og skoletjenester ved Universitetet i Tromsø fikk nye typer studenter med skreddersydd videreutdanning i **Læring og kompe-tanseutvikling** (10 vekt-tall/30 studiepoeng) for topp- og mellomledere i Troms

Kraft. Flere deltakere hadde ikke formell studiekompetanse, å få eksamen og vekttall var vanskelig (før 2001). Studiet hadde seks samlinger i løpet av halvannet år, med bruk av eksterne forelesere som hadde skrevet lærebøkene. På samlingene skulle deltakerne skrive refleksjonslogg for gruppediskusjoner. For å få skrivetrening var det to obligatoriske individuelle papers før prosjektoppgaven som helst skulle være et gruppearbeid. Deltakerne samarbeidet i nettverksgrupper mellom samlingene. Senere er denne videreutdanningen tilpasset andre bedrifter (Brandt 2002 s. 406– 408).

Fylkekommunen som regional utviklingsaktør er en nyere videreutdanning (15 studiepoeng) som er utviklet i et samarbeid mellom U-VETT (Universitetets videre- og etterutdanning) i Tromsø, Norges fiskerihøgskole og de tre nordnorske fylkeskommunene. Målgruppe er ledere og ansatte på ulike nivå i hele den fylkeskommunale sektor. Studiet startet i 2004 og har tre hovedemner: Fylkeskommunens framvekst, begrunnelse og aktuelle stilling; Nye rammebetingelser for regional utvikling; Fylkekommunen som lærende utviklingsaktør. Undervisningen på tre studiesamlinger i et semester er basert på oversiktsforelesninger, diskusjoner, gruppearbeid og veiledning. Eksamen består av mappevurdering som innebærer at deltakerne skal skrive to oppgaver.

Kommunal ledelse, organisering og kompetanseutvikling (KLOK) er en annen ny videreutdanning (30 studiepoeng) ved Universitetet i Tromsø. Målgruppe er ledere, nestledere, tillitsvalgte og andre i kommunal og fylkeskommunal sektor. «Studiet er bygd opp rundt temaområder særlig relevante for virksomheter preget av stor omstillingstakt og fleksibilitet. Dette innebærer moduler som representerer faglige kjerneområder. Men det unike ved tilbudet er at modulene til en viss grad skreddersys i forhold til behov arbeidsplassen og studentene har. Skreddersømmen skjer på tre nivåer: 1. Vinkling og vektlegging i studiet tilpasses arbeidsplassens problemstillinger i forhold til omstillingsprosesser og særtrekk ved organisering og ledelse. 2. Studentgruppen som helhet kan gjøre visse valg når det gjelder utdyping og vinkling av tema på samlingene. 3. Den individuelle student kan velge litteratur innenfor rammen av selvvalgt pensum og i forhold til det en selv er opptatt av.» På samlingene er det forelesninger, gruppearbeid og gjennomgang av oppgaver og case. Studentene skal skrive to prosjektoppgaver, i gruppe eller individuelt. «Det stilles krav om at studenten knyttes til en hovedveileder ved egen arbeidsplass. Her er målet at vi gjennom veiledning bringer arbeidsplassen inn som læringsarena. Denne veilederen vil vanligvis være studentens overordnede, men kan også være en annen kollega. Gjennom veiledning kobles så fagstoff til relevante problemstillinger på den enkeltes arbeidsplass.» Helt siden 1999 har Institutt for statsvitenskap gitt

videreutdanning for denne målgruppen, å ha en veileder på arbeidsplassen har ikke inngått tidligere.

Et annet nytt eksempel på skreddersydd videreutdanning er samarbeidet mellom Høgskolen i Gjøvik, NITO og NHO om utviklingen av studiet **Master of Engineering in Professional Practice (MEPP)**, en praksisbasert mastergrad på 120 studiepoeng. Målgruppen er teknisk personell som er engasjert i forskjellige typer utviklingsarbeid, derfor skal studiet starte med modulen Prosjektledelse (30 studiepoeng). I april 2004 startet 16 studenter på denne modulen. Studentene skal velge to fagmoduler blant tilbudet fra Gjøvik og andre høyskoler, f.eks. materialteknologi, bedriftsutvikling, informasjonssikkerhet. Studiet er bygget opp med nettbasert undervisning og veiledning, fem samlinger på til sammen ti dager, studietur til utenlandske prosjekter, norske og utenlandske gjesteforelesere. Studiet er fleksibelt, det skal være mulig å ta bare noen moduler eller fag. Evalueringsformer skal være f.eks. utredninger/ rapporter som må forsvares overfor ledelse eller fagpersoner i en bedrift. Ambisjonen er å utnytte bedriften og arbeidsplassen som læringsarena.

Hva betyr «arbeidsplassen som læringsarena»? En evaluering av etter- og videreutdanninger som ble utviklet i samarbeid mellom virksomhet og tilbyder med støtte fra Kompetanseutviklingsprogrammet (Døving og Skule 2002 s. 33) legger vekt på om den fysiske og sosiale konteksten på arbeidsplassen blir utnyttet i læringsprosessen eller ikke. Eksempler på det siste kan være IKT-basert opplæring. Eksempler på det første kan være bruk av praktiske problemstillinger fra arbeidet som case, veiledning på arbeidsplassen fra kollegaer eller ledere, bidra til refleksjonsprosesser omkring eget arbeid mellom kolleger, endring av organisasjonen som del av opplæringsprogrammet. Dette ser vi nærmere på i neste kapittel.

16 Skreddersydd videreutdanning deltid med ledersamlinger/coach

Hvordan kan videreutdanning ikke bare bidra til individuell kompetanseutvikling, men også bidra til at bedriften utvikler seg til en lærende organisasjon? For at ansatte skal kunne bruke det de lærer og forbedre sin praksis overfor kunder/klienter, må deres ledere involveres. Egne ledersamlinger brukes, særlig når deltakere kommer fra flere bedrifter/etater. Flere skreddersydde videreutdanninger for offentlig sektor bruker også en coach. Dette er en ekstern veileder som diskuterer videreutdanningen i forhold til arbeidsoppgaver med ansatte og ledere. Det er flere interessante eksempler på denne modellen.

Mester i førstelinjetjeneste (60 studiepoeng) er en skreddersydd videreutdanning for ansatte med publikumskontakt ved tverretatlige offentlige servicekontorer/servicesentre i Hedmark. Studiet ble utviklet av Høgskolen i Hedmark, Høgskolen i Lillehammer og Kvinneuniversitetet i 2000–2001 med økonomisk støtte fra Kompetanseutviklingsprogrammet og andre offentlige organer. Et lederprogram og coaching ble også lagt inn for å bidra til organisatorisk læring. Oppdragsgivere var FORUM for statlig arbeidsgiver- og personalpolitikk v/ Fylkesmannen i Hedmark, Hedmark Fylkeskommune og Hamar kommune. Grunnlaget var studiet Service og informasjon (20 vekttall/60 studiepoeng) ved Høgskolen i Hedmark, som ble skreddersydd og tilpasset målgruppen. Med Kompetansereformen kunne studenter tas opp på grunnlag av realkompetanse, det gjaldt mer enn halvparten. Med Kvalitetsreformen kunne oppgaveskriving og mappeevaluering erstatte skoleeksamener. Studiet ble inndelt i moduler, valgfag og prosjektarbeid med metodeundervisning. Første kull startet høsten 2001. I løpet av to og et halvt år var det to samlinger i semesteret, selvstudier med bruk av video (utviklet av Høgskolen i Lillehammer) og nettbasert kursstøtte. Det ble utviklet et prosessorientert opplegg for lederne til studentene, for å sikre forankring på ledernivå og at teori studentene tilegnet seg skulle bli til endret praksis. Det var tre dagssamlinger for lederne, på en samling deltok studentene. Lederprogrammet var fleksibelt, lederne måtte ikke delta på alle samlinger. Coaching skulle binde sammen servicestudiet, lederprogrammet og arbeidsplassen. En profesjonell coach (OU-konsulent) hadde to tre timers møter med leder, student og øvrige servicemedarbeidere på arbeidsplassen. Fokus var konkrete problemstillinger på den enkelte arbeidsplass. Målsettingen var å forbedre dagens praksis ut fra hva studentene lærer i studiet. En evaluering

(Vaagland, Leirvik og Madsen 2004) viste at målsettingen om å skape mer lær-ende arbeidsplasser tildels ble realisert, men det var vanskelig på grunn av an-sattes arbeidspress. På arbeidsplassen skulle det legges til rette for studentene med for eksempel studiefri, tilgang på utstyr, bruk av kolleger og ledere. Her var det store variasjoner mellom arbeidsplassene, med dårlige studievilkår ble det frafall. Førstelinjetjenesten er i stor grad publikums-/brukerstyrt. Det må skapes arenaer for formell og uformell samhandling, refleksjon og deling av kunnskap mellom ansatte.

Serviceorientert brukersamhandling (45 studiepoeng) er en skreddersydd videreutdanning for ansatte i ulike offentlige etater: trygdeetaten, A-etat, skat-teetaten, sosialtjenesten, offentlige servicekontorer, kommunal sektor. Studiet ble utviklet ved Høgskolen i Sogn og Fjordane. Studiet har tre moduler: Kom-munikasjon og service, Brukerveiledning og tverrfaglig samarbeid, Organisa-sjonsutvikling og endringsarbeid. Målgruppen er personer som har bruker/kli-ent/kundekontakt. Det var en – to studenter fra hver arbeidsplass, de har søkt individuelt. Studiet har todagers fellesamlinger og lokale samlinger med veile-der i løpet av tre semestre. Studentenes ledere blir involvert gjennom å delta i første fellessamling, egen ledersamling og ha tre samtaler med studentene knyt-tet til prosjektoppgaver. Flere ledere ga sine studenter tilbakemelding og veiled-ning. Høgskolelærer besøkte de ulike arbeidsplassene og hadde dialogmøter med leder og student(er), ofte deltok alle ansatte i dette. Målene med studiet var å utvikle samarbeidskompetanse på tvers av etater, å utvikle studentenes kom-petanse i å samarbeide med og rettlede brukere i ulike livssituasjoner og med sammensatte behov, å utvikle en studiemodell som knytter sammen individuell læring og læring i organisasjonen.

Endringsarbeid i virksomheter – virksomhetsendring i et forebyggende perspektiv (15 studiepoeng) er en skreddersydd videreutdanning for alle ansat-te i Trygdeetatens Arbeidslivssenter i Oppland, som ble utviklet av Høgskolen i Lillehammer. Med avtalen om Inkluderende Arbeidsliv (IA) har trygdeetaten opprettet arbeidslivssentre i alle fylker. De ansatte skal være rådgivere for virk-somheter i privat og offentlig sektor i hvordan virksomhetene skal kunne iverk-sette IA-avtalen. Enten de har høyere utdanning eller trygdeutdanning, trengte de ansatte ny kompetanse for å virke som prosessveiledere. (Rikstrygdeverket har laget faglige kurs med regler for IA.) Opplæringen skjedde som en kollektiv opplæring på arbeidsplassen for de omtrent tyve ansatte inkludert ledere. Te-maer var veiledningsteori og metoder, praktisk veiledningsarbeid, kommunika-sjon, teambygging, fra individuell til organisatorisk læring, brukermedvirkning, organisasjonskultur, arbeidslivskunnskap, endringsarbeid i organisasjoner med

fokus på proaktivt/forebyggende arbeid. Undervisningen foregikk delvis i samlinger (tre todagers samlinger i et semester) og delvis som veiledning i grupper på 5–8 ansatte (coaching). Mellom samlingene ble det gitt individuelle oppgaver med tanke på å skape refleksjon over det teoretiske stoffet i forhold til egen arbeidssituasjon. Arbeidsformene søkte å legge til rette for både individuell læring og for utvikling av gruppen som team. I et oppsummeringsmøte etter studiet ble det sagt at de var blitt bedre i jobbutøvelse og teamarbeid. De ansatte hadde fått en felles forståelseshorisont som har gjort det lettere å bli enige om prioriteringer og arbeidsmåter.

Del C Praksis etter studiet

17 Lang praksisperiode med praksisveileder og kurs etter studiet

17.1 Trainee for bedrifts/bransjekunnskaper

Trainee er en lønnet opplæringsstilling med tidsbegrenset varighet, vanligvis fra et halvt år til tre år, for nyansatte. Målsettingen er å gi bedriftsspesifikke og bransjespesifikke kunnskaper gjennom en kombinasjon av teori og praksis. «Trainee (engelsk) fagutdannet person som tas inn i bedrift som aspirant for videre spesialopplæring» er definisjonen i Fremmedordboken.

Det er vanligvis krav om at en trainee skal ha fullført utdanning fra universitet/høgskole først. Bedrifter rekrutterer vanligvis nyutdannede til traineestillinger, men noen bedrifter ønsker i tillegg arbeidserfaring etter studiet.

I traineeprogrammet er formell opplæring gjennom kurs eller skoler kombinert med systematisk jobbrotasjon mellom ulike oppgaver og avdelinger i bedriften eller konsernet, eventuelt også i utlandet. Det er felles traineesamlinger og individuelle opplegg, ut fra at hver trainee skal ha en mentor (praksisveileder) i bedriften.

Traineeprogrammer for høyere utdannede ble etablert som et alternativ til bransjeintern utdanning på høgskolenivå i banker og forsikringsselskaper allerede på 1980-tallet. For arbeidsgivere var det billigere å gi traineeprogrammer for siviløkonomer og DH-økonomer enn å utdanne økonomer internt. Dessuten ga ikke internutdanningen kompetanse på siviløkonominivå (Brandt 1995).

Allerede på 1980-tallet hadde store bedrifter traineeprogrammer i noen bransjer. Oljeselskapet Elf hadde tre traineeprogrammer med i alt 11 trainees som var rekruttert internt og eksternt. Programmene måtte opprettes når de hadde behov for spesiell kompetanse som de ikke kunne få «på markedet». Et program i boreteknologi var to år ved moderselskapet i Frankrike, de kom ikke til å fortsette med programmet fordi det var blitt søkere som hadde slik opplæring og erfaring. Et program i undervannsteknologi var ett til halvannet år i

Norge, der realister og sivilingeniører fikk bedriftsintern spisskompetanse. Et program i kontraktsadministrasjon var to til tre år i Norge.

IBM Norge hadde ettårig traineeprogram for nyansatte salgs- og systemkonsulenter som hadde ulike høyere utdanninger og tildels erfaring fra ulike bransjer. Omtrent 50 konsulenter årlig fikk IT opplæring for å arbeide mot bransjer og yrkesgrupper de kjente. Opplæring i 14 uker var delt opp i kursmoduler på 2– 3 uker ved nordisk IBM kurscenter i Sverige, i veksling med jobbperioder. Også serviceingeniører hadde ettårig traineeprogram, med flere 2– 4 ukers IBM kurs i England eller Tyskland og jobbperioder (Brandt 1989 s. 152– 154).

Nå har store bedrifter i mange bransjer traineeprogrammer for høyere utdannede. Programmene er populære, det er omtrent hundre søkere til hver traineestilling og til dels enda flere. Noen eksempler på bedrifter med traineeprogrammer er:

- DnB NOR ansetter 5– 10 traineer årlig, Schibsted ansetter omtrent 8, Statkraft ansetter omtrent 2, Statoil ansetter 25 og Storebrand ansetter 6– 8 traineer årlig.
- Det Norske Veritas (DNV) ansetter tekniske trainees i toårig program, der minst seks måneder er i utlandet. Søkere skal ha både akademisk og praktisk erfaring/ferdigheter, gode engelskkunnskaper og kommunikasjonsferdigheter, utdanning på masternivå i teknologi/realfag.
- IT-selskapet Ementor starter traineeprogram i salg knyttet til rådgivning, teknologi og outsourcing. «Du vil få god faglig og personlig utvikling gjennom egne prosjekter, kortere opphold i forskjellige avdelinger, tett samarbeid med vårt salgskorps og løpende oppfølging fra en personlig coach gjennom hele traineeprogrammet.».
- Konsulentselskapet Geelmuyden.Kiese ansetter 5– 8 trainees årlig i ettårig program, etablert i 1998. Det er krav om minst fire års høyere utdanning. Traineeene deltar på minst 30 prosjekter i team i løpet av året. De har en intensiv uke med prosjektarbeid og kurs (kalt «helvetesuka»), blant annet i team å løse et kriseoppdrag i løpet av en natt, for å lære at uforutsigbarhet og press er en del av jobben.
- SAS ansetter 10 trainees (2 i Norge) nå i et 18 måneders program, det er seks år siden forrige traineeprogram. Det spesielle er at søkere i tillegg til høyere utdanning skal ha opp til tre års arbeidserfaring. I siste fase i utvelgelsen skal søkerne gjennom et «testlaboratorium» der de får oppgaver fra en vanlig arbeidsdag. Hver trainee skal være to – tre måneder på hvert sted og de skal

innom ulike deler av SAS. Alle skal ut i operativ virksomhet og erfare hvordan det er å stå ansikt til ansikt med kunden.

- Siemens ansetter en nyutdannet siviløkonom til et toårig internasjonalt traineeprogram. Siemens Graduate Program er et «utviklingsprogram for unge, lovende medarbeidere med potensiale for lederoppgaver.» Programmet gir variert arbeidserfaring kombinert med kurs, opplæring, lederutvikling, internasjonal erfaring og nettverksbygging.

Traineeprogram felles for flere bedrifter i en bransje er nytt i Norge. I regi av Norges Rederiforbund lanserer den norske maritime næringen et toårig traineeprogram med start i august 2005. Programmet omfatter 21 bedrifter: rederier og riggselskaper, verfts- og utstyersindustri samt shippingrelaterte tjenester innen klassifisering, bank, megling og advokatvirksomhet. Traineene vil etablere et grunnlag for å gå inn i et bredt spekter av funksjoner innen den maritime næringen allerede tidlig i karrieren. En trainee er ansatt i en bedrift i hele perioden, deltar i bedriftens daglige arbeid samt får en innføring i bedriftens samlede virksomhet. I dette inngår også mulighet for et halvt år utplassering i utlandet i bedrift/datterselskap. En trainee vil også hospitere i en annen av bedriftene i programmet. De 21 traineene skal ha seks faglige samlinger på til sammen 35 dager som vil dekke områdene maritim kunnskap, bedriftsforståelse og strategi/ledelse. Det vil være forelesninger, gruppeoppgaver, presentasjoner og bedriftsbesøk for å lære næringen å kjenne. Programmet retter seg i hovedsak mot kandidater med en mastergrad innen økonomi, teknologi, jus eller maritim høyskole. Kandidatene kan ha inntil to års arbeidserfaring etter fullførte studier. Bedriftene vil ved utvelgelsen av trainees legge vekt på faglig dyktighet og kommersiell holdning, samt personlige egenskaper som fleksibilitet, målrettethet og evne til relasjonsbygging.

Et interessant eksempel på at også mindre bedrifter i en region kan gå sammen om et traineeprogram, er et ettårig program organisatorisk plassert under Bedriftsnettverket AS i Sogn og Fjordane. Det blir gjennomført i samarbeid med Høgskolen i Sogn og Fjordane, avdeling for ingeniør- og naturfag. (Informasjon er på avdelingens Web-sider.) Traineestillinger kan søkes av studenter som har fullført bachelorgrad innen akvakultur eller elektroingeniør ved denne høyskolen. «Du må ha middels bra karakterar. Du må vere villig til å dele din ferske kunnskap med andre.» Det vil være to fellessamlinger (en langhelg og en uke) i løpet av traineeprosjektet med blant annet forhandlingsteknikk. Hver trainee får tildelt en mentor, vanligvis en av lederne i bedriften, som skal være personlig rettleider. «Du vil bli evaluert undervegs i perioden. Dette vil bli gjort for å kart-

legge dine sterke og svake sider. Det vert gjort for at mentor betre skal kunne hjelpe deg til å velje rett karriereveg.».

Traineeprogrammer gir mulighet for en fleksibel kombinasjon av teori og praksis etter studier. De blir brukt for ulike typer høgere utdannede i små/store, lokale/internasjonale bedrifter i ulike bransjer og i offentlig sektor.

17.2 Turnuskandidat etter studiet

Etter fullført studium må leger og fysioterapeuter ha obligatorisk turnustjeneste, 18 måneder for leger og 12 måneder for fysioterapeuter. De har da veiledere ved de ulike arbeidsplassene som kreves av profesjonsforeningen for å gi bred profesjonell kompetanse. Turnuskandidatene har ikke veiledere ved lærestedet, men f.eks. for fysioterapeuter arrangerer høgskolen to seminarer i løpet av turnusåret.

Den norske lægeforening har informasjon, forskrifter, utredninger (DNL 2000) og artikler om turnustjenesten på sine Websider (<http://www.legeforeningen.no>).

«Turnustjenesten er overgangen mellom det medisinske studium og selvstendig arbeid som lege. Tjenesten kompletterer grunnutdanningen og er obligatorisk for å oppnå autorisasjon som lege i Norge. Turnustjenesten er ikke en fortsettelse av universitetsstudiet, men en opplæring under arbeid hvor man gjennom praktisk virksomhet skal skaffe seg mer erfaring og viten.».

Obligatorisk praktisk tjeneste etter medisinsk embetseksamen ble foreslått allerede i 1911, men den praktiske tjenesten begrenset seg til uketjenester og noen forelesninger av privatpraktiserende leger. I 1950 ble studietiden kortet ned fra 7,5– 8 år til 6– 6,5 år, dessuten ett års obligatorisk tjeneste ved sykehus og et halvt års tjeneste i primærhelsetjenesten. Turnustjenesten skulle være en del av studiet og ligge under universitetene, men Kirke- og undervisningsdepartementet mente dette ikke vedkom dem. I 1954 ble turnustjeneste for leger vedtatt, fremmet av Sosialdepartementet. Året etter ble Turnuskomiteen etablert med representanter for fakultetene, studentene, Legeforeningen og Helsedirektoratet. I en situasjon med legeunderskudd besluttet Helsedirektoratet i 1964 at turnuskandidater skulle kunne fungere alene i distrikt, i strid med forutsetningene for turnustjenesten som opplæring. Det var opp til sykehusene om de ville ta imot turnuskandidater, inntil Sykehusloven i 1989 fastsatte plikten til å ta imot kandidater. I 1982 ble kommunene pålagt tilsvarende plikt for kommunehelsetjenesten. I 1998 ble tittelen turnuskandidat endret til turnuslege. Turnustjenesten administreres av Statens autorisasjonskontor for helsepersonell, dele-

gert fra Sosial- og helsedirektoratet. Dette er vanskelig blant annet fordi antall kandidater med norsk og utenlandsk medisinerutdanning som ønsker turnustjeneste, er økende. Det var omtrent 200 årlig midt på 1960-tallet, mens omtrent 800 kandidater ble utplassert i 2004 (Brinchmann-Hansen 2004).

«Formålet med den praktiske tjenesten (turnustjenesten) er at turnuslegen gjennom arbeid som lege under særskilt veiledning, opplæring og supervisjon skal få nødvendig erfaring, herunder erfaring med akutte tilstander, samt tilegne seg praktisk rutine for selvstendig å kunne utføre vanlig legevirkosomhet på en forsvarlig måte. ... Den praktiske tjenesten skal som hovedregel utføres i direkte tilknytning til bestått medisinsk embetseksamen (cand.med.-grad), og samlet over 18 måneder. Den praktiske tjenesten består av 12 måneders tjeneste i sykehus etterfulgt av 6 måneders tjeneste i kommunehelsetjenesten. Tjenesten i sykehus skal utføres ved avdelinger med akuttfunksjon, og kan omfatte enten

- a 4 måneders tjeneste ved generell kirurgisk avdeling, 4 måneders tjeneste ved generell indremedisinsk avdeling og 4 måneders tjeneste ved en av enten psykiatrisk avdeling, barneavdeling, anesthesiavdeling eller avdeling for kvinnesykdommer og fødselshjelp, eller
- b 6 måneders tjeneste ved generell kirurgisk avdeling og 6 måneders tjeneste ved generell indremedisinsk avdeling.

Tjenesten i kommunehelsetjenesten skal i hovedsak utføres i klinisk allmennmedisin som innbefatter allmennmedisinske offentlige legeoppgaver.» (Forskrift om praktisk tjeneste (turnustjeneste) for å få autorisasjon som lege 20.12.2001)

«Sykehusdelen av turnustjenesten skal gi turnuslegen grunnleggende og bred erfaring med legearbeid i spesialisthelsetjenesten i institusjon. Tjenesten skal bidra til å utvikle gode arbeidsvaner med hensyn til pasientkontakt, samarbeid med andre yrkesgrupper og kommunikasjon med andre deler av helsevesenet. I det kliniske arbeid skal det legges vekt på erfaring med akutte tilstander, slik at turnuslegen ved endt tjeneste selvstendig kan håndtere kliniske situasjoner der unnløtelse eller forsinkelse setter pasienten i alvorlig fare. ...

Turnustjenesten i kommunehelsetjenesten skal gi turnuslegen opplæring i allmennmedisin og samfunnsmedisin. Turnuslegen skal få kjennskap til hele spekteret av kommunehelsetjenestens ansvars- og arbeidsområde. I det kliniske arbeidet legges vekt på allmennmedisinske arbeidsmetoder.. Turnuslegen deltar i den kommunale legevaktstjeneste på linje med kommunens øvrige leger. ...

Sykehusavdelinger som mottar turnusleger utpeker veileder for turnuslegen. Veileder skal være en lege på den aktuelle avdeling. I begynnelsen av turnustje-

nesten bør veilederen og turnuslegen sammen gjennomgå målbeskrivelsen. Den som er ansvarlig for turnustjenesten ved sykehuset, som regel avdelingsoverlegen, bør tilpasse arbeidsforholdene på avdelingen slik at turnuslegen får delta i de aktiviteter som er nødvendig for å oppfylle målbeskrivelsen, herunder tilstedeværelse ved intern undervisning. Turnuslegen deltar i avdelingens ordinære primærvaktordning. ...

Kommunen utpeker normalt legen med funksjon som kommunelege 1 som ansvarlig for at turnustjenestens innhold og gjennomføring er i samsvar med målbeskrivelsen. ... Fylkeslegene arrangerer kurs for turnusleger i kommunehelsetjenesten. Hensikten med kurset er å gjennomgå det offentlige helsearbeidet og gjeldende regler på dette område. ...

Veileder følger opp turnuslegen slik at tjenesten gjennomføres i tråd med målbeskrivelsen. Veiledning skal bidra til refleksjon over egen arbeidsform og egne strategier for problemløsning, slik at turnuslegen blir bedre i stand til å mestre yrkesrollen. ... Grunnlag for veiledning kan være et konkret lege/pasientforhold hvor begrunnelse for handling blir utdypet, eller det kan være etiske og/eller personlige problemstillinger tilknyttet fagutøvelsen og legens ulike roller i forhold til disse. ... I tillegg vil turnuslegen rettleides og instrueres løpende i tilknytning til arbeidsoppgavene. Denne mer konkrete prosessen benevnes supervisjon, og oppgaver i denne sammenheng er ikke begrenset til den oppnevnte veileder. ... Vurdering underveis i turnusperioden og evaluering ved slutten av hver periode er en del av grunnlaget for attestasjon i forbindelse med godkjenning av turnustjenesten og søknad om autorisasjon.» (Målbeskrivelse for turnustjenesten for leger. Helsetilsynets rundskriv IK 17/98)

Evalueringer av turnustjenesten fra 1960-tallet og 1990-tallet (oppsummert i Brinchmann-Hansen 2004) viser at de fleste turnusleger får adekvat opplæring i ferdigheter og prosedyrer. Men det har vært vedvarende problemer i tilbud om veiledning og muligheter for systematisk tilbakemelding på arbeidet. Harde vaktbelastninger og redsel for å gjøre feil har dempet gleden ved å arbeide som selvstendig lege for mange turnusleger. Å styrke turnustjenestens kvalitative innhold krever en holdningsendring hos eldre (over)leger, som må gi veilederne tid til å ta seg av turnuslegene. «Tilbakemelding på klinisk praksis, et viktig læringselement, er dårlig. Dette kan medføre at turnuslegene bevisst eller ubevisst adopterer sider ved vertslgenes atferd som kan virke negativt på utviklingen av deres profesjonelle roller. Profesjonalitet og profesjonsutvikling er sentrale elementer i turnustjenesten. Mange turnusleger uttrykker engstelse og usikkerhet når de debuterer som selvstendige leger. Trygghet i legerollen og strategier for mestring av usikkerhet bør vies større oppmerksomhet i studier og i løpet av

turnustjenesten. ... En for stor grad av funksjonsfordeling mellom sykehusene, seksjonering og fragmentering av store fagområder skaper vansker for en god turnustjeneste. Det samme gjelder press fra sykehuseiere om at flere pasienter skal behandles. Økningen i antall kandidater som vil ut i turnus, kan bidra til at tjenesten forringes.»(Brinchmann-Hansen 2004).

17.3 Spesialistopplæring etter studiet

I medisin og psykologi har profesjonsforeningene utviklet langvarige opplæringsprogrammer med varighet 5– 6 år for faglig spesialisering etter studiet, i medisin etter turnustjenesten. Det er profesjonsforeningene, og ikke universitetene, som har ansvar for spesialistutdanningen og for godkjenning av spesialister. Krav til spesialistutdanning omfatter antall år tjeneste som ansatt i spesifiserte avdeling(er)/arbeidsområder og antall timer kurs innen spesifiserte faglige områder. Praksisveiledere er kolleger som er godkjente spesialister, de skal bidra til faglig refleksjon og utvikling i veiledningstimer, mens supervisjon og diskusjon i det daglige arbeidet er et ansvar for alle kolleger og overordnede.

Forelesere på kursene er i stor grad universitetsansatte, som må ha spesialistutdanning i tillegg til doktorgrad (såkalt dobbelkompetanse). Instituttledere ved ulike fakulteter ved NTNU ble i en evaluering intervjuet om organiseringen av etter- og videreutdanning. «Et spesielt spørsmål om institusjonell forankring gjelder kursene i medisin, som arrangeres og finansieres gjennom kurskomiteer i Legeforeningen. Også autorisasjon av spesialister er Legeforeningens ansvar. Universitetet har ingen befattning med verken faglig godkjenning eller driften av kursene, men samtidig anvendes ofte universitets ressurser både i form av fagpersonale og lokaler. Det har vært drøftet om ansvaret for denne kursvirksomheten bør overføres til universitetene.» (Brandt og Aamodt 2002 s. 37)

Legeforeningen (Den norske lægeforening) har omfattende informasjon om spesialistregler, generelle bestemmelser og anbefalte retningslinjer på Web-sidene <http://www.legeforeningen.no>.

Innen medisin er det 43 spesialiteter, vi har sett på kravene for fire av dem for å få et inntrykk av hva som er felles og hva som er forskjellig.

Indremedisin: 6 års tjeneste ved indremedisinsk avdeling og minimum 240 timer kurs, herunder 8 obligatoriske grunnkurs i spesifiserte grenspesialiteter. Ved seksjonerte avdelinger må tjenesten utføres etter godkjent rotasjonsordning, ved minst to seksjoner og minst 6 måneder ved hver grenspesialitet.

Øre-nese-hals-sykdommer: 5 års tjeneste ved øre-nese-halsavdeling inklusiv ½ år ved høresentral eller audiologisk avdeling og 210 timer kurs, herunder 10 obligatoriske teoretiske og praktiske kurs.

Klinisk nevrofysiologi: 4 års tjeneste i klinisk nevrofysiologi og 1 års tjeneste i nevrologi (1/2 år kan erstattes av nevrokirurgi eller psykiatri) og 120 timer kurs med spesifisert timefordeling (200 timer fra 2006).

Barne- og ungdomspsykiatri: 4 års tjeneste i barne- og ungdomspsykiatri (minst 2 års poliklinisk arbeid, minst 2 år i miljøterapeutisk arbeidende institusjon), 1 års tjeneste ved voksenpsykiatrisk institusjon, ½ års tjeneste ved barneavdeling og 180 timer kurs, herav 140 timer obligatorisk grunnkurs. Kandidaten må ha mottatt individuell veiledning minst 2 timer/uke, hvorav minst 1 time/uke må være gitt av barnepsykiater.

Felles for alle spesialiteter er at inntil 1 års tjeneste kan erstattes av a) forskningstjeneste eller b) tjeneste i relevante spesialiteter eller c) tjeneste i helseadministrasjon/samfunnsmedisinsk legestilling eller i allmennmedisin.

Felles for alle spesialiteter er at i tillegg kreves gjennomført obligatorisk kurs i administrasjon og ledelse.

Leger under spesialisering kalles utdanningskandidater. Utdanningen skal foregå i godkjent opprettet utdanningsstilling ved godkjent institusjon (sykehus). Det kan ved en sykehusavdeling ikke være mer enn to utdanningsstillinger for hver overordnet lege avdelingen har innen vedkommende spesialitet, unntatt hvor det er mangel på spesialister.

Avdelinger/seksjoner som er godkjent for spesialistutdanning skal ha et utdanningsutvalg med over- og underordnede leger. Utvalget skal utarbeide en skriftlig utdanningsplan for avdelingen/seksjonen i henhold til spesialitetens målbeskrivelse. (Legeforeningen har utarbeidet en mal.) Utdanningsplanen skal omfatte alle utdanningsaktiviteter, herunder avdelingens undervisningsprogram på minimum 2 undervisningstimer per uke i minimum 36 uker årlig, samt veilederordningen.

Internundervisningen skal gi utdanningskandidatene en teoretisk bakgrunn for avdelingens virksomhet, men den bør også inneholde momenter av etterutdanning for de overordnede legene. Møtene må anses som et viktig forum for legespesifikke problemstillinger der overordnede og underordnede leger presenterer og drøfter ulike problemstillinger knyttet til spesialiteten. En kombinasjon av problembasert læring, forelesninger, gjennomgåelse av akuttmedisinske problemstillinger, prosedyrer, pasientkasuistikker og litteraturmøter vil gi en variert presentasjon av de sentrale områder av spesialiteten. Overlegene bør i størst mulig grad delta på internundervisningen, både for sin egen faglige opp-

datering og for å tilføre diskusjonene faglig tyngde. Undervisningen skal markeres på tjenesteplanen og inngå i normalarbeidstiden for utdanningskandidatene. Tverrfaglige møter og møter med representanter for den farmasøytiske industri regnes ikke som internundervisning i relasjon til spesialistreglene.

Veiledningen skal bestå av planlagte og regelmessige samtaler mellom kandidat og veileder, veileder bør være tilgjengelig for spesialistkandidaten minst en gang ukentlig. Veilederen skal være en «fadder» som skal hjelpe utdanningskandidaten til å få oversikt over utdanningstilbudet, tilrettelegge sin egen utdanning i relasjon til spesialitetens målbeskrivelse og å utnytte det utdanningspotensialet som avdelingen representerer på en optimal måte. Veiledningssamtalen tar utgangspunkt i situasjoner og problemer som kandidaten møter i sitt arbeid på avdelingen med henblikk på å drøfte de handlinger, teoretiske begrunnelser og etiske overveielser som blir aktualisert. Inkludert i veiledningen vil det også ligge en evaluering av kandidatens progresjon og forhold knyttet til etikk og kommunikasjon.

Med bakgrunn i målbeskrivelsen for spesialiteten og ut fra kandidatens egne kunnskaper og interesser, behov og verdier, utarbeider kandidat og veileder i samarbeid en individuell utdanningsplan. (Legeforeningen har utarbeidet en mal.) Planen må oppdateres regelmessig ut fra erfaringer og nye utdanningsbehov. Utdanningsplanen er en form for kontrakt mellom kandidat og avdeling når det gjelder tilgang til prosedyrer, permisjon til kurs osv. Det må tas rimelig hensyn til alle kandidatenes utdanningsplaner når det planlegges utdanningstiltak på avdelingen.

Utdanningsutvalget ved avdelingen skal passe på at utdanningskandidatene får permisjon med lønn for å delta på nødvendige kurs, føre en viss kontroll – i samarbeid med veileder – med at utdanningskandidatene får delta i avdelingens aktiviteter slik at kravene til deres prosedyrelister/ operasjonslister innfris, samt være behjelpelig med at veileder får gjennomført nødvendig veilederutdanning. (Legeforeningen tilbyr et utdanningsprogram basert på video og tekstbok. Hovedmålgruppen er overleger som driver veiledning eller skal starte veiledning. Programmet er også nyttig for assistentleger med veilederansvar for turnuskandidater.)

Omtrent 4.500 leger er nå under spesialistutdanning, de fleste ved sykehus. Gjennomsnittlig utdanningstid er 8,8 år. I 2004 fikk 565 leger autorisasjon som spesialist etter gjennomført norsk spesialistutdanning. De fleste yrkesaktive leger er spesialister (55 prosent) eller er under spesialistutdanning (27 prosent).

18 Konklusjoner

18.1 Veiledning i praksis er avgjørende

En definisjon på praksis er «planmessig opplæring som foregår i autentiske yrkessituasjoner under veiledning av person med relevant yrkesutdanning og yrkespraksis».

Når universiteter og høyskoler krever praksis av studentene i løpet av studiene, krever de også at det skal være en praksisveileder (mentor) på praksisstedet. I studier som har langvarig praksis, får denne fagpersonen opplæring i å være veileder. I tillegg til høyskoleutdannede helseprofesjoner og lærere gjelder det for eksempel psykologer, tannleger og politifolk. I studier med kort praksis, eller når praksis er frivillig, stiller ikke lærestedet slike pedagogiske krav til praksisveileder. Det gjelder for eksempel journalister, jurister og økonomer.

Å samle praksisveilederne til årlige fagdager med både faglig og pedagogisk innhold ser ut til å være gunstig for å styrke kontakten mellom lærested og praksisvirksomhetene, og bidra til stabile og kvalifiserte praksisveiledere. Fagdagene kan plasseres i tid slik at studentene der kan treffe sine veiledere før de reiser ut i praksis, det gjøres i flere studier.

Sivilingeniørstudiet ved NTNU har krav til praksis, men ikke formelt krav til veileder på praksisstedet. Praksis skal tas som sommerjobber og ikke i semestrene. (De andre lærestedene har ikke praksiskrav.) Tidligere skulle studentene ha praksis i arbeiderjobber tidlig i studiet, der veiledning fra formann/kolleger var mindre relevant for studiet. Disse jobbene er for en stor del forsvunnet eller krever spesiell kompetanse. Studentene får nå oftere praksisjobber med faglig teknisk arbeid, der arbeidsgiverne vil ha erfarne studenter. Selv uten formelt krav til veiledning, vil mange studenter få veiledning av sivilingeniørkolleger i praksisbedriften og tildels få mulighet for videreføring gjennom masteroppgave ved bedriften.

Hvis ansatte ved et studium vurderer å innføre veiledet praksis der dette ikke har forekommet, for eksempel i ingeniørstudier, kan kolleger i helsefagstudier og lærerstudier være en ressurs ut fra deres mangeårige erfaringer med organisering av praksis og forhold til praksisveiledere. Et eksempel: Under utviklingen av et praksisopplegg for første års kjemiingeniørstudenter ved Høgskolen i Nord-Trøndelag hadde faglærerne kontakt med lokale kolleger i sykepleiestudiet, i tillegg til kontakter med andre ingeniørstudier.

Praksisveileders/mentors kvalifikasjoner og holdninger blir særlig viktige når kontakten er langvarig. I Østfold er to kjemiingeniørstudenter utplassert i samme bedrift en dag i uken i alle tre studieårene. Politistudentene er på samme praksissted et helt år, hver student har sin praksisveileder i det daglige arbeid i dette året. Dessuten er det en hovedveileder for en gruppe studenter i samme distrikt. Også andre studier har noen lange praksisperioder. Fra kartleggingen har vi begrenset kunnskap om forholdet mellom praksisveiledere og lærestedet. Dette vil være sentralt i pilotprosjektene i helsefagstudiene, hvordan praksisordningene virker og kan gjøres bedre. Et eksempel: Innspill fra praksisveiledere for tannlegestudenter til lærestedet viste at veilederne syntes de fikk faglig oppdatering gjennom studentene og at de var interessert i å undervise ungdom, men «produksjonspress» ved (offentlige) klinikker gjorde det vanskelig å være veiledere i tillegg til egen jobb. Interessant nok var studentenes og veiledernes evalueringer av praksisperioden, i form av svarfordeling på spørsmål og kommentarer, tilgjengelig på studiets Web-sider.

18.2 Tidlig praksis for motivasjon, sen praksis for profesjonelt arbeid

Krav om praksis før opptak til studier har primært til hensikt å sikre at studentene har en viss kjennskap til arbeidslivet i de typene virksomhet som de vil gå ut i etter studiet. Men dette vil bli i relativt ufaglærte jobber, det er få muligheter til å trekke inn slike praksiserfaringer i selve studiet. Slike praksiskrav har blitt avskaffet.

Vi har i rapporten lagt hovedvekten på ekstern praksis som finner sted i løpet av studiene. I flere studier foregår praksis også ved lærestedet, for eksempel ved at en oppretter interne klinikker (tannleger, psykologer), eller ved at studenter blir «klienter» og foretar praktiske øvelser på hverandre (fysioterapeuter). Intern praksis er ikke en erstatning for ekstern praksis, men i likhet med ferdighetstrening en forberedelse til ekstern praksis.

De ferske studentene kan få oppleve kompleksiteten i arbeidsfeltet gjennom ekstern praksis i en virksomhet, en kort praksisperiode eller enkelte dager er tilstrekkelig for dette formålet. Studentene bør få veiledning også i slik kortvarig praksis, ellers blir det bare som en ekskursjon. Ferske journaliststudenter ved en høyskole får ekstern praksis, mens en annen høyskole lar erfarne studenter gå ut i praksis – dette blir ikke samme praksis. Veiledet praksis for ferske studenter vil trolig gjøre studentene mer motivert for studiet og motvirke tidlig frafall.

Dette er aktuelt blant annet for ingeniørstudier, der flere forsøk med slik praksis er i gang.

De erfarne studentene kan i praksisperioden bruke sine kunnskaper i arbeidsoppgaver som i større grad tilsvarer det de får etter studiet. Praksisstudentene kan være til mer nytte for virksomheten. Samtidig knytter studentene kontakter til potensielle fremtidige arbeidsgivere. Særlig i studier ved universitetene er praksisperiodene plassert sent i studiet. Det gjelder for eksempel studenter som skal bli psykologer, tannleger, prester og jurister. Høgskoler som har innført praksis som en valgmulighet, for eksempel i økonomisk-administrative fag, har gjennomgående gjort dette for studenter i siste studieår.

Istedenfor å ha praksis enten for ferske studenter eller for viderekomne studenter, er det selvsagt mulig med både – og. Praksis i de mange helsefagstudiene, i sosialfagstudier og i lærerstudier er organisert slik. Studentene kommer ut i veiledet praksis allerede i første studieår, og praksisperioder inngår også i de følgende studieårene.

For ansatte som tar skreddersydd videreutdanning på deltid, kan vi se arbeidet deres som praksis når det knyttes til studiet gjennom for eksempel prosjektoppgaver. De har praksis samtidig med dette studiet, selv om de har fullført andre studier tidligere. Koplingen mellom studier og arbeid/praksis blir sterkere hvis kolleger og ledere også er involvert i studiet. For slike meget erfarne studenter kan det være en målsetting ikke bare å reflektere over praksis, men bidra til å endre praksis.

For å snakke om praksis etter studiet, krever det at kandidaten er i et arbeidsforhold der systematisk opplæring og bruk av en praksisveileder (ofte kalt mentor) inngår. Eksempler på dette er trainee-ordninger, turnuskandidat og faglig spesialisering i noen profesjoner.

18.3 Lærestedet bør skaffe praksisplass

For obligatorisk praksis er det lærestedet som har ansvar for å skaffe nok praksisplasser til studentene. For helsefagstudiene er dette ansvaret formulert i de nasjonale rammeplanene: «Det skal utarbeides gjensidig forpliktende samarbeidsavtaler mellom utdanningsinstitusjon og praksisfelt. Avtalene skal sikre tilstrekkelig tilgang til egnede praksisplasser og beskrive oppgaver, roller og ansvarsfordeling.» Tilsvarende gjelder for sosialfaglige studier og lærerstudier, som også har nasjonale rammeplaner. Dette er praksisplasser i offentlige virksomheter, der offentlige eiere blir involvert i avtalene. Her er de regionale helseforetakene en ny avtalepartner for helsefagstudiene.

Når praksisfeltet omfatter private bedrifter, blir situasjonen mer uforutsigbar (konjunkturer, fusjoner, konkurser osv). Lærestedet tar allikevel ansvaret for å skaffe obligatoriske praksisplasser i for eksempel journalist- og mediestudier. I de nye praksisbaserte ingeniørstudiene har lærestedet fått til avtaler med lokale bedrifter gjennom bransje- og arbeidsgiverorganisasjoner. I noen bedrifter kan de ikke ta imot nye studenter i praksis hvert år, derfor må lærestedet ha en «pool» av mulige praksisbedrifter.

Obligatorisk praksis for sivilingeniør- og sivilarkitektstudenter ved NTNU er et unntak, ved at studentene har ansvaret for å skaffe seg praksisplass. Dette er sommerjobber som ikke er integrert i studiene. Studentene individuelt, gjennom komiteer i linjeforeninger og den internasjonale studentdrevne organisasjonen IASTE har strevet med å skaffe praksisplasser. I de senere årene har fakultetene og fagmiljøene blitt mer aktive, blant annet gjennom å etablere samarbeidsorganer med relevante bedrifter for å skaffe praksisplasser og rekruttere studenter. Praksisplasser ses oftere i sammenheng med prosjektoppgaver og masteroppgaver.

For valgfri praksis kan oftest både lærested og studenter skaffe praksisplasser. Dette gjelder flere økonomisk-administrative studier og reiselivsstudier ved høyskoler, for norske og til dels utenlandske praksisplasser. Høgskolen skal godkjenne praksisplasser som studenter har skaffet, slik det også er ved NTNU. Ved en høyskole, der mange praksisplasser er i mindre bedrifter, skulle det ikke være for tette familieband til bedriftseier/leder, fordi det da ikke blir objektivitet i vurderingen av studentens arbeid med et utredningsprosjekt. Tidligere hadde høgskolen skaffet praksisplasser, men studenter ombestemte seg og ville heller studere ved utlandet eller høgskolen i det semesteret. Nå må studentene selv skaffe seg praksisplass etter forslag fra instituttet, det blir mer motiverte studenter som tar praksis.

18.4 Mange praksisperioder i hele studiet er krevende

Den sterkeste integreringen av praksis i studiene finner vi i helse- og sosialstudiene og i lærerstudiene, med mange praksisperioder gjennom hele studiet. Omfanget av praksis er stort, i studiepoeng fra en fjerdedel av studiet til halvparten av studiet i de forskjellige helse- og sosialstudiene. Samlet har studentene 20–22 uker praksis i lærerstudiene og 25–50 uker praksis i helse- og sosialstudiene. De nasjonale rammeplanene for helse- og sosialstudiene fastsetter krav til

totalt omfang av praksis i studiepoeng, ikke i antall uker og ikke hvordan praksis skal fordeles på ulike praksissteder (unntatt for sykepleierstudiet). Tilsvarende rammeplaner for lærerstudiene fastsetter krav til totalt antall uker praksis, ikke fordeling i løpet av studiet. Hver høyskole kan derfor velge for eksempel mange korte praksisperioder eller få lange praksisperioder, for et studium ser vi da også litt ulike opplegg ved ulike høyskoler. Samtidig er høyskolen bundet av at praksis skal knyttes til ulike fag etter hvert som de undervises. Dessuten skal det være mulig å skaffe praksisplasser i fylket/regionen i de ulike praksisperiodene. Dette er en komplisert og krevende organisering av praksis.

Denne praksismodellen kan neppe fullt ut innføres i andre profesjonsstudier. Det er barrierer i hvor mye av studietiden som kan brukes til praksis. De mange praksisperiodene er en utfordring både faglig og i logistikk. Modellen krever et svært tett samarbeid mellom lærested og praksisvirksomheter. Verken lærested eller de fleste bedrifter ville ha kapasitet til å kunne prioritere et så omfattende praksisopplegg og å avse praksisveiledere etc., i all fall uten betydelig økonomisk støtte (jf. lærlingordningen på videregående nivå).

Men prinsippet med veiledet praksis og der praksiserfaringene trekkes inn i undervisningen gjennom praksisseminarer, praksisrapporter etc. bør også andre studier kunne bruke. I så måte mener vi at dette kan være en inspirerende modell, men i mindre målestokk. Profesjonsstudier ved universitetene har til dels integrert praksis, men færre praksisperioder og praksis sent i studiet. Spesielt i studier på masternivå vil et tett samarbeid mellom lærested og bedrift kunne skje ved at studentenes oppgaver knyttes til praksis.

18.5 Hvordan innføre praksis?

Innføre praksis: Valgfri praksis

For fagmiljøer som ikke har praksis i studiet, kan det være et første skritt å etablere valgfri praksis. Valgfri praksis finnes blant annet i økonomisk-administrative studier og reiselivsstudier ved høyskoler. Her har studentene vanligvis tre alternativer i et semester:

- Praksis i norsk (eventuelt også utenlandsk) bedrift og praksisrapport
- Studier ved utenlandsk lærested
- Studier ved høyskolen, valgfag og oppgave.

Praksisperioden varierer i lengde fra 8 uker til 24 uker (seks måneder). Praksisrapporten skal være et faglig arbeid og gir 12– 30 studiepoeng. Disse studiene har ofte praksisplasser i små og mellomstore bedrifter. I tillegg til praksisplasser lokalt og i regionen har noen av studiene praksisplasser i hele landet. Studenter som har familieforpliktelser velger studier ved høgsolen, de mer mobile studentene reiser bort til praksis eller utenlandsstudier. (I studier med obligatorisk praksis får ofte studenter med familieforpliktelser førsterett til å få tildelt lokale praksisplasser.)

Innføre praksis: en kort praksisperiode med veiledning

Alt eller ingenting er sjelden noe godt prinsipp, heller ikke for praksis i studier. Det finnes mange interessante former for praksisorganisering mellom den krevende helsefagmodellen og ingen praksis i studiet. En form er en kort obligatorisk praksisperiode med veiledning. Journaliststudentene har praksis i 8 uker, tannlegestudentene har praksis i 5 uker og jusstudentene i Tromsø har praksis i 6 uker (i Oslo er praksis valgfritt). Vi har i rapporten gått nærmere inn på praksisordningen i jus fordi den kan være egnet som modell for fagmiljøer som ønsker å innføre praksis i studiet:

- Med bare en kort praksisperiode er ordningen mindre krevende for lærestedet enn de mer kjente praksisordningene i lærerstudier og helsefagstudier.
- Studentene lærer praktisk profesjonelt arbeid.
- Studentene har praksisveileder og veileder (kontaktlærer) på lærestedet.
- Studentene skriver praksisrapport med faglig analyse og refleksjon.

18.6 Kvalitetsreformen og praksis?

Hvor gunstig er utviklingen i høyere utdanning i forhold til målsettingen om sterkere innslag av ekstern praksis? Selv om behovet for praksis kan være erkjent i sektoren, er det en del utviklingstrekk som er bekymringsfulle. Situasjonen vil være ulik for universiteter og høgsoler.

Ved universitetene er det spesielt implementeringen av Kvalitetsreformen som kan skape problemer. For det første fordi reformen har vært svært arbeidskrevende for personalet, og har krevd det meste av oppmerksomheten. For det andre gir nedkorting av lavere grad fra cand.mag. til bachelor med ett år i seg selv trangere rammer og en større konkurranse om å få innpass i studieplanen,

både innenfor bachelorgraden og på masternivå. Innføring av praksis som innebærer forlengelse av studieperioden er neppe aktuelt. I motsatt retning trekker det faktum at Kvalitetsreformen har utløst mye kreativitet og nytenkning i forhold til å etablere nye studietilbud, også studietilbud med en yrkesrettet profil. Klimaet for å gjøre forandringer er dermed til stede i systemet.

Ved høyskolene har det ikke skjedd en tilsvarende stor endring i selve gradsstrukturen, men en del når det gjelder pedagogiske reformer. Men den langsiktige utviklingen i høgskolesektoren går snarere i retning av et mer akademisk preg, med sterkere vekt på forskning. De faglige kravene for tilsetning i stillinger ved høyskolene favoriserer vitenskapelige meritter framfor praksiserfaringer, noe som også kan bidra til å svekke kontakten med arbeidslivet.

Det nye finansieringssystemet som premierer avlagte studiepoeng må også tas i betraktning. Praksis som ikke gir uttelling i form av studiepoeng og som dermed utløser midler, vil ikke bli prioritert. Men dersom praksis kan bety at lærestedene produserer «billigere» studiepoeng, kan det virke i gunstig retning. Det skjer videre en endring i retning av å stykke studiene opp i mindre moduler. Dette kan bety at praksisperioder defineres som atskilte avsluttende studieenheter, noe som igjen kan svekke integreringen av praksis i studiet.

Det er for tidlig å konkludere hvilke virkninger Kvalitetsreformen har for praksisinnslagene i høyere utdanning, men dersom man ønsker å styrke dette innslaget, er det viktig å innta en aktiv holdning. Et eksempel er pilotforsøkene i prosjektet «Lærlinger i høyere utdanning» som blant annet skal etablere praksis som en del av ingeniørstudier og økonomisk-administrative studier, i et samarbeid mellom læresteder, bedrifter og offentlige virksomheter, arbeidsgiver-, yrkes- og studentorganisasjoner.

Referanser

- Brinchmann-Hansen, Åse (2004): 50 år i år – lenge leve turnustjenesten? Tidsskrift for den norske lægeforening nr. 16, 2004, s.2110– 2112
- Brandt, Ellen (2005): Avkorting av studier på grunnlag av realkompetanse. Oslo, NIFU STEP skriftserie 5/2005
- Brandt, Ellen (2002): Strategies by Norwegian universities to meet diversified market demands for continuing education. Higher Education, Vol. 44, p.393– 411
- Brandt, Ellen (1996): Evaluering av norsk elektronikkutdanning. S. 83– 102 i Terje Næss og Inge Ramberg (red.): Utdanning og arbeidsmarked 1996. Oslo, Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU)
- Brandt, Ellen (1995): The Rise and Fall of Internal Colleges. Higher Education Management, Vol. 7, No. 2, p. 207– 219
- Brandt, Ellen (1989): «Vi satser på kompetanse». Opplæringspolitikk i tolv høyteknologi- og servicebedrifter. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt.
- Brandt, Ellen og Per O. Aamodt (2002): Evaluering av etter- og videreutdanning ved NTNU. Erfaringer og vurderinger ved instituttene. Oslo, NIFU skriftserie 17/2002
- DNL (2000): Legeforeningens turnusutredning. <http://www.legeforeningen.no>
- Døving, Erik og Sveinung Skule (2002): Evaluering av Kompetanseutviklingsprogrammet. Underveisrapport 2002. Oslo, FAFO-notat 2002: 10. Bergen, SNF arbeidsnotat 24/2002
- Hagen, B. Chr. (2004): Praksis for praksis – Innføring av praksismoduler i ingeniørutdanningen. Høgskolen Stord/Haugesund, Ingeniørutdanningen
- Kaldami, Jaqueline S. og Wenche W. Hammer (2005): Etablering og organisering av praksis ved HiNT, ingeniørutdanningen. Yrkespedagogisk utviklingsarbeid. Levanger, Høgskolen i Nord-Trøndelag
- Klaveness, Jo m.fl. (2002): Evaluering av Gründerskolen ved Universitetet i Oslo. Evalueringskomiteens rapport. Oktober 2002. Universitetet i Oslo
- Kårstein, Asbjørn og Ellen Brandt (1999): Opplæringstilbud på mellomnivå. Oslo, Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU)
- PRØA (2005): Rapport «Operation IVY – Praksis». Kartlegging av praksis ved økonomisk og administrativ utdanning. Profesjonsråd for Økonomi og Administrasjon, Studentenes Landsforbund

- Søsveen, Aage m.fl. (2004): Praksis for siv.ing./siv.ark.-studenter. Rapport fra utredningsgruppe. April 2004. NTNU Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Studieavdelingen
- Vaagland, Jorid, Birgit Leirvik og Liv Madsen (2004): Fra individuell til organisatorisk læring. Evaluering av kompetanseutviklingstiltaket Master i første linjetjeneste. Lillehammer, Østlandsforskning ØF-rapport nr 02/2004
- Aarvig, Sigurd (2004): Mentorer i industrien berget ingeniørlinje. Prosessindustrien, november 2004, s.50– 51